

İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI DERGİSİ

Journal of Islamic Economics and Finance

İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI DERGİSİ

Journal of Islamic Economics and Finance

ISSN 2149-3820 / e-ISSN 2651-5342

Sahibi / Proprietor

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi / *Istanbul Sabahattin Zaim University International Research Center for Islamic Economics and Finance*

Editör / Editor-in-Chief

Mehmet BULUT - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yönetim Editörü / Managing Editor

Metin TOPRAK - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Editör Yardımcıları / Vice Editors

Mustafa ÇAKIR - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Burhan ULUYOL - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Ruslan NAGAYEV - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Şejma Šikalo AYDIN - Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek

Yayın Kurulu / Editorial Board

Mehmet BULUT, Baş Editör, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Metin TOPRAK, Yönetim Editörü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Şejma Šikalo AYDIN, Yardımcı Editör, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna Hersek

Burhan ULUYOL, Yardımcı Editör, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Ahmet Faruk AYSAN, Hamad bin Khalifah Üniversitesi, Katar

Ali KUTAN, Southern Illinois Üniversitesi (Edwardsville), ABD

Hakan SARIBAŞ, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Türkiye

Mansor IBRAHİM, INCEIF, Malezya

Mehmet ASUTAY, Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık

Mustafa ÇAKIR, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Mohamad Akram LALDİN, International Shari'ah Research Academy ISRA, Malezya

Monzer KAHF, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Necmettin KIZILKAYA, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Servet BAYINDIR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Dil Editörleri / Language Reviewers

Zeyneb Hafsa Orhan, Türkçe Dil Editörü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Christo S. Tarazi, İngilizce Dil Editörü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Abdelkader Chachi, Arapça Dil Editörü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdullah DURMUŞ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye	Mehmet ASUTAY, Durham Üniversitesi, İngiltere
Abdulazem ABOZALD, Hamad bin Khalifa Üniversitesi, Katar	Mohamad Akram LALDIN, International Shari'ah Research Academy ISRA, Malezya
Abdullah DURMUŞ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye	Mohammad K. HASSAN, New Orleans Üniversitesi, ABD
Abdullah Qurban TURKISTANI, King Abdul Aziz Üniversitesi Islamic Economic Institute, Suudi Arabistan	Mohd Daud BAKAR, IIUM, Malezya
Abdulmuttalip ARPA, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye	Monzer KAHF, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Adem ESEN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye	Munawwar IQBAL, King Abdulaziz Üniversitesi, Suudi Arabistan
Ahmad Khaled BABAKER, Islamic Fiqh Academy, OIC, Suudi Arabistan	Murat Ali YÜLEK, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Ahmad M. HASNAH, Hamad bin Khalifah Üniversitesi, Katar	Murat ÇİZAKÇA, Karatay Üniversitesi, Türkiye
Ahmet Faruk AYSAN, Hamad bin Khalifah Üniversitesi, Katar	Mustafa ATEŞ, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Ahmet TABAKOĞLU, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye	Mustafa ÇALIŞIR, Sakarya Üniversitesi ISEFAM, Türkiye
Ali KUTAN, Southern Illinois Üniversitesi (Edwardsville), ABD	Mustafa SİNANOĞLU, 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Azmi OMAR, INCEIF, Malezya	Mürteza BEDİR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Azura OTHMAN, CIIF, Chartered Institute of Islamic Finance, Malezya	Nebil DABUR, SESRIC, OIC, Türkiye
Bayram SADE, KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye	Necmettin KIZILKAYA, İstanbul Üniversitesi ISIFAM, Türkiye
Cengiz KALLEK, Marmara Üniversitesi, Türkiye	Nor Shamsiah MOHD YUNUS, IFSB, Malaysia,
Ekrem ERDEM, Erciyes Üniversitesi, Türkiye	Omar HAFIZ, IAIE, International Association for Islamic Economics, İngiltere
Engku Rabiah Adawiah Bt. ENGGU ALİ, IIUM, Malezya	Osman AKYÜZ, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye
Erol ÖZVAR, Marmara Üniversitesi, Türkiye	Ömer DEMİR, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Ersin Nazif GÜRDOĞAN, Maltepe Üniversitesi, Türkiye	Recai AYDIN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Ertuğrul BOYNUKALIN, Marmara Üniversitesi - ISIFAM, Türkiye	S. Nazim ALI, Katar Üniversitesi, Katar
Fahrettin YAHSİ, Al Baraka Türk Katılım Bankası, Türkiye	Sabri TEKİR, OSTIM Teknik Üniversitesi, Türkiye
Ferhan NIZAMI, Oxford Centre for Islamic Studies, İngiltere	Saim KAYADİBİ, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Guillaume DUGIN, Paris Üniversitesi, Fransa	Salina Bt. KASSIM, Institute of Islamic Banking and Finance, IIUM, Malezya
h. Ebrahim Bin Khalifa AL KHALIFA, AAOIFI, Bahreyn	Sami al SUWAILEM, Islamic Development Bank IRTI, Suudi Arabistan
Habib AHMED, Durham Üniversitesi, İngiltere	Seif Ibrahim TAG EL, Din Imam Saud Üniversitesi, Suudi Arabistan
Hakan SARIBAŞ, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye	Servet BAYINDIR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Halis Yunus ERSÖZ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye	Taha EĞRİ, IKAM & Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Hamdi DÖNDÜREN, Konya Karatay Üniversitesi, Türkiye	Talat ULUSSEVER, Borsa İstanbul, Türkiye
Harun ŞENCAL, 29 Mayıs Vakıf Üniversitesi, Türkiye	Tariqullah KHAN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Hayrettin KARAMAN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye	Temel HAZIROĞLU, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye
Himmet TAŞKÖMÜR, Harvard Üniversitesi, ABD	Ufuk UYAN, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye
Humayun DAR, Cambridge Üniversitesi, İngiltere	William O'REILLY, Cambridge Üniversitesi, İngiltere
James BALDWIN, New York Üniversitesi, ABD	Yusuf BALCI, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Jonathan A. BROWN, Georgetown Üniversitesi, ABD	Yusuf O. KAVUNCU, Federal Deposit Insurance Corporation, ABD
Joseph FALZON, Malta Üniversitesi, Malta	Zahid PARVEZ, Mihe Markfield Institute of Higher Education, İngiltere
Mabid Ali AL-JARHI, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye	Zamir IQBAL, World Bank, ABD
Mansor IBRAHİM, INCEIF, Malezya	Ziyaad MOHAMED, INCIEF, Malezya

Yayına Hazırlama Komitesi / Committee for Publishing

Metin TOPRAK İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Mahmut DEMİRKIRAN İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Mustafa ÇAKIR İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Murat İŞIKER İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Burhan ULUYOL İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Rıfıq Buęra BAĐCI İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Ruslan NAGAYEV İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Safa YILDIRAN İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Fatma YILMAZ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	Ahmet GÜVEN İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Grafik Uygulama / Graphic Design

Gökhan KOÇ - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İletişim / Contact

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi Editörlüęü / JIEF Editorial Office
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Halkalı Cad. 34303,

Halkalı - Küçükçekmece / İSTANBUL

Tel : +90 0212 692 88 42, Fax :+90 (212) 693 82 29

Web: <http://dergipark.gov.tr/jief>,

<https://www.izu.edu.tr/en/research/izu-yayinlari/journals/journal-of-islamic-economics-and-finance>

E-Mail: jief@izu.edu.tr

Yıllık Abonelik Bedeli / Annual Subscription Fee

Yurt İçi Kurumsal / Domestic Institutions: 50 TL,
Yurt Dışı Kurumsal / International Institutions: 20 USD,
Bireysel Abonelik / For Individuals: 40 TL,
Öęrenci / Students: 25 TL,
Tek Sayı Fiyatı / Single Issue Price: 30 TL

Abonelik İrtibat Bilgileri / Contact for Subscription:

Ahmet GÜVEN

E-mail: a.guven@izu.edu.tr ; Office Tel: +90 212 692 87 07

Hesap Bilgileri / Account Info. : İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi;

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. /Sefaköy Şubesi; IBAN: TR08 0020 5000 0083 3555 8000 04
Swift Code: KTEFTRIS

**Dergide yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
All legal responsibility for the articles published in the journal belongs to the authors.**

Elma Basım - Elma Printing

Halkalı Cad. No:162/7 Sefaköy, Küçükçekmece İSTANBUL, TURKEY

Tel : (0212) 697 30 30 Fax: (0212) 697 70 70

E-mail: elma@elmabasim.com

Indexed by

DergiPark AKADEMİK **SOBIAD**

Amaç ve Kapsam

Türkiye'nin son 10 yılda dünya ekonomisinde ve finansında almış olduğu yol, kısa sürede İstanbul'u küresel finansın önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir. Tarihsel mirası ve kültürü İstanbul'u İslami finans kuruluşlarının da gözdelelerinden biri yapmıştır. Yüzyıllık moladan sonra Türkiye'nin kendi gerçek kimliğine dönme çabasının bir sonucu olarak Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Kuzey Afrika ve Orta Asya toplumları Türkiye'nin geleceğine daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Böyle önemli tarihsel bir süreçte İslam ekonomisi ve finans gibi tarihsel ve kültürel olarak doğal mirasçısı olduğumuz alanda yapılan araştırmaları daha geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (ISSN 2149-3820) Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmave Uygulama Merkezi tarafından 2015'ten itibaren yayımlanmaktadır. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, İslam ekonomisi ve finansı alanında özgün fikir ve araştırmaların yer aldığı, asırların mirasının tekrar günümüze aktarıldığı, yeni düşünce ve araçlarla bualana yön verebilecek araştırmaların yayımlanmasını temel alan bir dergidir.

Aim and Scope

Istanbul has become one of the most critical centres of global finance, thanks to Turkey's economic and financial developments in the last decade. Historical heritage and culture have made Istanbul one of the attractions of Islamic financial institutions. A hundred years after the break, the Balkans, the Caucasian, North African, and Central Asian societies began to hear much more interest in the future of Turkey as a result of the efforts to return to its true identity. Journal of Islamic Economics and Finance (ISSN 2149-3820) has been published since 2015 by the International Research Centre for Islamic Economics and Finance in order to convey the research on the field that we are historically and culturally natural inheritors of Islamic economics and finance to the large masses in such a necessary historical process. The Journal of Islamic Economics and finance aims to publish novel studies, which carry the historical heritage to the current era and lead the field with new ideas and methods.

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah DURMUŞ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Afşin ŞAHİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARIBAŞ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KAYA	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut YAVAŞI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SARAÇ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ATEŞ	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Bengül Gülümser KAYTANCI	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan ULUYOL	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmed GANIC	International University of Sarajevo
Doç. Dr. Suna MUĞAN ERTUĞRAL	İstanbul Üniversitesi
Dr. Abdelkader CHACHI	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Abdurrahman ÇETİN	BDDK
Dr. Andromahi KUFO	University of New York Tirana
Dr. Cem EYERCİ	TCMB
Dr. Derviş Tuğrul KOYUNCU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Ensari YÜCEL	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Etem ERGEÇ	TCMB
Dr. Mohamed Cherif EL AMRI	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Sejma AYDIN	International University of Sarajevo
Dr. Uğur İhsan DELİKANLI	TKBB
Christo Sc TARAZI	State University of New York (SUNY)
Kürşat ÜNLÜSOY	Rekabet Kurumu
Muhammed Mücahit DENK	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Safa YILDIRAN	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi

Journal of Islamic Economics and Finance

Cilt/Volume 7 Sayı/Number 1 Bahar/Spring 2021

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- İbrahim Güran YUMUŞAK, Rümeysa BİLGİN, **Hac İbadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı** / *A Model Proposal to Overcome the Financial Difficulties of Hajj: Turkey Hajj Fund*
Araştırma Makalesi / Research Article 1-32
- Hüseyin ERGUN, Salih ŞAHİN, **İslami Menkul Kıymetleştirme Örneği: Gayrimenkul Borsası A.Ş. (GABORAS)** / *An Example of Islamic Securitization: Gayrimenkul Borsası A.Ş. (GABORAS)*
Araştırma Makalesi / Research Article33-50
- Metin TOPRAK, **İslam İşbirliği Teşkilatında Rekabet Politikası Forumunun Kurulması İçin Bir Öneri** / *A Proposal for the Establishment of a Competition Policy Forum in the Organisation of Islamic Cooperation*
Araştırma Makalesi / Research Article51-87
- Veli SIRIM, **İslâm Dininde Uygulanan Mâlf Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri** / *Financial Kaffarahs (Redemptions) Applied in Islam and Their Socio-Economic Aspects*
Araştırma Makalesi / Research Article89-110
- Syed Waqas AHMED, Imran KHAN, **Veri Madenciliği Kullanarak Küçük İşletmeler İçin Sürdürülebilir Bir İş Modeli Geliştirme** / *Development of a Sustainable Business Model for Small Businesses Using Data Mining*
Araştırma Makalesi / Research Article 111-144
- Aynur AKPINAR, Mehmet Emin ÇETİNTAŞ **Etik Teoriler Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kuralların Değerlendirilmesi** / *Evaluation of Ethical Rules for Auditors Conducting Independent Audits of Interest-Free Finance Institutions within the Framework of Ethical Theories*
Araştırma Makalesi / Research Article 145-173
- Fatih KAZANCI, **Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları** / *The Use of Murabaha Method in Export Financing in Islamic Banking*
Araştırma Makalesi / Research Article 175-199

Yazım Kuralları

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (ISSN 2149-3820; e-ISSN 2651-5342) APA 6. sürüm atf formatını kullanmaktadır. Dergiye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilirsiniz. Eklediğiniz kaynaklara çalışma içerisinde atf yapabilir ve söz konusu kaynakları çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyebilirsiniz.

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi'ne gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara geri iade edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

1. Başlık:

İçerikle uyumlu olmalı, Times New Roman, 12 punto, büyük ve koyu harflerle ortalannmış şekilde yazılmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adresi:

Yazarın unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum, varsa kurum telefon numarası ve e-posta adresi buradaki sıra ile belirtilmeli ve bu bilgiler ayrı bir dosya ile gönderilmelidir. Gönderilen ana metinde yazarlar ile ilgili bilgilere (ad-soyad vd.) yer verilmemelidir.

3. Özet:

Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 150-200 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. Özet metni paragraf girintisi yapılmadan 10 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

3.1 Genişletilmiş Özet:

Türkçe yazılan ve hakemlik sürecinden başarıyla geçen makalelerin uluslararası görünürlüğünü arttırarak yurt dışında da atf alabilmesini sağlamak için 1000-1500 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Genişletilmiş özet

Writing Rules

Journal of Islamic Economics and Finance (ISSN 2149-3820; e-ISSN 2651-5342) uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF-ISSN 2149-3820) should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Attention should be paid to presenting the articles sent to JIEF as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

1. Title of the article:

Title of the manuscript should reflect the content, in Times New Roman, 12 type size, and should be in bold letters.

2. Name(s) and address(es) of the author(s):

Names and surnames, the institution the author is associated with, her/his contact and e-mail addresses should also be specified and sent in a separate file. The manuscript must not consist of the authors' information (names, surnames, etc.).

3. Abstract:

At the beginning, the manuscript should include an abstract both in Turkish and English, briefly and laconically expressing the subject, in maximum 150-200 words. Abstract should be written in 10-point size, 1-line spacing without paragraph indent. Leaving one-line space after the body of abstract, there should be minimum 3 and maximum 8 words keywords. There should be no reference to used sources, figure and chart numbers.

makale ile beraber sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine tekrar iletilip değerlendirilecektir.

4. Ana Metin:

Çalışmanın ana metni;

- Microsoft Office Word programında,
- Times New Roman yazı stili ile
- 12 punto,
- 1,5 satır aralığıyla (16x24cm format) yazılmalıdır.

Sayfa kenarlarında 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfa numarası verilmemelidir. 10.000 kelimeyi geçen istisnai durumlarda çalışmanın basımı konusunda yayın kurulu yetkilidir.

Makale metninde paragraf girişisi yapılmamalı, paragraf aralarında 1 satır (12 nk) boşluk bırakılmalıdır. Makalede alt başlıklar kullanılabilir, fakat numaralandırılmamalıdır.

5. Tablolar ve Şekiller:

Tablo ve şekillerin numara ve başlığı bulunmalıdır. Tablo/şekil numara ve başlıkları üste, ortalı, *italik*, 11 punto ve her kelimenin ilk harfi büyük harf olacak şekilde yazılmalıdır.

Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır.

6. Alıntı ve Göndermeler:

Dergimiz APA 6. sürüm atıf formatını kullanmaktadır. Dergiye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilirsiniz. Eklediğiniz kaynaklara çalışma içerisinde atıf yapabilir ve söz konusu kaynakları çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyebilirsiniz.

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (11 punto) yazılmalıdır. Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar.

4. Main Text:

Main text should be typed

- In Microsoft Office Word program
- In Times New Roman
- 12 type size,
- 1,5 line on (16x24cm format) paper.

There should be 2.5 cm on the margins and pages should not be numbered. The manuscript should not exceed 10.000 words.

Paragraph indent should not be made in the article text and 1 line (12 nk) space should be left between the paragraphs. The subheadings can be used in the article, but headings should not be numbered.

5. Tables and Figures:

Tables should have numbers and captions. The caption of tables and figures should be written at the top, in *italics*, with 12 type size, aligned to the center, and the first letter of each word should be capitalized.

Tables should be placed where they are most appropriate in the text.

Figures should be prepared in accordance with the black and white edition.

6. Citations:

JIEF journal uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to the journal should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Exact quotations should be written in inverted commas. Quotes shorter than five lines can be written between lines, but if the quote is longer than five lines, it must be written in a separate paragraph with 11 points, 1-line spacing, and an additional 1.5 cm on the margins. Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically.

JIEF does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation.

Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır.

JIEF, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır.

7. Kaynaklar/Kaynakça:

Dergimize gönderilecek makaleler için aşağıda ahntı ve gönderme örnekleri verilmiştir. Bu kılavuzda yer almayan kurallar için APA 6.sürüm yazım kılavuzunun kuralları geçerlidir. Araştırmacıların bu kurallara uyması gerekir.

Kaynaklar metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla yayını olması halinde kaynaklar, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1995a, 1995b) şeklinde gösterilmelidir.

Kaynakça, 11 punto 1 satır aralığı ile metnin sonunda yer almalıdır. Metin içinde kullanılan tüm kaynaklar Kaynakça'da belirtilmelidir. Çalışmada atıf yapılmayan eserlere Kaynakça'da yer verilmez.

Makale sonunda;

Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.

Örnek kaynakça yazımları

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqf as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (ss. 85-96). Springer International Publishing.

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *İEFD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

7. References/Bibliography:

The following are examples of quotes and referencing. The rules of the APA 6th version reference format apply for the rules not covered in this manual. Researchers must follow these rules.

References should be written at the end of the text according to the alphabetic order of the surnames of the authors. If there are more than one source by the same author, then they will be listed according to their publication date; sources of the same author published in the same year will be shown as (1995a, 1995b).

Bibliography should be placed at the end of the text with 11 point 1-line spacing. All references used in the text should be stated in the bibliography. The works which are not cited in the study must not be include in the bibliography.

At the end of the manuscript;

Authors' Percentage-Based Contribution, Funding and Acknowledgment (if any), Declaration of Conflicting Interests (if any) must be stated.

Some examples:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7–32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqf as Islamic Financial Institutions and Instruments. In *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (pp. 85–96). Springer International Publishing.

Makale Gönderimi

Makalelerin kabulü için TÜBİTAK'ın altyapı sunduğu DERGİPARK sistemi kullanılmaktadır.

1. Makaleler, <http://dergipark.gov.tr/jief> adresindeki **Makale Gönder** sistemi aracılığıyla gönderilmelidir.
2. Dergiye gönderilecek araştırmalarda özgün nitelik ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış ve yayımlanmak üzere kabul edilmiş olması şartı aranır.
3. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtmek şartıyla kabul edilebilir.
4. Gönderilen ana metinde yazarlar ile ilgili bilgilere (ad-soyad vd.) yer verilmemelidir.
5. Makalelerde birden çok araştırmacı varsa sistemin ikinci aşamasının "**Yazar Ekle**" bölümüne eklenmelidir.
6. Makalenin yazarları ile ilgili bilgiler (unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum, varsa kurum telefon numarası ve e-posta adresi) **ayrı bir dosya** ile gönderilmelidir.
7. **Telif Hakkı Devir Formunu iletmeyen yazarların çalışmaları yayınlanmaz.**
8. Makalelerin başında en az 150 en fazla 200 kelimeden oluşan **Türkçe ve İngilizce özet**, 3-5 kelimelik anahtar kelimeler ve Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir.
9. Dergiye gelen tüm çalışmalar çift-kör hakem değerlendirme sürecinden geçmektedir.
10. Makale sisteme yüklendikten sonra hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda düzeltmeler istenebilir.
11. Makalelerin yazar tarafından sisteme yüklenmesi makalenin yayımlanma başvurusu olarak kabul edilir.
12. Dergide yayımlanan makalelerle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazarlara aittir.
13. Türkçe yazılan ve hakemlik sürecinden başarıyla geçen makalelerin yurt dışında da atıf alabilmesi için "**EXTENDED ABSTRACT (genişletilmiş özet)**" başlığı adı altında **en az 750 en fazla 1000 kelimeden oluşan İngilizce genişletilmiş özet** hazırlanması istenir.
14. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazıların alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret veya kabul süreçleri <http://dergipark.gov.tr/jief> internet sayfası üzerinden online olarak yürütülmektedir.

Submission of Manuscripts

The Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF) accept manuscripts via DERGİPARK system provided by TÜBİTAK.

1. Manuscripts should be submitted via the **Submit a Manuscript** system at <http://dergipark.gov.tr/jief>.
2. The original nature of the research to be sent to the journal and the fact that it has not been published before and has not been accepted for publication.
3. Conference proceedings can be published if the situation is clearly notified.
4. Information about the authors (name-surname etc.) should not be included in the manuscript
5. If there are more authors, their names should be added to the **Add Author** section of the second phase of the system.
6. Information about the authors of the article (title, first name, surname, office, institution number and e-mail address) should be sent with a separate file.
7. The JIEF does not publish the articles that provide **Copyright Transfer Form**.
8. At the beginning of the article there should be an **abstract with min 150 - maximum 200 words and, 3 -5 keywords**.
9. All articles that goes to the journal goes through the double-blind peer review process.
10. After the article is uploaded to the system, corrections may be requested according to the reports from the referees.
11. After the article is uploaded to the system, the article is considered for publication.
12. All legal responsibility for the articles published in the journal belongs to the authors.
13. Manuscripts which are not accepted for publication shall not be returned to the authors.

Field editor review, referee appointment, revision, rejection, rejection or acceptance procedures for the manuscripts prepared in accordance with JIEF writing principles are carried out online through <http://dergipark.gov.tr/jief> web page.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Telif Hakkı Devri

Yayınlanmak üzere İEFD'ye gönderilen çalışmalar, daha önce herhangi bir şekilde yayınlanmamış veya herhangi bir yere yayınlamak üzere gönderilmemiş özgün çalışma niteliği taşımaktadır.

Yazarlar çalışmalarının telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, değerlendirme için gönderimle birlikte çalışmalarının telif hakkını İEFD'nin yetkili makamlarına devretmek zorundadır. İEFD Yayın Kurulu makalenin yayınlanması konusunda yetkili kılınır. Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır;

- Patent hakları,
- Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmemiş haklar,
- Çalışmayı satmamak koşulu ile kendi amaçları için çoğaltma hakkı,
- Yazarın kendi kitap ve diğer akademik çalışmalarında, kaynak göstermesi koşuluyla, çalışmanın tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı,
- Çalışma künyesini belirtmek koşuluyla kişisel web sitelerinde veya üniversitesinin açık arşivinde bulundurma hakkı.

İEFD'ye çalışma gönderecek yazarlar, "Telif Hakkı Devir Formu" belgesini doldurmalıdır. Yazar(lar) doldurdıkları formu ıslak imza ile imzalamalıdır. İmzalanan form taranarak online sistem üzerinden yüklenmelidir. **Telif Hakkı Devir Formunu iletmeyen yazarların çalışmaları yayınlanmaz.**

İEFD'de yayınlanan tüm makaleler **Creative Commons Alıntı 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayınlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır.

Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran, farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. İEFD bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Copyright Notice

Copyright Transfer

Work submitted to JIEF for publication must carry the original work description which has not been previously published or sent for publication at any time.

Authors must agree to waive copyright of their work to JIEF with sending it for evaluation. JIEF Editorial Board is authorized to publish the article. the authors reserve the following rights;

- Patent rights,
- All unregistered rights, except copyright,
- The right to reproduce the work for its own purposes with the condition not to sell,
- The right of the author to use all or part of his or her work in his or her books and other academic work under the condition of giving reference to it,
- The right to keep in the open archive of personal web sites or university under the condition of giving the source of it.

Authors sending their works to JIEF, must fill in the "Copyright Transfer Form" document. The author(s) must sign the completed form with a wet signature. The signed form must be scanned and uploaded via the system with the additional file upload option on the 4th of the work submit steps. At the same time, it is necessary to send the wet signed form in print on behalf of "JIEF. **The works of authors who do not transmit the Copyright Transfer Form are not published.**

All articles published on JIEF are licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0 International License**. This license grants you the right to reproduce, share and disseminate data mining applications, search engines, websites, blogs and all other platforms, provided that all published articles, data sets, graphics and attachments are cited. Open access is an approach that facilitates interdisciplinary communication and encourages different disciplines to work with each other.

JIEF provides added value to its field by offering more access and more transparent evaluation process to its articles in this direction.

Gizlilik Beyanı

İEFĐ dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır.

Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

Tarınma ve Dizinleme

İEFĐ, aşağıda yer alan servisler tarafından tarınmakta ve dizinlenmektedir:

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi; [İSAM \(İslam Araştırmaları Merkezi\)](#), [SOBIAD](#), [Scientific Indexing Services \(SIS\)](#), tarafından tarınmakta ve dizinlenmektedir

Açık Dergi Sistemi (OJS) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS)

İEFĐ, makale kabulü, değerlendirilmesi, hakem atama süreçlerini DERGİPARK altyapısını kullanarak sürdürmektedir.

Bu sistem açık kaynak kodlu dergi hazırlama ve yayınlama yazılımları olan Açık Dergi Sistemleri (Open Journal Systems) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) tarafından oluşturulmuştur.

Privacy Statement

The names and email addresses entered in JIEF site will be used exclusively for the stated purposes of this journal and will not be made available for any other purpose or to any other party.

Abstracting and Indexing

JIEF is abstracted and indexed by the following services:

Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF) is abstracted and indexed in: [İSAM \(İslam Araştırmaları Merkezi\)](#), [SOBIAD](#), [Scientific Indexing Services \(SIS\)](#).

Open Journal System (OJS) and ULAKBİM Journal System (UDS)

JIEF maintains the process of accepting, evaluating and refereeing by using DERGİPARK infrastructure.

This system was created by Open Journal System (Open Journal Systems) and ULAKBİM Journal System (UDS) which are open source code software of preparation and publishing journals.

Makale Değerlendirme Süreçleri

Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci

İEFD'ye gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir. Çift-körleme yönteminde çalışmaların yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir. Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.

1. İlk Değerlendirme Süreci

İEFD'ye gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve Arapça dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.

Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içerisinde bilgilendirilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için çalışmanın ilgili olduğu alana yönelik bir alan editörüne gönderilir.

2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar en geç bir ay içerisinde alan editörü değerlendirme raporu ile birlikte iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.

3. Hakem Atama Süreci

Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen alan editörü, İEFD Danışma Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.

Alan editöründen gelen hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermek zorundadır.

Article Evaluation Processes

Blind Review and Evaluation Process

JIEF uses the double-blind review method, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process, in the evaluation process of all studies. For this reason, the authors are asked to **erase their names** while uploading the articles to the system. All the studies sent to JIEF are evaluated by blind-review method according to the following steps.

1. Initial Evaluation Process

The studies submitted to JIEF are first evaluated by the editor. At this stage, studies that are not in line with the aim and scope of the journal, are weak in terms of language and

Narrative rules in Turkish, English and other languages, contain scientifically critical mistakes, are not original worthy and cannot meet publication policies are rejected. Authors of rejected studies will be notified within one month at the latest from the date of submission. Eligible studies are sent to the field editor to which the study is relevant for pre-evaluation.

2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the field editors examine the studies, introduction and literature, methods, findings, results, evaluation and discussion sections in detail in terms of journal publication policies, scope and authenticity of study. Study which is not suitable as a result of this examination is returned to the author with the field editor's evaluation report within four weeks at the latest. The studies which are suitable for the journal are passed to the referee process.

3. Referee Process

The studies are sent to the referees according to their content and the expertise of the referees. The field editor examining the study may propose at least two referees from the pool of JIEF Advisory Board or referee pool according to their field of expertise or may propose a new referee appropriate to the field of study.

The editors evaluate the referee's suggestions coming from the field editor and the studies are submitted to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any process or document about the study they are evaluating.

4. Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre en fazla 6 haftadır. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından “düzeltme yönergesi” doğrultusunda 1 ay içerisinde tamamlanması zorunludur.

Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekirse birden çok defa düzeltme talep edebilir.

Hakem Raporları

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların özgünlük, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluk, bulguların ve sonuçların tutarlı bir şekilde sunumu ve literatür açısından incelenmesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara göre yapılır:

1. Giriş ve literatür: değerlendirme raporu çalışmada ele alınan problemin sunumu ve amaçları, konunun önemi, konuyla ilgili literatür kapsamı, güncelliği ve çalışmanın özgünlüğü, başlık, özet ve makale içeriği uyumu hakkında görüş içerir.

2. Yöntem: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilerin yanı sıra veri toplama ve analiz süreci hakkında görüş içerir.

3. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ile erişilen bulguların tutarlılığı, ihtiyaç duyulan tablo, şekil ve görsellerin verilmesi, kullanılan testlerin kavramsal açıdan değerlendirilmesine yönelik görüşler içerir.

4. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu literatüre katkı, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik öneriler hakkında görüş içerir.

5. Stil ve anlatım: Değerlendirme raporu, çalışma başlığının içeriği kapsamı, Türkçe'nin kurallara uygun kullanımı, gönderme ve referansların APA 6 kurallarına uygun olarak tam metnin diline uygun verilmesi ile ilgili de görüşler içerir.

6. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu çalışmanın bir bütün olarak özgünlüğü, eğitim literatür ve alandaki uygulamalara sağladığı katkı hakkında görüş içerir.

Değerlendirme sürecinde hakemlerin çalışmanın tipografik özelliklerine göre düzeltme yapmalarını beklenmemektedir.

4. Referee Evaluation Process

The maximum period given to the referee for the evaluation process is 6 weeks. Proposals for corrections from referees or editors must be completed by the authors within **1 month** according to the “correction instruction”.

Referees can decide on the suitability of the study by reviewing the corrections and may also request multiple corrections if necessary.

Referee Reports

Referee evaluations are based in general on the originality of the studies, the method used, the conformity with the ethical rules, the consistent presentation of the findings and results, and the examination of the literature. This review is based on the following elements:

1. Introduction and Literature: The evaluation report contains the presentation and purpose of the problem addressed in the study, the importance of the topic, the scope of the relevant literature, the timeliness and the originality of the study.

2. Methodology: The evaluation report includes information on the suitability of the method used, the choice and characteristics of the research group, validity and reliability, as well as on the data collection and analysis process.

3. Findings: The evaluation report includes opinions on the presentation of the findings obtained in the frame of the method, the correctness of the analysis methods, the aims of the research and the consistency of the findings, the presentation of the required tables, figures and images and the conceptual evaluation of the tests used.

4. Conclusion and suggestions: The evaluation report contains opinion on the contributions to the literature, future studies and recommendations for the applications in the area.

5. Style and narration: The evaluation report includes compatibility of the headline with the content, appropriate use of Turkish in the study, refers and references in accordance with the language of the study and APA 6 rules.

6. Overall evaluation: The evaluation report contains opinion on the authenticity of the study as a whole, its contribution to the educational literature and the applications in the area.

Referees are not expected to make corrections on typographic characteristics during the evaluation process.

HAC İBADETİNİN MALİ ZORLUKLARINI AŞMADA BİR MODEL ÖNERİSİ: TÜRKİYE HAC SANDIĞI

İbrahim Güran Yumuşak^a
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Rümeysa Bilgin^b
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 18 Şubat 2021

Kabul: 16 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

Q01

G21

O16

Z12

Anahtar Kavramlar:

Türkiye Hac Fonu,
Yeni Araçlarla İslami
Finans,
Sürdürülebilir
Kalkınma

ÖZ

Haccın mali ve bedeni bir ibadet olmasının getirdiği zorluklara, kontenjan sınırlaması nedeniyle ortaya çıkan tarih belirsizliği de eklenince Türkiye'deki Müslümanların bu süreci yönetmesi zorlaşmaktadır. Özellikle hac hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması ve genellikle birden fazla aile üyesi ile gerçekleştirilmesi nedeniyle hac kurası çıkan hacı adayları ciddi bir finansman zorluğu yaşayabilmektedirler. Türkiye'de yaşanan bu problem, Malezya'da 1960'lı yıllarda kurulan Tabung Haji benzeri bir kurumun ihdas edilmesi ile aşılabılır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de haccın mali külfetinin azaltılması, birikimlerin verimli şekilde değerlendirilmesi ve faizsiz finans araçlarının çeşitlendirilmesine yönelik olarak hac sandığı ve/veya fonu için bir model önermektir. Modelin işlerlik kazanması için, katılım bankaları üzerinden açılacak hesaplarda bireysel emeklilik veya çeyiz hesabı uygulamalarında olduğu gibi belirli bir oranda devlet katkısının sağlanması önerilmektedir. Böylelikle Türkiye'deki faizsiz finans enstrümanları çeşitlendirilmiş, hac için biriktirilen kaynaklar ekonomiye kazandırılmış ve aynı zamanda hacı adaylarını zor durumda bırakan mali belirsizlik ortadan kaldırılmış olacaktır. Haccın yanı sıra umre için de benzer bir mekanizmanın kurulması durumunda Türkiye'de tasarruf yetersizliğinin aşılmasına yönelik güvenilir, verimli ve sürdürülebilir bir model oluşturulabilecek ve reel ekonomiye kaynak sağlanabilecektir.

^a **Sorumlu Yazar:** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

^b Dr. Öğretim Üyesi., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: rumeysa.bilgin@izu.edu.tr, : <https://orcid.org/0000-0002-5919-0035>

Kaynak gösteri: Yumuşak, İ. G. ve Bilgin, R (2021). Hac İbadetinin Mali Zorluklarını Aşmada Bir Model Önerisi: Türkiye Hac Sandığı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 1-32

A MODEL PROPOSAL TO OVERCOME THE FINANCIAL DIFFICULTIES OF HAJJ: TURKEY HAJJ FUND

İbrahim Güran Yumuşak^c
Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

Rümeysa Bilgin^d
Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Feb 18, 2021

Accepted: June 16, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

Q01

G21

O16

Z12

Keywords:

Turkey Hajj Fund,

Islamic Finance with New

Instruments,

Sustainable Development

ABSTRACT

In addition to its challenges as a financial and physical form of worship, the uncertainty arising from the quota limitation makes Hajj a challenging process to manage for Muslims in Turkey. Hajj pilgrim candidates may experience serious financial difficulties, especially since the cost of pilgrimage services is very high and the worship is usually carried out with more than one family member. A pilgrimage fund like Malaysia's Tabung Haji can be launched in Turkey to solve these problems. The proposed model will reduce the financial burden of pilgrimage, provide an efficient investment opportunity and increase the diversification of interest-free financial products in Turkey. Besides, state support is suggested to the hajj accounts in participation banks, such as the support provided to private pension or dowry accounts. The model aims to diversify Islamic finance instruments, supply new funds to the economy, and decrease the financial uncertainty affecting pilgrim candidates. Moreover, if a similar mechanism is established for Umrah, a reliable, efficient, and sustainable model to overcome the deficiencies in Turkey's saving will be created and new resources will be provided for the real economy.

^c **Corresponding Author:** Prof. Dr., Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

^d Asst. Prof., Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: rumeysa.bilgin@izu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-5919-0035>

To cite this article: Yumuşak, İ. G. and Bilgin, R. (2021). A Model Proposal to Overcome the Financial Difficulties of Hajj: Turkey Hajj Fund. *Journal of Islamic Economics and Finance* 7(1), 1-32.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

Hac ibadeti, dünyanın dört bir yanından Müslümanları Suudi Arabistan'daki Mekke şehrinde bir araya toplayan ve belirli şartları sağlayan her Müslümanın yaşamı boyunca en az bir kez yerine getirmesi gerektiği kabul edilen dini bir görevdir. Son yıllarda Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı diğer pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de hac ibadetini yerine getirmek isteyenlerin sayısı hızla artmıştır. Ancak Kutsal Mekânların kapasitesinin kısıtlı olması bu talebin Suudi Arabistan tarafından tamamen karşılanmasını imkânsız kılmaktadır. Hacca gideceklerin belirlenmesinde kullanılan kura sistemi ise Türkiye'deki hacı adaylarının süreci mali açıdan yönetmesini son derece zorlaştırmaktadır. Özellikle hac hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması ve genellikle birden fazla aile üyesi ile birlikte gerçekleştirilmesi nedeniyle, hac kurasında seçilen hacı adayları gerekli finansmanı bulmakta sıkıntı yaşayabilmektedirler.

Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Malezya, Endonezya, Maldivler ve Ürdün'de devlet destekli hac fonları uzun yıllardır faaliyet göstermektedir (Muneeza vd., 2018; Obaidullah, 2019). Özellikle 1962 yılında Malezya'da kurulan oldukça geniş kapsamlı bir hac fonu olan Tabung Haji (TH) dünyadaki diğer hac fonları arasında başarısı ile öne çıkmaktadır (Smolo ve Hassan, 2011; Ishak, 2011). Endonezya ve Maldivler'de kurulan hac fonları ise TH'ye kıyasla daha sınırlı işlevlere sahiptirler (Munira ve Astuti, 2019). Bu uygulamalara benzer bir hac sandığı veya fonunun Türkiye'de de ihdas edilmesi ile hacı adaylarının karşılaştığı sıkıntılar aşılabılır. Böylelikle on yılı aşan bekleme süreci boyunca hacı adaylarının birikimleri yönetilerek hac kurasında seçildiklerinde gerekli mali güce sahip olmaları garanti edilecektir. Buna ek olarak, diğer bazı tasarruf fonlarında olduğu gibi kamu desteği sağlanması durumunda bireyler için haccın mali yükünün hafifletilecek ve toplanan tasarrufların İslami finans piyasalarında değerlendirilecek olması nedeni ile de bu piyasaların derinleşmesi de söz konusu olacaktır.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen faydaların temini ve faizsiz finans ekosisteminin geliştirilmesine yönelik olarak Türkiye'de hac sandığı ve/veya fonu kurulması için literatür analizine dayalı bir model önermektedir. Çalışmanın ilk bölümünde hacıların yıllara ve ülkelere göre dağılımı incelenecek, Türkiye'de ve diğer ülkelerdeki maliyetleri karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde ise farklı ülkelerdeki hac fonu uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz edilecektir. Son bölümde ise Türkiye için önerilen modelin detaylarına yer verilecektir.

Modelin Türkiye için özgün, uygulanabilir ve fonksiyonel hale getirilebilmesi için bu alana yönelik ampirik araştırmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır.

HAC İBADETİNE GENEL BAKIŞ

Hac, sağlıklı, yeterli maddi gücü olan ve yolculuğunu emniyetli bir şekilde yapabilme imkânına sahip Müslümanlar için İslam dininin zorunlu kıldığı bir ibadettir. Tarih boyunca dünyanın her köşesinden Müslümanlar, hem bedeni hem de maddi yönü olan hacc görevini yerine getirmek için uzun ve meşakkatli yolculuklara çıkmışlardır. Ancak son birkaç on yılda, dünya Müslüman nüfusundaki artış ve hava taşımacılığındaki gelişmeler nedeni ile artan talep, Mekke'deki kutsal mekânların kapasitesinin sınırlı olması nedeni ile karşılanamamaktadır. Son yıllardaki en kalabalık hac olan 2012 yılındaki hac organizasyonunda 3 milyon 16 bin kişi hac görevini yerine getirmiştir. Ancak dünyadaki Müslüman nüfusun 1.8 milyara ulaştığı göz önüne alındığında, gerekli şartları sağlayan her Müslümanın bu ibadeti yerine getirmesinin mümkün olmayacağı açıktır.

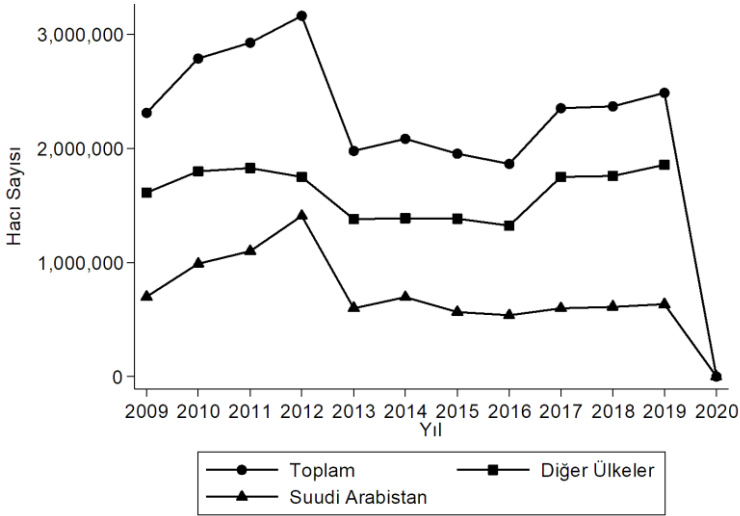
Hacı Sayıları ve Ülkelere Göre Dağılımı

1989 yılında Amman'da alınan karar uyarınca Suudi Arabistan hükümeti her yıl Müslümanların yaşadığı her ülke için yerleşik Müslüman nüfusun yaklaşık %1'ine tekabül eden bir hacı kotası tahsis etmektedir. Her ülkeden bu kota sayısınca Müslüman hac ibadetini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gitme hakkı elde etmektedir. Ancak bazı ülkelerde hac kotasının çok üstünde bir talep gerçekleşirken diğer bazı ülkelerde ise hac kotasının bir kısmı kullanılmamaktadır (Tisnadibrata, 2016).

Son yirmi yılda, toplam hacı sayısı büyük bir artış göstermiştir. 1995 yılında 1.8 milyon olan bu sayı, 2012 yılında 3.1 milyon ile şu ana kadarki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2013 yılında başlayan ve hem Mekke ve hem de Medine'deki kutsal mekânları kapsayan bir genişleme projesi dolayısı ile hacı sayısında dikkate değer bir azalma yaşanmıştır. Yedi yıl sürmesi planlanan genişleme projesi tamamlandığında hacı sayısının büyük bir artış göstererek 2020 5 milyon kişi civarına ulaşacağı öngörülmüştür. Ancak 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeni ile Suudi Arabistan'a ülke dışından hacı adaylarının kabul edilmesi mümkün olmamıştır. Pandeminin yayılmasını en aza indirmek amacı ile 2020 yılı hac organizasyonu, sadece Suudi Arabistan vatandaşları ve bu ülkede yerleşik olan diğer ülke vatandaşlarından oluşan yaklaşık 1000 hacı adayı ile gerçekleştirilmiştir (Karadsheh ve Qiblawi, 2020). Ancak

öngörülen bu artış gerçekleşebilseydi bile, dünyadaki Müslüman nüfusun yoğunluğu ve Hac ibadetini yerine getirmek isteyen kişi sayısı dikkate alındığında, talebin tamamen karşılanmasının mümkün olmadığı açıktır. Üstelik Covid-19 salgını nedeniyle 2020 yılı hacı planlandığı gibi gerçekleştirilemediği için sonraki yıllara önemli bir yığılma söz konusu olacaktır. 2009'dan bugüne hacı sayılarındaki yıllık değişim Şekil 1'deki çizgi grafikleri ile özetlenmiştir. Görüldüğü gibi, 2009-2012 yılları arasında daha çok Suudi Arabistan içinden gelen hacı sayısından kaynaklı sürekli bir artış yaşanmıştır. 2012 yılında 3 milyonu aşan toplam hacı sayısı, kutsal mekânlardaki genişletme projelerinin yol açtığı kısıtlar yüzünden takip eden dört yılda da 2012 yılı ile karşılaştırıldığında ortalama %38 azalmıştır. Bu dört yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama 1.9 milyon kişi hacı olurken bu rakamın %70'ini Suudi Arabistan dışındaki ülkelere gelen hacılar oluşturmuştur. 2017 yılında ise, genişleme çalışmalarının belirli bir aşamaya gelmesi ile diğer ülkelere ayrılan kotalarda değişiklikler yapılmış ve toplam hacı sayısında bir önceki yıla göre %26'lık bir artış gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 2016-2019 yılları arasında Suudi Arabistan'da yerleşik hacı sayısında dikkate değer bir artış olmazken diğer ülkelere gelen hacı sayısındaki devam eden artışa bağlı olarak 2019 yılı itibari ile toplam sayı 2.5 milyon civarına ulaşmıştır.

Şekil 1: Hacı Sayılarındaki Yıllık Değişim (2009-2020)

Kaynak: Suudi Arabistan İstatistik Kurumu (2020)

Tablo 1'de 2017 yılı itibari ile hacıların ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi toplam hacı sayısında en büyük pay Suudi

Arabistan'a ayrılmıştır. Müslüman nüfusun en yoğun olarak yaşadığı ülkeler olan Endonezya, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Mısır'ın aldığı pay %9 ile %5 arasında iken Türkiye'nin payı % 3'tür.

Tablo 1: Ülkelere Göre Hacıların Dağılımı (2017)

Ülkeler	Hacı sayısı	Yüzdelik
Suudi Arabistan	600,108	26%
Endonezya	221,000	9%
Hindistan	170,000	7%
Pakistan	179,210	8%
Bangladeş	127,198	5%
Mısır	108,000	5%
Iran	86,500	4%
Nijerya	79,000	3%
Türkiye	79,000	3%
Cezayir	36,000	2%
Fas	31,000	1,5%
Sudan	26,000	%1
Rusya	23,000	%1
Çin	13,000	%0.5
Diğer	573,106	24%
Toplam	2,352,122	100%

Kaynak: Al-Jazeera (2019)

Hac İbadetinin Maliyeti

Hem bedeni hem de mali yönü olan hac ibadeti, borcu ve bakmak zorunda olduğu aile fertlerinin iâşesi için gerekli miktar çıkarıldıktan sonra geriye hacca gidip gelecek kadar parası kalan ve haccın diğer şartlarını taşıyan her Müslümanlara farzdır. Hac dinen yeterli mali imkâna sahip olduğu kabul edilenlerin yerine getirmesi gereken bir ibadet olmasına rağmen, ücretlerin artması nedeniyle hacı adaylarını mali olarak zorlamaktadır. Dolayısı ile Müslümanların önemli bir kısmı ancak bir süre boyunca para biriktirerek hacca gidebilmektedir.

Son birkaç on yılda hac ibadetinin maliyetinin artmasının en önemli nedeni, şüphesiz ulaşım, konaklama ve iâşe hizmetlerindeki iyileşmedir. Özellikle yolculuk süresinin kısılmasını sağlayan havayolu ulaşımı, neredeyse hacı adayların tamamı tarafından tercih edilmektedir. 2019 yılı için kutsal topraklara gelen hacı adayların %94'ünün uçak ile yolculuğu tercih ettiği görülmektedir. Daha pahalı olmasına rağmen güvenlik,

yolculuk süresi ve konforu ile alternatif maliyetinin yüksek olması, hacı adaylarının havayolu ile ulaşımı tercih etmesine neden olmaktadır. Karayolu ile ulaşım tercihi %4 ve deniz yolu ulaşım tercihi ise yalnızca %1'dir (Suudi Arabistan İstatistik Kurumu, 2019). Demiryolu alternatifinin bulunmamasın havayolu tercihinin artırdığı ifade edilebilir. Son yıllarda Hindistan'ın hacılarını deniz yolu ile gönderme alternatifini de değerlendirdiği bilinmektedir ("Hajj Sea Route Plan", 2018). Hac ücretlerinin oluşmasını belirleyen temel unsur yolculuk mesafesi ve araç tercihidir. Bunun yanında süre ve konaklama kalitesine göre farklı seçenekler de söz konusu olabilmektedir. Alınan hizmetlerin maliyetleri üzerine komisyonlar ve aracılık ücretleri de eklendiğinde, hac fiyatları kayda değer bir rakama yükselmektedir. Genellikle hacca bireysel olarak değil de eşle veya refakatçi ile gidildiği dikkate alındığında, ödenmesi gereken hac ücreti oldukça yüksektir. Bu nedenle bazı ülkelerde, kamu otoritesi hac maliyetinin bir kısmını üstlenerek daha ucuza hacca gidilmesini sağlamaktadır. Tablo 2'te 2019 yılı itibari ile çalışma kapsamında incelenen ülkeler için hesaplanan kişi başına ortalama hac maliyetleri verilmiştir. Hindistan, Maldivler ve Türkiye'de herhangi bir devlet katkısı yok iken Malezya ve Endonezya hacı adaylarından alınan ücretlerin yanında devlet katkısı da sağlamaktadır. Malezya'nın kişi başına sağladığı devlet desteği oransal olarak Endonezya'dan fazla olmasına karşın, Müslüman nüfusun en kalabalık olduğu ülke olan ve Suudi Arabistan haricinde en yüksek sayıda hacı adayını kutsal topraklara gönderen Endonezya'da devlet desteğinin kamu bütçesi üzerindeki yükü çok daha ağırdır.

Tablo 2: Bazı Ülkelerde Kişi Başına Hac Maliyeti ve Devlet Desteği (2019)

Ülke	Kişi başına ortalama maliyet (USD)	Kişi başına ortalama fiyat (USD)	Kişi başına devlet desteği (USD)	Toplam hacı sayısı	Toplam devlet desteği (Bin USD)
Endonezya	4,250-4,950	3,200	1,050-1,750	230,000	241,500-402,500
Malezya	5,400	2,400	3,000	30,000	90,000
Maldivler	4,500	4,500	0	1,000	0
Hindistan	4,110	4,110	0	200,000	0
Türkiye	4,100	4,100	0	80,000	0

Kaynak: Obaidullah (2019)

Sonuç olarak hem kota sınırlamaları hem de yüksek maliyetli bir ibadet oluşu nedeni ile dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Müslümanların hac ibadetini yerine getirmeleri orta/uzun vadeli bir finansal planlama gerektirmektedir. Özellikle hac ibadetini yerine getirme kararının verilmesi ile haccın gerçekleşmesi arasındaki bekleme süresi uzadıkça, hac için biriktirilen fonun güvenli bir biçimde muhafaza edilmesi ve İslami kurallara uygun yatırım araçları ile değerlendirilmesi gerekliliği artmaktadır. Bireylerin hac için ayırdıkları birikimlerin tamamının veya bir kısmının zorunlu bazı ihtiyaçlar nedeniyle bu süreçte harcanması ise, hac ibadetini erteleme veya hac masraflarını karşılayabilmek için borç bulma gibi seçeneklere yönelmeye neden olmaktadır. Dolayısı ile hem bireylerin hac finansmanının kolaylaştırılması, hem de çoğu zaman ekonomik sistemin dışında kalan hac amacı ile biriktirilen fonların ülke ekonomisine kazandırılması Müslüman ülkeler için bir zorunluluktur.

Türkiye’de Hac Organizasyonu ve Maliyeti

Türkiye’de hac organizasyonunu Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) gerçekleştirmektedir. Başkanlık bizzat veya acenteler aracılığıyla gerçekleştirdiği bu organizasyonda, Bakanlıklar arası Hac ve Umre Kurulunda belirlenen mali şartları esas almaktadır. 2020 yılı hac kotası 83,430 olan Türkiye’de DİB tarafından açıklanan verilere göre 2020 yılı için 2,298,800 kişi hac başvurusu yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2020). 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeni ile hac organizasyonlarının iptal edilmesi ve 2021 yılında kısıtlı sayıda hacı adayının Suudi Arabistan’a gönderilebilecek olması gelecek yıllarda bekleme listesinin daha da kalabalıklaşmasına neden olacaktır. Hâlihazırdaki yoğun talebin karşılanması mümkün olmadığı için katsayılı bir kura sistemi ile hacı adayları belirlenmektedir. Bu uygulamada başvurusu alınan kişilere beklemiş oldukları yıla göre bir katsayı verilmektedir. Bu katsayı, beklenen yıl sayısının karesi olarak uygulanmakta ve başvuru sahiplerinin kurada çıkma olasılığı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$\frac{\text{Beklenen yıl sayısı}^2}{\text{Toplam Başvuru Sayısı}} \times 100$$

Bu sistem sayesinde başvurusu alınmış hacı adaylarının bekledikleri yıl sayısı arttıkça kurada çıkma olasılıkları da artmaktadır. 2020 yılında ilk defa başvuru yapan hacı aday sayısı 174,491 olmuştur. Hac kotası dâhilinde belirlenen sayıda hacı adayının hac süresince sağlık, dinlenme ve nakilleri DİB’nin ya da yetkili turizm acentelerinin sorumluluğundadır. Hac ve umre seyahatinin gerektirdiği harcamaların

karşılığı, konaklama türlerine göre DİB tarafından belirlenecek miktarlar üzerinden Türk Lirası veya döviz olarak tahsil edilir. Hac ve umre harcamalarının tahmin edilenin altında gerçekleşmesi halinde artan meblağ DİB tarafından belirli hizmet faaliyetleri için kullanılır.

DİB, 2020 yılı için en düşük hac ücretini 16,400 SAR olarak belirlemiştir. Oda ve otel tercihlerine göre bu ücret 43,950 SAR'a kadar yükselmektedir (DİB, 2020). En düşük ücretin günlük kur dikkate alındığında yaklaşık olarak 4,200 USD'dir. İki kişilik bir odada ise bu rakam kişi başı 5,300 USD'a çıkmaktadır. 2020 yılı itibarıyla, eşli veya refakatçiyle gerçekleştirilecek bir hac yolculuğunun hane halkı başına ortalama maliyeti ilave masraflarla birlikte 100.000 TRY civarındadır. Bu maliyet, Türkiye'de şartlarında oldukça yüksek bir miktar olup, pek çok hane halkı açısından kısa sürede ve kolay bir şekilde biriktirilebilmesi mümkün değildir.

Türkiye'de oldukça yüksek bir hac talebi bulunduğundan birçok hacı adayını on yıla yakın hatta daha fazla süre beklemek durumunda kalmaktadır. Her yıl iki milyonun üzerinde başvuru yapıldığı dikkate alındığında, tüm hacı adaylarının birikimlerinin düzenli olarak yapılması, toplanan fonların İslami usullerle değerlendirilerek ekonomiye kazandırılması, bireysel emeklilik veya çeyiz sandığı uygulamalarında olduğu gibi kamu desteğinin sağlanarak tasarrufların teşvik edilmesi ve/veya haccın mali yükünün hafifletilmesi ve zorunlu hallerde kısa süreli nakit ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla diğer bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hac sandığı veya fonu uygulamasına geçilmesi gerekmektedir.

DÜNYADA HAC FONU UYGULAMALARI

Hac, günümüzde mutlak fiyatı açısından daha pahalı olmasına rağmen göreceli olarak her dönemde hacı adaylarını zorlayıcı bir ibadet olmuştur. Müslümanlar, bu zorluğu aşmak için dönemin koşullarına göre farklı çözümler tercih edilmiştir. Özellikle Malezya, Endonezya, Maldivler ve Ürdün devlet tarafından kurulan hac fonu uygulamaları ile dikkat çekmektedir. 1962 yılında Malezya'da kurulan Tabung Haji (TH) bu uygulamalardan biri olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş, aynı zamanda Malezya'da İslami finansın gelişiminde de önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Malezyalı yoksul çiftçilerin hac ibadeti için para biriktirmelerine destek olmak amacı ile kurulan TH, dünyadaki hac fonu uygulamalarının ilki olarak ortaya çıkmıştır (Smolo ve Hassan, 2011). Hızla büyüyerek oldukça büyük ölçekli bir finans kurumuna dönüşen

TH'nin işleyiş prensipleri diğer ülkelerde kurulan hac fonları için de yol gösterici olmuştur. Benzer şekilde, Endonezya Hükümeti tarafından ülkede hac için toplanan fonların yönetilmesi için 2018 yılında Din İşleri Bakanlığı (Ministry of Religious Affairs)'na bağlı Badan Pengelola Keuangan Haji (BPKH) isimli bir hac fonunu kurmuştur. Maldivlerde ise 2013 yılında kurulan Maldivler Hac Corporation Limited (MHCL) hac fonu yönetiminden sorumludur. Diğer fonların aksine, 2001 yılında Ürdün'de kurulan Jordanian Hajj Fund (JHF) hacı adaylarının gerekli birikimi yapmalarını kolaylaştırmayı amaçlayan isteğe bağlı bir yatırım fonu işlevini yürütmektedir. Tablo 3'de 2019 yılı itibari ile bu dört ülkedeki hac fonu organizasyonları özetlenmiştir.

Tablo 3: Hac Fonu Uygulamaları

Ülke	Hac Fonu	Müslüman Nüfus	Hacı Sayısı
Endonezya	BPKH	229,000,000	230,000
Malezya	TH	16,318,355	30,200
Maldivler	MHCL	386,193	1,000
Ürdün	JHF	10,165,577	7,000*

Kaynak: Obaidullah (2019) *Tablodaki diğer ülkelerden farklı olarak Ürdün'de hacıların hepsi aynı zamanda fon katılımcısı değildir.

Hac fonları yatırım yaptıkları finansal araçlar açısından da farklılık göstermektedir. Diğer hac fonlarının öncüsü olarak kabul edilen TH, İslami bankacılık ürünlerinden KOBİ finansmanına kadar oldukça geniş bir yatırım portföyüne sahip iken diğer fonlar daha çok düşük riskli bir yatırım aracı olan sukuk üzerine yoğunlaşmıştır. Son yıllarda, BPKH'nin altyapı yatırımlarını finanse edeceği ile ilgili çıkan haberler fonun yatırımcıları arasında tartışmalara yol açmıştır (Munira, ve Astuti, 2019). Tablo 4'te 2018 yılı itibari ile hac fonlarının yatırım yaptıkları finansal araçlar verilmiştir.

Tablo 4: Hac Fonlarının Yatırım Yaptığı Enstrümanlar

	İslami Bankacılık Ürünleri	Sukuk	Hisse Senedi	KOBİ Finansmanı
TH	√	√	√	√
BPKH	√	√	-	-
MHCL	√	√	-	-
JHF	√	√	-	-

Kaynak: Muneza vd.(2018)

TH diğer hac fonlarına kıyasla çok daha çeşitlendirilmiş bir portföye sahiptir. Mevduat sözleşmesi için TH emanet (wadiyah yad dhamanah) sözleşmesini uygularken, BPKH vekalet (wakalah) sözleşmesini kullanır. MHCL ve JHF tarafından yapılan sözleşmeler ise bilinmemektedir (Muneeza vd., 2018; Obaidullah, 2019).

Malezya Örneği

Lembaga Urusan dan Tabung Haji Malaysia (Malezya Hac Yönetim ve Fon Kurulu) ya da bilinen adı ile Tabung Haji (TH), ülkede yaşayan Müslüman nüfusun hac ibadetini yerine getirebilmek için ihtiyaç duydukları fonları biriktirme süreçlerini yönetmek amacı ile Malezya Hükümeti tarafından 1962 yılında kurulmuştur. Böyle bir fon ihtiyacının oluşmasındaki en temel etken, ülkedeki Müslümanların İslam dini tarafından yasaklanan faiz kazancı ile kirletilmesi endişesinden dolayı hac ibadetini yerine getirmek için biriktirdikleri fonları ülkede faaliyet gösteren konvansiyonel bankalara yatırmaktan çekinmeleri olmuştur. TH ile ekonomik sistemin dışında kalan bu fonları sisteme kazandırılması amaçlanmıştır (Mahmood ve Misban, 2007).

Kuruluşundan bu yana geçen zaman içerisinde faaliyet alanını oldukça genişleten TH bugün itibari ile üç temel fonksiyonu olduğunu ifade etmektedir. Bu fonksiyonların ilki, Müslümanların hac farizasını yerine getirmek ve/veya başka ihtiyaçları için belirli bir plan dâhilinde İslami kurallara uygun olarak birikim yapmasına imkân tanımak olarak açıklanmıştır. Firma, bu amaçla yatırım fonu faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Mevduat sahiplerinden toplanan fonlar hisse senetleri ve sukuk gibi finansal varlıklara yatırılarak getiri elde edilmektedir. TH, mevduat sahiplerinin hac farızası için gereken birikimi oluşturmalarını sağlamanın yanında, isteyen Müslümanların tasarruflarını İslam fihhına uygun olan vekâlet esaslarına göre çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği yatırımlarda değerlendirmekte ve bu yatırımlardan elde ettiği kardan mevduat sahiplerine payları oranında kar payı dağıtımı gerçekleştirmektedir (Ishak, 2011).

Dolayısı ile TH'nin ikinci fonksiyonu, Müslümanların yaptıkları birikimler aracılığı ile sanayi, ticaret, finans, bilgi teknolojileri, gıda, tarım ve gayrimenkul gibi sektörlerde İslami kurallara uygun yatırım yapmak ve bu yatırımlardan gelir elde etmektir. Kurum, tasarruf sahiplerinden topladığı fonlar ile İslam fihhının belirlediği sınırlar içerisinde yatırım yaptığını vurgulamaktadır. Kurumun iştiraklerinden olan tarım sektöründe faaliyet gösteren THP Argo Management Snd. Bhd. Firması,

Malezya ve Endonezya’da toplam 200.000 hektarlık bir arazide palmiye bitkisi üretimi yapmaktadır. Kurumun 12 adet palm yağı fabrikası da bulunmaktadır. İslami bankacılık ve sigortacılık sektöründe de faaliyet gösteren kurum Malezya’nın en büyük bankalarından Bank Islam Malaysia Berhad’ın %51, en önde gelen İslami Sigorta firması Syarikat Takaful Malaysia Berhad’ın ise %63 hissesine sahiptir. TH, TH Technologies Sdn. Bhd. ve TH Properties Sdn. Bhd. İsimli iki iştiraki aracılığı ile inşaat sektöründe de yer almakta ve Malezya’da hem kamu hem de özel sektörde önemli projeler ile adından söz ettirmektedir. Bilişim teknolojileri alanında ise THETA Edge Berhad firmasının %65’lik payına da sahiptir. Kurumun Hac ve Umre hizmetleri de dâhil olmak üzere turizm alanında faaliyet gösteren TH Travel & Services Sdn. Bhd. ve helal gıda üretimi yapan TH Global Services Sdn. Bhd. adı altında iki iştiraki daha bulunmaktadır.

Son olarak, Hac farızasını yerine getiren Müslümanların bu sürecin başından sonuna kadar her türlü ihtiyacının karşılanmasını sağlamak da TH’nin fonksiyonları arasında yer almaktadır. Kurum bu kapsamda ulaşım, vize, hac ibadeti hakkında bilgilendirme ve rehberlik, konaklama ve sağlık hizmetleri hususlarında Malezyalı hacılara hizmet sağlayıcı konumundadır. 1963 yılında 1281 mevduat sahibi olan ve 5000 Malezyalı hacının hac ibadetini gerçekleştirme sürecini organize eden TH, 2019 itibari 9 milyon kişinin tasarruflarını ve 30.000’den fazla hacının hac farızasını yerine getirme sürecini yönetmiştir (Ishak, 2011; Tabung Haji, 2019; Hassan, 2019).

Ancak TH’nin başvuru sırasını dikkate alarak hacı adaylarının hacca gidecekleri tarihi belirlemesi ve kişi başına hacca gidiş sayısının sınırlandırılmamış olması son yıllarda ön kayıt yaptıran hacı adaylarının bekleme süresini 100 yıl civarına çekmiştir (Daim ve Rahdi, 2019). Buna ek olarak 2019 yılında yargı süreci başlayan ve TH’nin eski yönetim kurulu başkanlarından birinin dâhil olduğu rüşvet skandalı da kurumun son yıllarda karşı karşıya olduğu en önemli problemlerden biri olmuştur (Aziz, 2019; Nufael ve Lee, 2019). Yine de, dünyanın diğer ülkelerinde kurulan/kurulacak olan hac fonlarına örnek olarak gösterilen TH’nin yürüttüğü faaliyetlerin kapsamı ve çeşitliliği açısından kısa zamanda ulaşamayacak bir noktada olduğu aşikârdır.

Endonezya Örneği

299 milyon kişi ile dünyada Müslüman nüfusun en kalabalık olduğu ülke olan Endonezya’da hac fonlarının yönetimi Hac Finansal Yönetim Ajansı

(Badan Pengelola Keuangan Haji — BPKH) tarafından yürütülmektedir. BPKH, 2014 yılında 34 sayılı Kanun'la kurulmuş ve 2018 yılında faaliyetlerine başlamıştır (Jumali, 2018). BPKH bağımsızdır ve bakan aracılığıyla cumhurbaşkanına karşı sorumludur. BPKH'nin yasal işlevleri; hacı adaylarından tahsilat yapılması, hac fonu gelirinin ve finansal harcamalarının planlanması, denetlenmesi ve raporlanması olarak özetlenebilir. BPKH'nin kuruluşundan önce, hac fonu Endonezya Cumhuriyeti Din İşleri Bakanlığı tarafından yönetilmekteydi. Ancak bu süreçte ortaya çıkan yolsuzluk ve rüşvet skandalları hac fonu konusunda yeni bir düzenlemeye gidilmesi ile sonuçlanmıştır (“Corruption Case Indonesia”, 2014). BPKH, 2018 yılında hac fonunun yönetimini devralmıştır. Ancak bu devir işlemi sadece hac fonunun yönetim işlevini kapsamaktadır. Bakanlık, hacca gidecek kişilerin belirlenmesi, eğitilmesi, ulaşımı ve hac süresince ihtiyaç duyacakları hizmetlerden sorumlu olmaya devam etmektedir. Bu ayrışma, hac fonlarının yönetiminin daha profesyonel, şeffaf, hedefli ve hesap verebilir olabilmesi amacı ile yapılmıştır (Munira ve Astuti, 2019). Fon katılımcılarına herhangi bir kar payının ödenmiyor oluşu da BPKH'yi TH'den farklı kılan diğer bir husustur.

Endonezya'da hac fonları sadece İslami finans kurumlarına (BPS BPIH Bankaları) yatırılabilir (Cahyono vd., 2017). Toplanan fonlar şeriat prensiplerine göre değerlendirilmelidir. BPKH'nin kuruluşundan bu yana hac fonları Hükümet'in ihraç ettiği sukuklara yatırılmaktadır. 2019 yılı itibari ile Endonezya'da hac fonlarının yönetimini gerçekleştiren BPKH, yaklaşık 120 trilyon rupilik fona sahiptir (Munira ve Astuti, 2019).

2018 yılı rakamlarına göre Endonezya'da yıllık hacı kotası sadece 211,000 kişi iken bekleme listesinde yaklaşık 1.2 milyon kişi yer almıştır (Nasution ve Faruqi, 2019). Bu nedenle Endonezya Hükümeti, Suudi Arabistan Hükümetinden her yıl 30,000 kişilik ek bir kota talep etmiştir (Jumali, 2018). 2019 yılı itibari ile ise 230,000 Endonezyalı hac ibadetini gerçekleştirmiştir (Munira ve Astuti, 2019). 2019 verilerine göre hac ibadetini yapmak için bekleme listesine kayıt olan Endonezyalı Müslümanlar için ortalama bekleme süresi 12-20 yıldır (Obaidullah, 2019). Hac talebinin bu kadar yüksek olduğu ülkede hacı adayları bekleme listesine girebilmek için belirli bir ön kayıt ücreti ödemek durumundadırlar. Hac ücretinin kalan kısmı ise hacca gitmeye hak kazanıldığında ödenmektedir. Ancak ülkenin yerel para biriminin ABD doları karşısında değişen değeri her yıl hac ücretlerinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Endonezya hacıları ve BPKH arasındaki sözleşme, hacıların

BPKH'yi temsilci olarak yetkilendirdiği bir vekâlet sözleşmesi şeklindedir. Hacılar, hac bedelinin ilk depozitosunu ödediğinde bir vekâlet (wakalah) sözleşmesi formu imzalarlar. Bu sözleşme hükümleri uyarınca, BPKH'nin fondan yatırım yaparken hacılardan izin istemesine gerek yoktur (Jumali, 2018; Munira ve Astuti, 2019). Diğer taraftan BPS BPIH bankaları ile hacı adayları arasında ise emanet (wadi'ah yad damanah) anlaşması yapılmış olmaktadır (Munira ve Astuti, 2019). Ancak son yıllarda BPKH'nin hac fonu ile altyapı yatırımı yapacağına dair haberler ülkede huzursuzluk yaratmış ve yapılan vekâlet sözleşmesinin niteliği konusundaki belirsizliklere dikkat çekilmiştir (Muneeza vd., 2018).

BPKH mevduat ve yatırımlardan elde edilen getiriler üç şekilde kullanılacağı açıklamıştır. Bunlar, Mekke'ye yıllık hac ziyareti masraflarını sübvans etmek; faaliyet giderlerini karşılamak ve hacı adaylarına kar payı ödemektir. BPKH için en büyük zorluklardan biri, Endonezyalıların ödemesi gereken hac ücretleri ile haccın gerçek maliyeti arasındaki boşluğu kapatmaktır. Hac ibadetini yerine getirmenin maliyeti yasaların gerektirdiği hac ücretlerinden yaklaşık % 50 daha fazladır (Muneeza vd., 2018). Bu durum, düşük riskli ve yüksek getirili yatırım projeleri ile hac fonu yatırım getirisini artırma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Maldivler Örneği

Maldivler'de, Maldivler hükümeti tarafından 2013 yılında Maldivler Hac Anonim Şirketi (Maldives Hac Corporation Limited-MHCL)'nin kurulması ile hac organizasyonlarına düzenleme getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak Malezya ve Endonezya'nın aksine Maldivlerde hacı adaylarının hac fonuna katılması zorunlu değildir. Ülkeye verilen hac kotasının %50'si MHCL tarafından yönetilirken kalan kısmı özel turizm acentelerine dağıtılmaktadır (Hassan, 2019). Tamamı ile kamuya ait olan MHCL hacı adaylarına iki farklı seçenek sunmaktadır. İlk seçenekte MHCL adayların toplam ücretin en az %75'ini ödemesi karşılığında kayıt almakta ve adaya belirli bir yılda kullanılmak üzere bir hac kotası ayırmaktadır. Bu seçeneği tercih eden adaylar kayıt sırasına göre hacca götürülmektedir. İkinci seçenekte ise hacı adayları belirli bir ücret karşılığı ön kayıt yaptırdıktan sonra toplam ücreti biriktirinceye kadar esnek bir ödeme planı ile ödeme yapmaya devam edebilmektedir. MHCL nezdinde biriken miktar toplam ücretin %75'ine ulaştığında hacı adayına kota tahsisi yapılır. Bu pakete kayıt olmanın avantajı, bu kategori altında alınan paranın İslami kurallara yatırım araçlarında değerlendirilerek elde edilen karın hesap sahipleri arasında dağıtılmasıdır. Hacı adaylarının bekleme süresini azaltan bu

seçenekte, yatırımlardan elde edilen kâr, MHCL ile tasarruf sahipleri arasında 95: 5 oranında dağıtılmaktadır (Muneeza vd., 2018).

MHCL'nin yatırımlarında en büyük payı hazine sukukları oluşturmaktadır. Daha yüksek getirili yatırım araçlarına ihtiyaç duyan fon turizm sektöründe yatırım yapmayı planladığını ve ülke dışına da açılabileceğini açıklamıştır (Maldives Center for Islamic Finance, 2018).

Ürdün Örneği

2001 yılında Ürdün'de devlet tarafından kurulan Ürdün Hac Fonu (Jordanian Hajj Fund-JHF), Malezya'da kurulan TH'den sonra dünyadaki ikinci hac fonu olma özelliği taşımaktadır (Korkut, 2019). Fon Ürdün İslam Bankası aracılığı ile 10 milyon civarında Müslüman'ın yaşadığı Ürdün'de fon toplama ve yatırım faaliyetlerini sürdürmektedir. 2019 yılı itibari ile Suudi Arabistan tarafından Ürdün'e ayrılan hac kotası 7,000 adettir. Bu kotanın %40'ı ordu mensupları ve ilahiyat öğrencileri gibi belirli gruplara tahsis edilmektedir (Bani Mustafa, 2019). Buna ek olarak, belirli bir yaşın üstündeki hacı adayları kuraya dâhil olmadan hac yapabilmektedir (Ullah ve Ayesha, 2017). JHF, hacı adaylarının hac masrafları için gerekli fonu, ödemeleri ve kar payları ile biriktirebilmelerine imkân tanımaktadır. İsteyen katılımcılar hac ibadetini yerine getirdikten sonra da bu fon ile birikim yapmaya devam edebilmektedir. Tüm bu süreçler dijitalleşmiş olarak sürdürülmektedir (Arabiyat, 2016). Ancak Ürdün'deki hac fonunu diğer ülkelerdeki hac fonlarından ayıran en önemli özellik fon katılımcısı olan hacı aday sayısının toplam hacı aday sayısında oldukça küçük bir orana tekabül etmesidir. Örneğin, 2020 hac kuraları için 21,000 başvurunun gerçekleştiği ülkede başvuru yapanlar arasında sadece 2,100 hac tasarruf fonu katılımcısı bulunmaktadır ("Initial Hajj Registration", 2020). Fonun hac organizasyon sürecine dâhil olmaması da onun TH'den ayıran diğer bir özelliğidir. 2017 yılında Ürdün Vakıflar Bakanlığı tarafından "Ulusal Hac Şirketi" adı ile hac fonu ile ilişkili bir hac seyahat organizasyonu firması da kurulmuştur (Tabazah, 2017).

Hac Fonu Bulunmayan Ülkelerdeki Hac Uygulamalarından Örnekler

Endonezya'dan sonra sırasıyla dünyada en kalabalık Müslüman nüfusa sahip üç ülke olan Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te herhangi bir hac fonu uygulaması bulunmamaktadır. Bu ülkelerde, Suudi Arabistan tarafından belirlenen hac kotaları federal ve yerel hükümetlere paylaştırılmakta, yerel kura sistemleri uygulanmaktadır. Ayrıca hac

kotalarının bir kısmının çeşitli hükümet mensuplarına, bürokratlara ve hac sürecinde yer alan kurumlara rezerve edilmesi uygulaması da oldukça yaygındır (Soloway, 2015).

200,400,000 kişi ile dünyanın en kalabalık ikinci Müslüman ülkesi olan Pakistan'da hac organizasyonu Din İşleri ve İnançlar Arası Uyum Bakanlığı (Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony) tarafından gerçekleştirilmektedir. 2020 yılı için açıklanan plana göre Suudi Arabistan tarafından bu ülkeye ayrılan hac kotası 60:40 oranında devlet ve özel seyahat acenteleri arasında dağıtılması ve kotaların kura usulü ile paylaşılması planlanmıştır (Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony, 2020).

Toplam nüfusun %14'ünün Müslüman olduğu Hindistan'da "Hac Komisyonu" adı verilen bir kurum Türkiye'deki Diyanet Vakfı'nın hali hazırdaki uygulamasına benzer bir şekilde hac sürecini organize etmektedir. Komisyonun organizasyon harcamaları için hacı adaylarından toplanan fonlara ek olarak bu fonlardan elde edilen faiz gelirlerini kullanıyor olması ülkedeki Müslüman toplumunda rahatsızlıklara yol açmaktadır (Obaidullah ve Islahi, 2003). Hac organizasyonunun önemli bileşenlerinden olan ve düşük gelirli Müslümanların da hac ibadetini yapabilmesini sağlayan "hac sübvansiyonu" uygulaması uzun yıllar bu ülkede aktif olarak kullanılmıştır. Sömürgecilik döneminden kalma hac sübvansiyonu, uçak biletlerinin hacılara indirimli satılması ve hacıların Hindistan içerisindeki konaklamalarının devlet tarafından karşılanmasını içermektedir. Ancak kısa süre önce Hac sübvansiyonu uygulamasının aşamalar halinde azaltılarak 2022 yılına kadar tamamen kaldırılmasına karar verilmiştir (Taneja, 2018). 2019 yılında hac başvurusu yapanların sayısı 267,000 iken ülkenin hac kotası 140,000 olmuştur. Bu nedenle diğer pek çok ülkenin aksine Hindistan'da bekleme süresi sadece 1 ya da 2 yıldır.

Bangladeş'te ise hac organizasyonu Din İşleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Bangladeş Hac Ofisi (Bangladesh Haj Office) tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkede hac kotalarının yaklaşık %90'ı özel seyahat acentelerine ayrılmıştır (Bangladesh Haj Management Portal, 2020).

2020 yılında, iki ülkede daha devlet destekli hac fonlarının kurulması söz konusu olmuştur. Pakistan hükümeti ülkede TH benzeri bir hac fonu kurulması için çalışmalara başladığını açıklamıştır (PM Imran Khan Willing, 2020: New Hajj scheme of Pakistan, 2020). 2021 yılı itibarı ile

bir hac fonu kurulacağını açıklayan diğer bir ülke ise Nijerya olmuştur (Nigeria: Hajj Savings Scheme, 2020).

Özel Finansal Aracı Kurumlara Ait Hac Fonları

Kamu tarafından kurulan hac fonlarının yanı sıra, özellikle Müslüman nüfusun oldukça azınlıkta ve finansal sistemin gelişmiş olduğu ülkelerde, özel yatırım fonu olarak faaliyet gösteren hac tasarruf fonları da mevcuttur. Bu fonlara örnek olarak Azzad Haj Investment Account, AWT Investments Hajj and Umrah Savings Plan, Al Barakah Haj Savings Fund, Oasis Crescent Hajj Policy, Alhiaaf Haj Saver Account ve Saturna Capital Amana Mutual Funds Trust gösterilebilir. Genel olarak benzer özellikleri olan bu fonlar bireylerin yatırımcıları katkı paylarını İslami kurallara uygun yatırım araçlarında değerlendirerek elde edilen kar payları ile hac ibadeti için gerekli miktarı kısa bir sürede biriktirebilmelerini sağlamaktadır. 2011 yılında, Malezya'daki TH'nin desteği ile Malay-Kazak ortak teşebbüsü olarak kurulan Kazakistan Hac Fonu da bu grupta değerlendirilebilir (Haj fund launched in Kazakhstan, 2011).

TÜRKİYE İÇİN HAC FONU MODELİ ÖNERİSİ

Türkiye'de kurulması önerilen hac fonunun iki temel işlevi olması planlanmaktadır. İlk olarak, hac ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanların bu ibadetin maliyetini karşılamak için gerekli birikimi kolay bir şekilde yapabilmeleri hedeflenmektedir. İkinci olarak ise, fon için yatırılan paraların ülkedeki İslami finansal sisteme dâhil edilmesi ile sistemin gelişimine katkı yapması beklenmektedir.

Malezya'daki TH gibi hac ile ilgili süreçlerin tümünü fiili olarak organize edip yöneten bir kurum yerine Endonezya'daki BKHP'ye ya da Ürdün'deki JHF gibi sadece toplanan hac fonlarını yöneten bir yapı düşünülmüştür. Bu yapı, hacı adaylarının bekleme süresi içerisinde hac için para biriktirmelerini ve birikimlerinden elde edecekleri karlar ile gerekli miktara daha hızlı bir şekilde ulaşabilmelerini sağlayacak şekilde modellenmiştir. Buna ek olarak, umre ibadeti için para biriktirmek ya da hacca/umreye gitmek gibi bir hedef olmaksızın İslami kurallara uygun olarak birikim yapmak isteyen kişiler de fon katılımcısı olabilecektir.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda açıklanan yurtiçi tasarrufların arttırılması ile ilgili alınacak tedbirler arasında hane halklarının borçlanarak harcama yerine harcama öncesinde tasarruf etme davranışının desteklenmesi de yer almaktadır. Bu amaçla dayanıklı tüketim malları ile

eğitim, tatil gibi harcama kalemleri için bankalarda harcama kalemi grubuna özel birikim hesapları açılacaktır. Ayrıca bankalar ile görüşülerek belirlenen alanlarda çeyiz hesaplarına benzer alternatif modeller oluşturulması planlanmıştır (SBB, 2019). Oluşturulacak bir hac fonunun da bu kapsamda değerlendirilebileceği ve devlet katkısının sağlanabileceği düşünülmüştür. Fon modelinin genel işleyişi Bölüm 3.1’de detaylı olarak açıklanmıştır.

Modelin Önerilen İşleyişi

Bu çalışmada tavsiye edilen model ana hatları ile Ürdün deki hac fonu uygulaması ile benzerlik göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak incelenen dünyadaki hac fonu uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan etik sorunlar dikkate alındığında hac fonunun yönetimi ile hac organizasyonunun ayrışmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile fonların toplanması ile harcamaların farklı kurumların sorumluluğunda olması sürecin şeffaflığı ve hesap verilebilirlik açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle kurulması önerilen hac fonunun Türkiye’de hac organizasyonunu gerçekleştiren DİB’den bağımsız bir yapıda kurulması düşünülmektedir. Hacı adayları, DİB’ye ön kayıt yaptırımlarına bağlı olmaksızın isteğe bağlı olarak hac fonu katılımcısı olacaklardır. DİB tarafından hâlihazırda yürütülmekte olan kura sisteminin uygulanmasına devam edileceği kabul edildiğinde fon katılımcılarının katkı payı ödemeye başladıktan kaç yıl sonra hacca gidecekleri hususunda bir belirsizlik mevcut olacaktır. Dolayısı ile hacı adaylarının ödeyecekleri katkı paylarının belirlenmesi zorlaşacaktır. Fon katılımcısının ödeme planı belirlenirken tahmin edilmiş olan tarihten önce hacca gitmeye hak kazanması durumunda, hac fonu katılımcısının hac masrafını karşılamak için gerekli finansman desteğini sağlayabilecektir. Bu finansman desteğinden faydalanabilmesi için hacı adayının toplam ücretin en az %70’ini biriktirmiş olması beklenecektir. Fon katılımcısının tahmin edilen süreden daha sonra hacca gitme hakkı kazanması durumunda ise, hac için gerekli ödemeyi tamamladıktan sonra katkı payı ödemesi yapmayabilecektir. Bu durumdaki katılımcılar katkı payı ödemelerini sonlandırmak ya da ödemeye devam ederek birikimlerini fonda değerlendirmek arasında seçim yapabilecektir. Her hâlükârda fonda birikmiş hesabına kar payı ayrılmaya devam edilecektir.

Türkiye’de talep yoğunluğu ve kontenjan kısıtlaması nedeni ile bir defadan fazla hacca gidilmesi mümkün olmamaktadır. Ancak daha önce hacca gitmiş olan kişiler de Malezya’daki TH ya da Ürdün’deki JHF

örneklerinde olduğu gibi birikimlerini tamamen İslami kurallara uygun bir şekilde değerlendirmek için fona katılım sağlayabileceklerdir.

Modelde bireysel emeklilik sistemine benzer bir şekilde devlet katkısı öngörülmektedir. Bu imkândan yararlanabilmek için fonda belirli bir süre kalmak ve belli bir miktarı biriktirmiş olmak gerekecektir. Fonun sağlayacağı kar paylarını ve devlet katkısını almak istemeyen katılımcılar bunları hayır işlerinde kullanılması ve/veya henüz yeterli birikim sağlayamadığı halde hacca gitmeye hak kazanan fon katılımcılarına karşılıksız olarak hediye edilmesi amacı ile fona hibe edebileceklerdir.

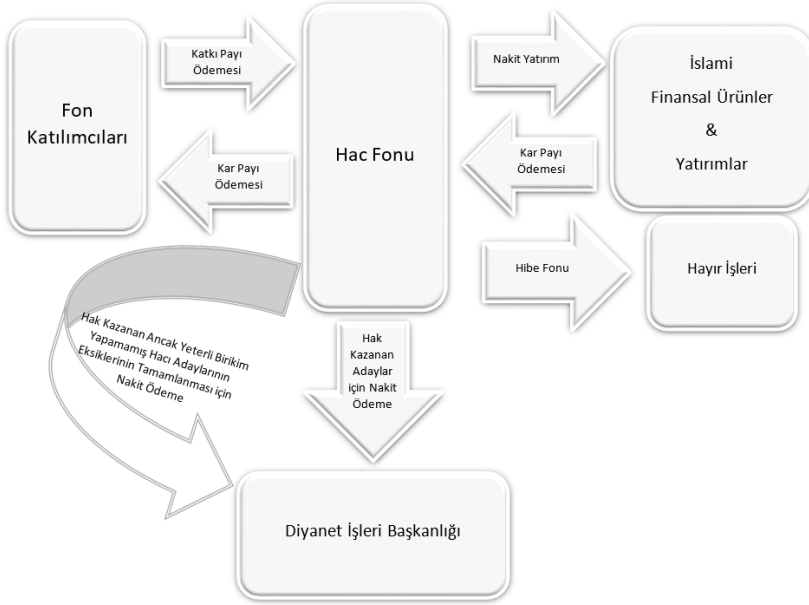
Fon katılımcıları kendi aralarında müşareke, fon yönetimi ile de vekâlet kontratı imzalayacaklar ve vekile yatırım vekâleti ücreti ödenecektir. Bu sayede fon yönetimi katılımcıların birikimlerini onlar adına yönetirken elde edilen kar payları ise katılımcılar tarafından paylaşılacaktır. Fonun yönetiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temsilcisinin yanı sıra fon katılımcıları tarafından seçilecek bir kişinin de yer alması muhtemel temsil problemlerinin en aza indirilmesi için önemli olacaktır.

Önerilen hac fonunun Türkiye'deki tüm katılım bankalarında birer hesabı olacak ve fona katılmak isteyenler bu bankalar aracılığı ile sisteme dâhil olacaktır. Fonun portföyü sadece İslami finansal varlıklar ile sınırlandırılacaktır. Bu kapsamda sukuk, İslami bankacılık ürünleri ve katılım endekslerine yatırım yapılması planlanmaktadır. Fon katılımcıları kendi birikimlerinin değerlendirilmesinde bu yatırım araçlarının hepsini ya da bir kısmını tercih edebileceklerdir. Fonun genel işleyişi Şekil 2'de gösterilmiştir.

Örnek Hesaplama

Türkiye'de 2020 yılı hac kurasına 2,298,800 kişi katılmış ve 83,430 kişi hacca gitmeye hak kazanmıştır. 2010'dan beri uygulanan katsayılı kura sistemi ortalama bekleme süresinin gittikçe artmasına yol açmıştır. Hac maliyetine bakıldığında ise iki kişilik odalarda kalma fiyatı 2020 yılı için 20,700 SAR (yaklaşık 38,600 TRY) belirlenmiştir. Yıllara göre başvuru ve kontenjan sayıları ile artış (azalış) oranları Tablo 5'de verilmiştir. Son on yılın rakamlarına göre başvuru sayısındaki ortalama artış %13 iken ortalama kontenjan artışı %2 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Fonun Genel İşleyişi

Kaynak: Yazarlar

Tablo 5: Yıllara Göre Başvuru ve Kontenjan Sayıları ve Artış Oranları.

Yıl	Başvuru Sayısı	Başvuru sayısındaki yıllık yüzde artış	Hac Kotası	Hac kotasındaki yıllık yüzde artış
2010	769,235	-	74,000	-
2011	963,865	0.25	74,000	0.00
2012	1,160,657	0.20	74,000	0.00
2013	1,371,231	0.18	74,000	0.00
2014	1,297,231	-0.05	59,200	-0.20
2015	1,238,031	-0.05	59,200	0.00
2016	1,760,751	0.42	59,200	0.00
2017	1,892,724	0.07	80,000	0.35
2018	2,348,255	0.24	80,000	0.00
2019	2,213,835	-0.06	80,000	0.00
2020	2,298,800	0.04	83,400	0.04

Kaynak: Veriler her bir yıl için DİB'nin basın açıklamalarından derlenmiştir.

*Müstakil tip için en düşük ücretler verilmiştir.

2015-2019 yılları arasında Bereket Emeklilik ve Katılım Emeklilik bireysel emeklilik fonlarının ortalama nominal getirisi olan % 15 hac fonunun yıllık getirisi olarak hesaplamalara dâhil edilmiştir (Emeklilik Gözetim Merkezi, t.y.). Aylık katkı payı ödemelerinin 205, 250 ve 300 TRY olarak gerçekleştirileceği varsayımı altında 10 yıl için katılımcı başına yıllık toplam birikim miktarları Tablo 6’ da verilmiştir. Tablodaki hesaplamalar devlet katkısının olmadığı varsayımı ile yapılmıştır.

Tablo 6: Yıllara Göre Katılımcı Başına Ortalama Birikim Miktarları

KATKI PAYI ÖDEMESİ (AYLIK, TRY)	205	250	300
REEL GETİRİ ORANI	15%	15%	15%
DÖNEM SAYISI	Toplam birikim (TRY)		
	1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,624	3,200	3,840
24 AY	5,640	6,878	8,254
36 AY	9,107	11,106	13,327
48 AY	13,091	15,965	19,157
60 AY	17,670	21,549	25,859
72 AY	22,933	27,967	33,561
84 AY	28,983	35,345	42,413
96 AY	35,935	43,823	52,588
108 AY	43,926	53,568	64,282
120 AY	53,110	64,769	77,723

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmemiştir.

Ürdün’de faaliyet gösteren JHF örneği göz önünde bulundurulduğunda hacı adaylarının en az %10’unun fon katılımcısı olması beklenebilir. Hacı adaylarının %10’unun fon katılımcısı olduğu ve on yıl boyunca ödeme planına sadık kaldığı varsayımı altında yıllara göre toplam fon büyüklükleri Tablo 7’de verilmiştir.

Devlet katkısı sağlandığı takdirde hac için gerekli miktarı biriktirmek için gereken süre oldukça kısalcak ve/veya daha üst grupta hacca gitme imkânı elde edilecektir. Bireysel emeklilik sisteminde dönemsel olarak ödenen katkı paylarının %25’ine tekabül eden bir miktar devlet tarafından birikiminize bir katkı olarak emeklilik hesabınıza yatırılır. Bu katkıyı hak edebilmek için sistemde en az üç yıl kalmak gerekir. Katkının tümünü hak edebilmek için ise 10 yıl boyunca bireysel emeklilik sisteminde yer alınmalıdır. Hac fonu modelinde benzer şartlarda bir devlet katkısı sistem

uygulamaya konulabilir. Tablo 8’de katkı payı ödemelerine ek olarak %25’lik bir devlet katkısının da sağlanması durumunda 10 yıl için katılımcı başına yıllık toplam birikim miktarları verilmiştir.

Tablo 7: Yıllara Göre Toplam Fon Büyüklükleri.

DÖNEM SAYISI	TOPLAM HAC BAŞVURU SAYISI	FON KATILIMCISI	TOPLAM FON BÜYÜKLÜĞÜ (BİN TRY)		
			1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,298,800	229,880	603,205	735,616	882,739
24 AY	2,597,644	259,764	1,465,071	1,786,660	2,144,095
36 AY	2,935,338	293,534	2,673,212	3,259,986	3,911,925
48 AY	3,316,932	331,693	4,342,195	5,295,481	6,354,246
60 AY	3,748,133	374,813	6,622,951	8,076,851	9,692,296
72 AY	4,235,390	423,539	9,713,020	11,845,115	14,214,392
84 AY	4,785,991	478,599	13,871,237	16,916,084	20,298,822
96 AY	5,408,169	540,817	19,434,257	23,700,221	28,440,482
108 AY	6,111,232	611,123	26,844,196	32,736,645	39,284,218
120 AY	6,905,692	690,569	36,676,128	44,727,474	53,673,107

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmemiştir.

Tablo 8: Devlet Katkısı ile Yıllara Göre Katılımcı Başına Ortalama Birikim

KATKI PAYI ÖDEMESİ (AYLIK, TRY)	205	250	300
%25 DEVLET KATKISI (AYLIK, TRY)	51.25	62.5	75
REEL GETİRİ ORANI	15%	15%	15%
DÖNEM SAYISI	Toplam birikim(TRY)		
	1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	3,295	4,019	4,823
24 AY	7,121	8,684	10,421
36 AY	11,561	14,099	16,918
48 AY	16,715	20,384	24,461
60 AY	22,697	27,680	33,215
72 AY	29,641	36,148	43,378
84 AY	37,702	45,978	55,173
96 AY	47,058	57,388	68,865
108 AY	57,918	70,632	84,758
120 AY	70,524	86,005	103,206

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmiştir.

Son olarak devlet katkısının var olduğu durumda hacı adaylarının %10'unun fon katılımcısı olduğu ve on yıl boyunca ödeme planına sadık kaldığı varsayımı altında yıllara göre toplam fon büyüklükleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Devlet Katkısı Sağlandığında Yıllara Göre Toplam Fon Büyüklükleri.

DÖNEM SAYISI	TOPLAM HAC BAŞVURU SAYISI	FON KATILIMCISI	TOPLAM FON BÜYÜKLÜĞÜ(BİN TRY)		
			1. Senaryo	2. Senaryo	3. Senaryo
12 AY	2,298,800	229,880	757,562	923,856	1,108,627
24 AY	2,597,644	259,764	1,849,701	2,255,732	2,706,879
36 AY	2,935,338	293,534	3,393,502	4,138,417	4,966,101
48 AY	3,316,932	331,693	5,544,174	6,761,187	8,113,425
60 AY	3,748,133	374,813	8,507,212	10,374,649	12,449,579
72 AY	4,235,390	423,539	12,554,274	15,310,091	18,372,109
84 AY	4,785,991	478,599	18,044,052	22,004,941	26,405,929
96 AY	5,408,169	540,817	25,449,778	31,036,315	37,243,578
108 AY	6,111,232	611,123	35,395,192	43,164,869	51,797,842
120 AY	6,905,692	690,569	48,701,944	59,392,615	71,271,138

Kaynak: Yazarlar. *Tablodaki hesaplamalara devlet katkısı dâhil edilmiştir.

SONUÇ

Mali ve bedeni bir ibadet olan hac ibadetinin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin yaşanan zorluklar oldukça fazladır. En önemli sıkıntı hac kotası nedeniyle hacı adaylarının ortalama olarak on yıl beklemek durumunda kalmasıdır. Bekleme süresi uzadıkça, hac için ayrılan birikimlerin tamamının veya bir kısmının zorunlu bazı ihtiyaçlar nedeniyle harcanması söz konusu olabilmektedir. Bu durum, hac kurasında seçildiklerinde yeterli birikime sahip olmayan hacı adaylarının hac masraflarını karşılayabilmek için borç bulma ve/veya sahip olduğu bazı varlıklarını satma gibi seçeneklere yönelmesine neden olmaktadır. Hacı adaylarının önemli bir kısmının ise hac parasına faiz bulaşmasını engellemek için birikimlerini yastık altında tuttuğu ve/veya altın, döviz gibi verimli olmayan şekilde sakladıkları bilinmektedir. Bu uygulama, sermaye ihtiyacı olan Türkiye için önemli bir kaynak israfıdır. Bu çalışmada, Türkiye’de hac sandığının kurularak bireysel emeklilik ya da çeyiz hesabı gibi devlet teşvikli birikim hesaplarına benzer bir model şeklinde uygulanması önerilmektedir.

Her ne kadar hac ibadeti dinen zengin olan Müslümanlar için farz olsa da, farz olduğu zaman ile hac kurasının çıktığı zamanın örtüşmediği bir durumda Müslümanlar zorlanmakta, ya hacı erteleme veya borç alarak hatta kredi çekerek hac ücretini ödeme gibi ibadetin amacına uygun olmayan sonuçların ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir.

Bu modelin uygulanması sonucunda elde edilecek faydalar ve faydalanacak ilk kesim hac ibadetini ifa etmek isteyen Müslümanlar olacaktır. Hacı adayları, düzenli olarak yatıracakları katkı paylarından elde edecekleri kar payları ile hac için gerekli parayı zorlanmadan biriktirebilme imkânına sahip olacaklardır. Hatta biriktirilen hac ücretinin bazı zorunluluklar nedeniyle önceden harcanması ve kurada çıktığı yıl gidilememesi riskini de azaltacaktır. Aynı zamanda küçük yaşlardan itibaren ebeveynler tarafından çocukları adına açılacak hac hesapları sayesinde bireyler daha genç yaşlarda hacca gidebilecekler ve böylece daha sıhhatli ve rahat biçimde ibadet etme imkânına kavuşacaklardır. Zira Türkiye’de genellikle hac farızası emeklilik sonrasına bırakılmakta, bu da hacıların yaşlılık nedeniyle bu ibadeti hakkı ile yerine getirmekte zorlanmasına neden olmaktadır.

Hac sandığı uygulamasından faydalanacak diğer bir kesim ise faizsiz finans sistemidir. Fondan gelecek ek kaynak ile sektörün derinleşmesi ve daha farklı enstrümanlarda işlem yapma imkânı doğabilecektir. Üstelik hac fonunun vadesi yaygın faizsiz finans enstrümanlarına nazaran daha uzun olduğundan karlılığı daha yüksek olan uzun vadeli yatırımlar yapma imkânı sağlanabilecektir. Ayrıca bu işlemler nedeniyle katılım bankacılığına olan ilgi artarak sektörün müşteri portföyü gelişecektir.

Hac fonu uygulaması nedeniyle kamunun faydalanacağı en önemli husus, tasarruf alışkanlıklarının yaygınlaşması ve yastık altı fonların finans sektörüne kazandırılmasıdır. Ayrıca altın ve döviz gibi yastık altı birikimlerin kayıt altına alınması da uygulamanın sağlayacağı pozitif dışsallıklar arasında yer alacaktır. Fon sayesinde elde edilen gelirin bir kısmıyla şehit yakını, kimsesiz ve dezavantajlı grupların hac ücretleri karşılanarak sosyal dışsallıklar elde edilmesi de mümkün olabilecektir.

Hac sandığının yukarıda beklenen getirileri sağlayabilmesi için gerekli en temel koşul yönetim yapısının güvenilir, şeffaf ve hesap verebilir biçimde oluşturulmasında yatmaktadır. Dolayısıyla fon kaynaklarının amacına uygun biçimde kullanılması için yetkin, bağımsız ve temsil kabiliyeti yüksek bir kadronun oluşturulması zorunludur. Özellikle sandığın kurulmasından itibaren ilk yıllarında bu güveni tesis edilmesi konusunda

azami dikkat gösterilmelidir. Eğer bu koşulların biri veya bir kaçında bir şüphe ya da zedelenme söz konusu olursa hac sandığı ölü doğma riski taşıyabilir.

Literatür analizi ve ülke örneklerinin karşılaştırmalı analizine dayalı olarak yapılan bu çalışmanın en önemli bulgularından biri de, Türkiye'ye özgün bir modelin kurgulanması için yeterli ampirik araştırmanın bulunmadığıdır. Türkiye'deki hacı adayları ile diğer paydaşların beklentilerinin ölçüldüğü, mevzuata ilişkin olarak mevcut yasal düzenlemelerinin içerik analizinin yapıldığı, ilgili alanda uzmanlığı bulunan araştırmacı, idareci ve sektör temsilcileri ile derinlemesine mülakatların gerçekleştirildiği saha araştırmaları yapıldığında bahse konu olan risklerin giderilmesi ve önerilen modelin Türkiye koşullarına daha uygun hale getirilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Al-Jazeera (2019) *Hajj 2019: An In-Depth Look at The Sacred Journey*. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/08/hajj-2017-depth-sacred-journey-170824132159144.html>
- Anadolu Ajansı (2020) *Hac Kurasına İlişkin Merak Edilenler*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hac-kurasina-iliskin-merak-edilenler/1694685>
- Arabiyat, W., Alarabeyyat, A., & Obidat, L. H. (2016). E-system of hajj fund for savings and investment. *International Journal of Computer Applications*, 152(10), 12-16.
- Aziz, A (2019) Ex-Tabung Haji chairman's corruption trial set for hearing on Sept 25. Erişim Adresi: <https://www.theedgemarkets.com/article/extabung-haji-chairmans-corruption-trial-set-hearing-sept-25>
- Bangladesh Haj Management Portal. (2020) Erişim Adresi: <https://www.hajj.gov.bd/>
- Bani Mustafa, A. (2019) JSTA Calls for Improving Selection of Pilgrimage Candidates. Erişim Adresi: <https://jordantimes.com/news/local/jsta-calls-improving-selection-pilgrimage-candidates>
- Cahyono, E. F., Mardianto, M. F. F., & Widiastuti, T. (2017). Impact of Government Policy on Hajj Funds Transfer on Conventional Bank and Islamic Bank Third Party Funds in Indonesia: Difference in Difference Approach. Abdullah ve diğerleri (Ed.), 1th International Conference on Islamic Economics, Business, and Philanthropy (ICIEBP 2017) (s. 176-180) içinde. Bandung: Indonesia. ISBN: 978-989-758-315-5
- Corruption Case Indonesia: Minister of Religious Affairs Suryadharma Resigns. (2014, 26 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.indonesia->

- investments.com/news/todays-headlines/corruption-in-indonesia-minister-of-religious-affairs-suryadharma-ali-resigns/item2038
- Daim, N., & Rahdi, N.A.M. (2019) 116-Year Waiting Period For TH Depositors To Perform Haj Under Review. Erişim Adresi: <https://www.nst.com.my/news/nation/2019/07/504708/116-year-waiting-period-th-depositors-perform-haj-under-review>
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. (2020). *Hac 2020*. Erişim Adresi: https://hacumre.diyaret.gov.tr/Documents/2020_hac_brosur.pdf
- Emeklilik Gözetim Merkezi (t.y.) Emeklilik Yatırım Fonlarının Getirileri. Erişim Adresi: <https://emeklilik.egm.org.tr/eyf-detay-6>
- Haj fund launched in Kazakhstan. (2011, 7 Kasım). Erişim Adresi: <http://islam.ru/en/content/news/haj-fund-launched-kazakhstan>
- Hajj Sea Route Plan on Fast Track. (2018, 15 Aralık) Erişim Adresi: <https://www.thehindu.com/news/national/kerala/hajj-sea-route-plan-on-fast-track/article25745906.ece>
- Hassan, K. (2019) Global Hajj Management and Islamic Finance. Erişim Adresi: <https://ubico.id/wp-content/uploads/2019/11/04-ISEF-Hajj-Global-Hajj-Management-and-Islamic-Finance.pdf>
- Initial Hajj Registration Ends This Evening. (2020, 20 Ocak). Erişim Adresi: <https://en.royanews.tv/news/19766/2020-01-20>
- Jumali, E. (2018). Management of hajj funds in Indonesia. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 21(3), 1-9.
- Karadsheh, J. & Qiblawi, T. (2020) 'Unprecedented' Hajj begins -- with 1,000 pilgrims, rather than the usual 2 million. Erişim Adresi: <https://edition.cnn.com/travel/article/hajj-2020-coronavirus-intl/index.html>
- Korkut, C. (2019) “İslâm Ekonomisinde Sermaye Oluşumu, Birikimi ve Yapısı: Fon Biriktirmede Türkiye İçin Model ve Politika Önerileri” İstanbul S. Zaim Üniversitesi, S.B.E. Doktora Tezi. Erişim Adresi: <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/556>
- Mahmood, W. M. W., & Mişban, L. (2007). Deposit mobilization, fund utilization and operating performance: the case of the Tabung Haji Malaysia. *The Journal of Muamalat and Islamic Finance Research*, 4(1), 45-58.
- Maldives Center for Islamic Finance. (2018). *Maldives Islamic Finance report 2018*. Erişim Adresi: https://www.google.com/url?sa=t&trct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewizmZbOg7ntAhUOkhQKHU3ARcQFjABegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fmcf.mv%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2017%2F08%2FMaldives_Islamic_Finance_Report_2018.pdf%3F52d984%2652d984&usq=AOvVaw1-IVwulVDc8QNdxu21lbad
- Ministry of Religious Affairs and Interfaith Harmony. (2020) *Salient Features of Haj Policy and Plan*. Erişim Adresi: http://www.hajjinfo.org/hajj/uploads/SalientFeatures2020_English.pdf

- Muneeza, A., Sudeen, A. S. T., Nasution, A., & Nurmalasari, R. (2018). A comparative study of hajj fund management institutions in Malaysia, Indonesia and Maldives. *International Journal of Management and Applied Research*, 5(3), 120-134.
- Munira, M., & Astuti, S. B. (2019). Indonesian hajj fund management: An overview. *Asian Journal of Accounting and Finance*, 1(1), 1-9.
- Nasution, N., & Faruqi, F. (2019, February). The Rough Way to Management Hajj Fund (BPKH) Implementing Governance of Hajj Fund. In 5th Annual International Conference on Accounting Research (AICAR 2018). Atlantis Press.
- New Hajj scheme of Pakistan under Malaysian Hajj Program Model. (2020, 24 Eylül). Erişim Adresi: <https://gharana.pk/new-hajj-scheme-of-pakistan-under-malaysian-hajj-program-model/>
- Nigeria: Hajj Savings Scheme to Commence Soon - NAHCON Chair. (2020, 24 Temmuz). Erişim Adresi: <https://allafrica.com/stories/202007240578.html>
- Nufael, A, & Lee, N. (2019) Malaysia: Ex-Tabung Haji Chief Arrested for Suspected Money Laundering. Erişim Adresi: <https://www.benarnews.org/english/news/malaysian/official-detained-01152019152704.html>
- Obaidullah, M & Islahi, A.A. (2003). Hajj related services a case study. *The Muslim World League Journal*, 31(1), 22-27.
- Obaidullah, M (2019, 16 Kasım) Dynamics of Hajj Fund Management: Some Observations. Erişim Adresi: <https://sadaqa.in/2019/11/16/dynamics-of-hajj-fund-management-some-observations/>
- PM Imran Khan Willing to Establish Malaysian-Led Model of Hajj Fund. (2020, 20 Şubat). Erişim Adresi: <https://whenwherehow.pk/2020/02/20/pm-imran-khan-willing-to-establish-malaysian-led-model-of-hajj-fund/>
- Smolo, E., & Hassan, M. K. (2011). Islamic microfinance development challenges and initiative. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 14(3), 237-258.
- Soloway, B. (2015) Who Decides Who Gets to Go on the Hajj? Erişim Adresi: <https://foreignpolicy.com/2015/09/23/how-to-score-a-ticket-to-the-hottest-event-in-saudi-the-hajj/>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019) *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Erişim Adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Program_i.pdf
- Suudi Arabistan İstatistik Kurumu. (2019) *Hajj Statistics 2019*. Erişim Adresi: https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/haj_40_en.pdf
- Tisnadibrata, I. L. (2016) Indonesia seeks bigger quota in order to put an end to illegal pilgrimages. Erişim Adresi: <https://www.bangkokpost.com/business/1089469/haj-hassle>

- Tabazah, S. (2017) Private Companies, Gov't Continue Arguement Over National Hajj Company. Erişim Adresi: <https://www.jordantimes.com/news/local/private-companies-gov%E2%80%99t-continue-arguement-over-national-hajj-company>
- Tabung Haji. (2019) *Tabung Haji Report Chart 2019*. Erişim Adresi: https://prod-th-assets.s3.ap-southeast-1.amazonaws.com/pdf/tab-content/0/2019-12-12/KAD%20LAPORAN%20TAHUNAN%202019%20LEMBAGA%20TABUNG%20HAJJI.pdf?9Nvc_dqhSAmNr38EyBYVEdW2B9VRRNVg=
- Taneja, R. (2018) What Is Haj Subsidy? Why Is It Scrapped? All You Need To Know. Erişim Adresi: <https://www.ndtv.com/india-news/what-is-haj-subsidy-for-haj-pilgrims-why-is-it-scrapped-all-you-need-to-know-1800838>
- Ullah, A., & Ayesh, M. (2017) The politics of Hajj quotas: 'What would Allah say to this? Erişim Adresi: <https://www.middleeasteye.net/news/politics-hajj-quotas-what-would-allah-say>

EXTENDED ABSTRACT

Hajj is a religious duty that gathers Muslims from all over the world in Mecca in Saudi Arabia. Every Muslim who meets certain conditions must fulfill this duty at least once in his/her lifetime. In recent years, the number of Muslims who want to perform the pilgrimage has increased rapidly in Turkey, as in many other countries where the Muslim population is dense. However, the limited capacity of the Sacred Places makes it impossible for Saudi Arabia to meet this demand fully. As a result, the average waiting period for pilgrim candidates in Turkey becomes more than ten years.

State-sponsored pilgrimage funds have been operating for many years in Malaysia, Indonesia, Maldives, and Jordan, where the Muslim population is densely populated (Muneeza et al., 2018; Obaidullah, 2019). Tabung Haji (TH), a very comprehensive pilgrimage fund established in Malaysia in 1962, stands out among the pilgrimage funds in other countries with its immense success (Smolo & Hassan, 2011; Ishak, 2011). However, Hajj funds established in Indonesia and Maldives have more limited functions than TH (Munira and Astuti, 2019). With the establishment of a similar pilgrimage fund in Turkey, the difficulties faced by the pilgrim candidates can be overcome. Thus, during the waiting period, the savings of the pilgrim candidates will be managed, and it will be ensured that they have the necessary financial strength when they are selected in the pilgrimage draw. In addition, if public support is provided, as in some other savings funds, the financial burden of the pilgrimage will be alleviated for individuals, and the markets will deepen as the savings collected will be evaluated in Islamic financial markets.

This study proposes a model based on literature analysis for establishing a pilgrimage fund in Turkey to provide the benefits mentioned above and develop the interest-free finance ecosystem.

The proposed pilgrimage fund in Turkey is planned to have two main functions. First of all, it is aimed that Muslims who want to perform the pilgrimage can easily make the necessary savings to cover the cost of this worship. Secondly, it includes the money invested for the fund in the Islamic financial system in the country.

Instead of organizing and managing all pilgrimage-related processes, such as TH in Malaysia, a structure that only manages the collected pilgrimage funds, such as the Indonesian or the Jordanian funds, is considered. This structure is modeled so that pilgrim candidates can save money for the pilgrimage during the waiting period and reach the required amount more quickly with the profits they will gain from their savings. In addition, people who want to save money under Islamic rules without going on a pilgrimage can also become fund participants. Considering the ethical problems encountered in the practices of the pilgrimage fund in the world, the importance of the separation of the management of the pilgrimage fund and the pilgrimage organization emerges. In other words, it is essential for the transparency and accountability of the process that the collection of funds and the expenditures are under the responsibility of different institutions.

For this reason, the proposed pilgrimage fund will be established in a structure independent of the Presidency of Religious Affairs that organizes the pilgrimage in Turkey. The pilgrim candidates will be optional pilgrim fund participants, regardless of their pre-registration with the DIB. Due to the current lottery system being implemented by the DIB, there will be uncertainty about how many years after the fund participants start to pay their contributions; there will be uncertainty about how many years they will go on pilgrimage. Therefore, it will be challenging to determine the contribution fees to be paid by the pilgrim candidates. The pilgrimage fund will provide the necessary financial support to cover the participant's pilgrimage expenses if the fund participant is entitled to go on pilgrimage before the date estimated when determining the payment plan. The pilgrim candidate will be expected to have accumulated at least 70% of the total fee to benefit from this financial support. If the fund participant gains the right to go on pilgrimage after the estimated time, he will not contribute to the fund after making the necessary payment for the pilgrimage. Participants in this situation will choose between ending their contribution payments or continuing to pay and investing their savings in the fund. In any case, the profit share will continue to be allocated to the account accumulated in the fund.

In Turkey, it is impossible to go on a pilgrimage more than once due to the intensity of demand and quota restrictions. However, people who have gone on a pilgrimage before will also be able to participate in the fund to use their savings under Islamic rules, as in TH in Malaysia.

Participants who do not want to receive the profit share or state contribution can donate them to the fund to use in charity works or as gifts to the fund participants entitled to go on pilgrimage before accumulating the necessary funds.

Fund participants will sign musharake among themselves, and a proxy contract with the fund management and investment attorney's fee will be paid to the attorney. In this way, while the fund manager manages the participants' savings on their behalf, the profit shares will be shared by the participants.

The proposed pilgrimage fund will have an account in all participation banks in Turkey, and those who want to participate in the fund will be included in the system through these banks. However, the portfolio of the fund will be limited to Islamic financial assets only. It is planned to invest in Sukuk, Islamic banking products, and participation indices.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %50, yazar 2'nin araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Yazar 1: Araştırmanın tasarımı, modelin oluşturulması, yazım

Yazar 2: Literatür taraması, veri analizi, yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

İSLAMİ MENKUL KIYMETLEŞTİRME ÖRNEĞİ: GAYRİMENKUL BORSASI A.Ş. (GABORAS)

Hüseyin ERGUN^a

KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye

Saliha ŞAHİN^b

KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 4 Aralık 2020

Kabul: 13 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

L85

D53

O16

Anahtar Kavramlar:

Menkul

Kıymetleştirme,

İslami Finans,

Sermaye Piyasası,

Gayrimenkul

ÖZ

Bir ekonomide gayrimenkul talebi barınma, kullanma veya işletme amaçlı olabileceği gibi yatırım amaçlı da olabilmektedir. Gayrimenkul yatırımları, diğer yatırım araçlarına nispeten bedeli yüksek olsa da sabit bir fiziki varlığa dayalı olduğundan günümüzde oldukça fazla talep gören bir yatırım aracıdır. Bir yatırımcının gayrimenkul yatırımından beklentisi genellikle kira getirisi veya değer artışına bağlı sermaye kazancıdır. Diğer yandan finansal sistem içerisinde fon talep edenlerle fon arz edenleri karşılaşmasını sağlayan önemli finansal araçlardan birisi de sermaye piyasalarına henüz yeni giren bir finansal araç diyebileceğimiz menkul kıymetleştirmedir.

1970'li yılların ikinci yarısı itibarıyla ve özellikle de 1980'li yıllar süresince küresel ekonomi sistemini etkileyen gelişmelere paralel olarak finans dünyası birçok yenilik ve uygulamalarla tanışmıştır. Bu yıllarda tüm dünyada gelişmeye başlayan söz konusu finansal yenilikler arasında menkul kıymetleştirme (securitization) uygulaması gibi bilanço dışı finansman teknikleri yer almaktadır. Sermaye piyasalarındaki tüm bu gelişmelerle İslam dünyası da kendi kurallarına ve değerlerine uygun yatırım araçları arayışına girmiştir. Gayrimenkulün menkul kıymetleştirilmesi ve İslam iktisadi bağlamında konunun incelendiği bu çalışmada, güncel bir menkul kıymetleştirme örneği olan Gayrimenkul Borsası anlatılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı ise, finansal sistemde önemli rol oynayan menkul kıymetleştirme kavramı ve menkul kıymetleştirmenin İslami finans açısından incelenmesi, değerlendirilmesi ayrıca varlığa dayalı bir menkul kıymetleştirme örneği olan GABORAS'ın araştırılmasıdır.

^a **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğretim Üyesi., KTO Karatay Üniversitesi, E-posta: huseyin.ergun@karatay.edu.tr, : <https://orcid.org/0000-0002-2271-0041>

^b Lisans Mezunu, KTO Karatay Üniversitesi, E-posta: salihasahin120@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6374-0282>

Kaynak göster: Ergun, H. ve Şahin, S., (2021). İslami Menkul Kıymetleştirme Örneği: Gayrimenkul Borsası A.Ş. (GABORAS). *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 33-50

**AN EXAMPLE OF ISLAMIC SECURITIZATION: GAYRIMENKUL BORSASI
A.Ş. (GABORAS)**Hüseyin ERGUN^c

KTO Karatay University, Turkey

Saliha ŞAHİN^d

KTO Karatay University, Turkey

ARTICLE INFO**Article history:**

Received: Dec 4, 2020

Accepted: June 13, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

L85

D53

O16

Keywords:Real Estate,
Islamic Finance,
Islamic Capital Markets,
Securitization,
Capital Markets**ABSTRACT**

Demand for real estate is driven by not only housing or use for some other operational purposes but also investment purposes. Real estate investments are attractive because they are based on a fixed physical asset although they are costlier than other investment instruments. An investor's expectation from a real estate investment is usually rental income or capital gain arising from the increasing value of the estate. Securitization is a new instrument in the capital markets that enables meeting the needs of fund suppliers and of those requesting funds in the financial systems.

From later 1970s and especially during the 1980s, consistent with the development affecting the global economy, the financial system has witnessed several innovations and practices. These innovations, including off-balance sheet financing techniques such as securitization, progressed rapidly across the world. These developments in the capital markets prompted the Islamic world to seek investment tools consistent with its own rules and values. In the context of the securitization of real estate and Islamic Economics, this study describes GABORAS as an example of securitization. This study also focuses on the Islamic finance study of securitization, which plays a crucial role in the financial system. It investigates GABORAS, an asset-owned securitization.

^c **Corresponding Author:** Assistant Professor, KTO Karatay University, huseyin.ergun@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2271-0041

^d Bachelors Degree on Islamic Economy and Finance, KTO Karatay Universtiy, salihahin120@gmail.com , ORCID: 0000-0001-6374-0282

To cite this article: Ergun, H. and Şahin, S.. (2021). An Example of Islamic Securitization: Gayrimenkul Borsası A.Ş. (GABORAS). *Journal of Islamic Economics and Finance* 7(1), 33-50.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

INTRODUCTION

Securitization issuance is a major financing resource for companies. Therefore, the significance of securitization and the issue volume has continuously increased over time. The volume of securities issuance in America and Europe has tripled in the past decade. Securitization is a financial tool in which a dedicated company pool away from bankruptcy collects the assets and subsequently converts them into commercial bills (Gorton & Metrick, 2013). Thus, the companies established for a specific purpose form the most important tool in this process. However, in Turkey, the securitization process is different than the US because of the lack of legal regulation and supervision (Uğur & Erkuş, 2007).

When we consider the US or Europe, securitization is a large and attractive common way for housing or mortgage markets. On the other hand, in Turkey, the lack of a modern housing financial system besides the 2007 mortgage law restricts securitization and its advantages. (Atay & Taşçı, 2012). With GABORAS system, the advantages of securitization on the housing system will be more effective.

Besides securitization, the real estate sector is growing rapidly in Turkey since 2005, which has led to increased diversity of projects and the subsequent need for financial resources. The developments in the sector has revealed the need for new resources besides the conventional ones. The capital market is the most convenient market for developing new resources.

In the second half of the 1970s and especially during the 1980s, there were several innovations and practices in the field of finance concurrent with the developments affecting the global economic system. Off-balance sheet financing techniques such as securitization were being developed across the world (Keys, Mukherjee, Seru, & Vig, 2010). With these developments in the capital markets, the Islamic world sought investment tools that complied with its own rules and values.

This study focuses on asset-backed securities, which are among the most important new financial instruments. This study describes Gayrimenkul Borsası (GABORAS)- an example of securitization that examines real estate and Islamic economics in the context of real estate. “Real Estate Exchange” is key for the development of alternative capital markets and for Turkey to emerge as a center in the field of Islamic Economics.

Islamic economics is a fair and holistic system that stipulates a unique model of social and economic behavior of individuals based on the Qur'an and Sunnah. It deals with various issues such as property rights, incentive systems, resource allocation, types of economic freedoms, economic decision-making, and ideal roles of management (Khan, 2003). The system mainly targets unique models of social justice, income, and distribution of wealth. It is a branch of social science that prohibits injustice in the acquisition and disposition of material resources to satisfy individuals and fulfill their obligations to Allah (c.c.) and society, which is the most appropriate model for human nature and creation, acting in accordance with the rules of Islamic law and instructions. Islamic economics examines people's economic problems considering Islamic values and deals with prosperity and production, distribution, and wealth acquisition, in addition to how they should be spent or used for the benefit of society and individuals. Therefore, Islamic economics emerged as a result of various religious and economic factors; it is based on the prohibition of interest, activities with high levels of uncertainty in terms of commercial transactions, gambling, production, or sale of forbidden products and services, and prohibition of immoral behavior. Securitization is seen as an important element of the interest-free financial investment instrument market in Islam, where interest is haram (forbidden).

Securitization transforms the role of resource organizations from accumulators to distributors (McMillen, 2008). This feature has been a stimulating factor in Islamic finance. Every day, new applications/products are being developed for investors to enable interest-free processing based on the rules of Islam in these sectors/products alongside further development and securitization of the real estate sector in Turkey. The first and only real estate exchange of the world, Gayrimenkul Borsası Inc. emerged as the youngest member among these products and services.

SECURITIZATION IN ISLAMIC FINANCE

With the start of financial engineering in the 1990s, new methods for building financial instruments and innovating existing ones were sought to compete in the global market in Islamic finance. The asset securitization method has led to billions of dollars in the financial sector. The acceptability of risky capital investments without generating interest has led to the emergence of various financial techniques according to Islamic law (Jobst, 2007). Islamic financing methods can be categorized

into three basic forms for both investment and trade financing: (1) with debt-based loans through a sale–repurchase agreement or the succession of assets held by the borrower or a third party, (2) a sale–leaseback contract (operating lease) agreements or through lease agreements (asset-based) to third parties with purchase obligation components (financial leasing), and (3) profit-sharing contracts for future assets (equity-based). Unlike equity-based contracts, both debt and asset-based contracts are initiated by a temporary transfer of existing assets from the debtor to the lender or by the lender on behalf of the debtor for the acquisition of assets to a third party. (McMillen, 2008)

Islamic finance can synthesize close equivalents to equity, mortgage, and derivatives known in conventional finance. Thus, it relies on the structural arrangements of asset transfer between borrowers and lenders to simulate traditional interest-bearing financial contracts. As lending transactions under Islamic law are based on the concept of asset support and specific credit participation in the identified business risk, the Sharia-compliant asset-backed securities (ABS) structure offers a risk–return profile similar to traditional structures appears relatively appropriate (Uğur & Erkuş, 2007). However, traditional securitization has been developed in non-Islamic economies and has always been included interest-bearing debt. (Ayub, 2005)

Islamic securitization is a process of transforming dual risk sharing between borrowers and lenders in Islamic finance into market-based refinancing of one or more of the underlying Islamic financial transactions. Sukuk is an alternative source of funding, especially for governments and corporate investors. The Sukuk market has grown through Islamic law and strong interest in the global capital market. S&P Global Rating identified a \$400 billion market for Islamic financial products such as banking, housing loans, equity funds, sukuk, takaful, and project finance. As an alternative to traditional fixed income securities, sukuk is an Islamic capital market instrument that is issued by large enterprises to ensure their expansion investments and capital expenditures enable Islamic financial institutions and investors to manage liquidity profitably (Djebbar, 2016).

Traditional securitization that occurs in conventional economies includes interest-bearing debt. Security holders have often set conditional requirements to qualify for predetermined interest and principal repayment relative to the performance of the securitized assets. However, the issuance of interest-bearing debt securities through a secured

redemption method cannot be reconciled with Islamic finance principles if the profit from debt, and speculation is prohibited. Islamic securitization should provide clearly identifiable rights and obligations in securitized assets to allow direct participation in any distribution of risks and rewards between lenders and borrowers with limited risk reduction or compensation through credit enhancement (McMillen, 2008). Therefore, from a procedural and concrete perspective, Islamic securitization should enable the transformation of uncertain commercial direct investment revenues to actual economic activity subject to religious sanctions.

Therefore, to adapt the fundamentals of traditional securitization for Islamic purposes, the following main conditions should be considered:

- There must be a distinct purpose for raising funds through securitization, and the type of cover assets that constitute the securitized revenues must be clearly defined (or definable) and must be non-consumable,
- Each transaction participant should share both risk and return, and the investor should only receive positive payments from profitable ventures,
- Collateral assets should be allowed as debt, cash, or haram (sinful activity) and should not be associated with unethical or exploitative operations or speculation and uncertainty (garar) from unproductive investments.
- The structure should compensate an investor for business risk rising from direct participation in securitized assets and not mean a debt replacement for interest-bearing return on investment (unless the securitized assets are sold at an interest-free and nominal value).
- Investors should have an unconditional and unsecured payment obligation, not a guaranteed bill.
- An adequate element of ownership should be transferred to investors.
- Proceeds from securities issued from investors (and returns from managing collateral assets by the issuer) cannot be reinvested into short-term cash instruments or interest-bearing debt.
- The underlying assets and securitized liabilities should not be used for speculative purposes, and turnover should be kept low; takaful (Islamic solidarity and mutual aid-based insurance) should be used instead of the traditional insurance as it violates the Sharia provisions.

- Any credit enhancement or liquidity support and limitations of prepayment risk should be in a permitted form.

As a result, the basic condition for aligning securitization with Islamic law is that most of the underlying assets do not represent debt with interest (Bayındır, 2012). Sukuk issued by its holders based on partnership and leasing represents ownership in the underlying asset. Therefore, it can be bought and sold in the secondary market at a price determined under the market conditions. A typical conventional debt market provides fixed returns and trading opportunities in the secondary market. Sukuk issued based on the pools of intangible assets such as leasing, fixed assets, and receivables can provide the same opportunities if certain criteria are met. Thus, alternatives to traditional bonds can be developed by the securitization of assets. The instruments created through the securitization of assets represent proportional ownership of the assets by those holding those instruments.

GAYRIMENKUL BORSASI INC.

President Recep Tayyip Erdogan proposed the Real Estate Exchange process in the 30th meeting of the Organization of Islamic Cooperation Economic and Commercial Cooperation Standing Committee (COMCEC) in December 2014 (COMCEC, 2014). However, institutional inactivity and various bureaucratic obstacles hindered its progress. In 2018, the Independent Industrialists and Businessmen Association (MUSIAD), Yıldız Technical University and SenYap Investment Trust collaborated and assumed responsibility for the Real Estate Exchange. GABORAS was established in partnership with MUSIAD, SenYap and Yıldız Technical University (GABORAS, 2019). It is a fast, technological, measurable, comparable, and safe project realized entirely using domestic and national capital. Gayrimenkul Borsası Joint Stock Company realized with the convergence of the public, nongovernmental organizations, private sector, and universities is a real estate stock exchange that aims to be a model for the world, gathering all business and transactions on a single platform with its high technological infrastructure, big-data dominance, and processing infrastructure.

Foreign investors have recognized the emergence of the real estate market along with the Turkey-based real-estate securitization initiatives in countries where MUSIAD is organized and based on real estate products, index, and business models (GABORAS, 2019). Continuing its efforts to bring a holistic perspective to the real estate sector, GABORAS

securitizes and regulates ongoing real estate transactions, makes the transactions measurable and transparent enables buying and selling of real estate in smaller units, and establishes a secure market for investors. While 65% of the Real Estate Exchange process has been completed, after reaching its final goal, Turkey's real estate potential will be realized, and real estate issuance will be easier and more attractive. Moreover, GABORAS is a pioneer in the sector as the world's first and only Real Estate Stock Exchange.

GABORAS Products and Services

This study discusses the products of the Real Estate Exchange under two headings as GABORAS Private and GABORAS Corporate. Initially, individual investors can add their real estate to their portfolios and benefit from the stock exchange services and all other comprehensive services from all platforms with their user interfaces with the GABORAS Private. Individual users view and evaluate their real estate, including their homes, businesses, or plots easily, quickly, and comprehensibly using stock market data. Real estate professionals benefit from the GABORAS Corporate platform, the second product of Gayrimenkul Borsası Inc. They can access data using this platform for all real estate in Turkey, covering a scale from 1/1 up to 1/100 (GABORAS, 2019). This system helps real estate professional investors in locating thousands of real estate under its coverage on a map using tracking and warning systems. GABORAS Corporate has been developed for all organizations undertaking a large number of real estate deals, and real estate properties can be accessed from the whole platform with the system and managed on a single screen. Special reports that can be monitored and scaled are prepared for real estate.

The services of Gayrimenkul Borsası are discussed under eight main headings (GABORAS, 2019). Deed Tracking Warning System determines the decisions published in the official gazette about real estate in any part of Turkey with data octopus technologies and notifies investors; when a decision on real estate is made, investors are given the opportunity to exercise their objection rights without delay by sending an SMS. The current market values of the real estate are monitored regularly, developments are reported to investors and properties that have reached a price saturation can be included in the trade with the opportunity of high profitability.

A novel and unique service called The Video Narrative Report (VAR) system is another significant service provided. Gayrimenkul Borsası analysts videotape and comment on the reports prepared specifically for real estate. These reports help investors make correct and clear decisions regarding their properties. Another service offered is the Instantaneous Value and Status Inquiry. Properties are instantly evaluated online on the Gayrimenkul Borsası screens, and the current square meter prices are presented. Price ranges and sectoral analysis that vary according to the age of the building and the floors are presented to investors with comprehensive tables and graphics. The Local Service Network (Regional Consultancy System) is another service provided by Gayrimenkul Borsası where all real estate sector service providers align with the local networks. Buyers counter all their needs, thanks to the accredited experts with service areas divided into zones of 1 km² each.

“Digital Real Estate Literacy and Corporate Training” program is an important service delivered by Gayrimenkul Borsası, especially during the COVID-19 pandemic. This program is important for investors to make economic decisions and determine the data to be used to start a real estate business. Gayrimenkul Borsası, which is the most important technological step in achieving Turkey’s targets for 2023, has paved the way for the securitization process with comprehensive data in the online environment of a secure real estate trade platform. Online real estate trade is conducted in secure environments with blockchain-based technologies and public or market data (Katılım Analiz, 2020). In the Secure Real Estate Trade platform, potential buyers and sellers benefit from the same information pool, based on the principle of equal opportunity, and undertake buying and selling, renting, or leasing transactions safely with insurance. The City Analyses system is the other service offered by Gayrimenkul Borsası. GABORAS presents data to investors to include cities in world leagues and prepares report cards by evaluating local governments according to their fields of activity. The organization contributes to the regulation and measurement of the sector, considering the big-data pool it manages in the real estate sector. In addition, it cooperates with Yıldız Technical University and offers the City Analysis and Municipality Rating system data set to the service of all decision-making users. It allows investors to make decisions about their cities at the upper scale using big data (GABORAS, 2019).

In collaboration with Yıldız Technical University Technopark, GABORAS City Analyses gathered and explained data required by the

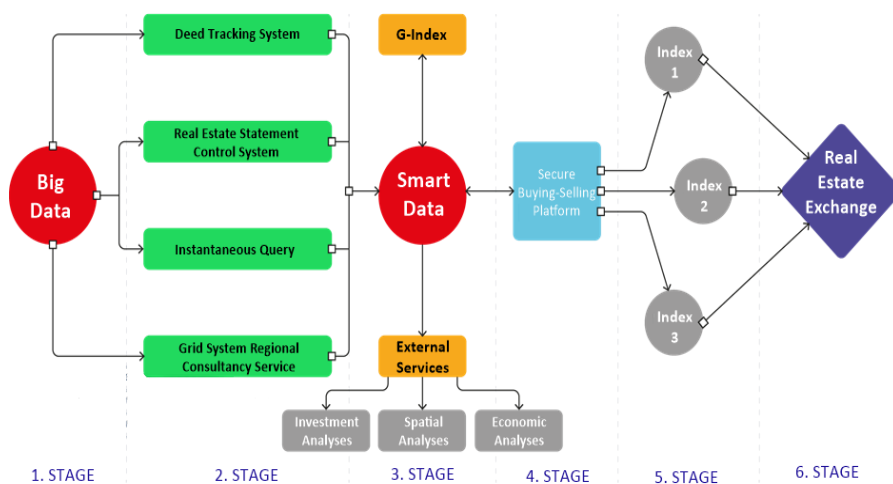
real estate technology sector and provided online accessibility to the analyses of all districts and neighborhoods in Turkey’s 81 provinces. The following service headings are used in Real Estate City Analyses: foreign currency and value index sales figures, map data construction costs, housing market expert comments, value change maps, smart charts and tables, population analysis, foreign exchange, household analysis value maps, value analysis, socioeconomic status analysis, value and value change simulations, age analyses, world comparison in the form of issue number analyses, and municipal rating systems.

GABORAS Business Model

The operation process of GABORAS consists of six different stages. All the processes follow a certain system until Gayrimenkul Borsası is reached. The first stage consists of a big-data network, where the system data are available (GABORAS, 2019). This infrastructure has now reached the capacity to serve 184 million title deeds. Current technology, along with local and national software with the system’s business intelligence feature, enables rapid reporting (overall Turkey title / 0-2 min.). Furthermore, continuous updating is ensured with machine learning.

With the open source coding and database structure of the system, real estate buying and selling occur on a single platform 24/7 in Turkish, English, Arabic, German, and Russian. Thus, these features facilitate a strong potential for international growth.

Figure 1. GABORAS Business Model (GABORAS, 2019)

The second phase of GABORAS continues as a “Derivative Product.” At this stage, title qualifications and derivatives can be exchanged, and concurrently, all buying, selling, and leasing transactions can be undertaken. The system also provides the Deed Tracking System, which helps monitor 184 million deeds in Turkey. The Real Estate Statement Control System provides the necessary control mechanism for the control and regulation of all trade. In addition, all statements can be audited at a rate of 24 million per year in total.

The third phase reaching Gayrimenkul Borsası consists of applications that are a veritable revolution in Turkey’s real estate sector, namely, “the G-index,” “Asset Tracking and Regulations,” and “Analysis Maps.” The “Findeks of Real Estate” application, which is abbreviated as G-Index, provides a usable scoring service for investors by rating the risks for each real estate investment. Considering asset tracking and regulations, all deeds can be tracked, all declarations and all real estate traders can be audited. Moreover, the values of the current land market and official current land can be determined. Value and status determination, reporting, and presentation can be instantly made. Analysis maps, however, ensure that decision support services for domestic and foreign investors, created with technical investment and development data, are transferred to investors live on maps.

The “Secure Buying, Selling and Leasing Platform” is the fourth phase of the system, and it is the most important step in the transition to the Real Estate Stock Exchange. Real estate transactions are made in an informed, transparent, and secure manner on the GABORAS secure trading platform. Trust is established in real estate transactions because of the establishment of the Secure Buying, Selling, and Leasing Platform. Thanks to the algorithms generated with the most contemporary data, data that affect the decision-making processes, such as current market values, comparison tables, and profit-loss expectations, can be accessed. They can be included in the real estate market with the Secure Buying, Selling and Leasing Platform, sales, purchase, or lease statements can be made and all real estate can be managed on a single screen with advanced technological systems. Investors who want to invest in real estate can make decisions based on transparent, objective, and up-to-date data. The decision, loss, and expectation comparisons will be presented easily and comfortably with periodical reporting to investors.

The fifth stage of GABORAS consists of the “Indices” that can be considered an important and a new feature for the real estate sector.

Various indices are established on the Secure Trading Platform at this stage. Domestic and foreign investors can invest in these indices. The following are the main index types determined at present: "Channel Istanbul Index, Airport Index, Turkey Housing for sale Index, Turkey Rental Housing Index, Istanbul Housing for sale Index, Izmir Land for Sale Index, Index-5 (5 Metropolitan), Index-25 (25 Metropolitan), Index-TR, the National Garden Index, Shopping Mall Index and Small Hotels Index." Furthermore, domestic and foreign investors can invest in provincial, district, and neighborhood performances, and data sets containing values such as shopping mall indices with the established indices.

In the sixth stage, which is formed at the end of all these stages, the final goal of GABORAS will be reached with the establishment of the "Real Estate Stock Exchange." Thanks to the Real Estate Stock Exchange, provincial values can be followed by live systems. Besides, the values of current projects, buying and selling operations, and performance analysis are displayed instantly. The Real Estate Exchange follows the process but before real estate development. The manufacturing and subsequent real estate processes are monitored by the system and realized with real-time ERP & CRM exchange integration. The control and live manufacturing processes are followed with project clouds after real estate manufacturing (GABORAS, 2019).

The Targets of GABORAS and Its Contribution to the Turkish Economy

The initial target of Gayrimenkul Borsası (GABORAS) established in cooperation with Yıldız Technical University, MUSIAD, and SenYap is to resolve the value confusion in the real estate sector and establish an environment of trust. The organization regulates, indexes, and exchanges the real estate sector with big data, artificial intelligence, and blockchain systems (Katılım Analiz, 2020). Gayrimenkul Borsası provides the basis for the regulation and transparency of the real estate sector by eliminating informality and irregularity. It paves the way for the emergence of a common stock exchange by registering real estate subject to buying/selling or leasing, securitizing, buying and selling in small units, and providing an atmosphere of trust for domestic or foreign investors.

The establishment of Turkey-based real-estate securitization and the real estate Stock Exchange ensures the issuance of real estate products,

indexes, and business models to more than 100 countries where the Independent Industrialists and Businessmen Association is based. Given the high value-added and technological developments, Turkey's strong real estate potential is manifested in this sector by exchanging real estate and derivatives as an alternative capital market tool (MÜSİAD, 2020). Thus, real estate export is facilitated. Loss and idle capital in the sector due to informality is determined by artificial intelligence and big data software and recovers the absorbed capital in the real estate sector. Gayrimenkul Borsası, which provides services 24/7 in the electronic environment with domestic software, reveals potential values by monitoring and tracking real estate and includes under-the-mattress real estate in the capital. Besides, the environment of trust is established by transparent presentation of real estate products, derivatives, and stocks to investors, and the mobilization of all instruments will help the rapid inflow of foreign exchange into the country.

The solution partners of GABORAS include Turkey Emlak Bank, a new entrant in participation banking in Turkey yet with a well-established history in the property sector. Future studies will be conducted for interest-free housing and the real estate sector. This includes Muslim investors in the Real Estate Exchange in partnership with Emlak Bank and GABORAS, an important institution of the real estate sector operating under interest-free principles in Turkey (GABORAS, 2019).

In addition, GABORAS increases the export capacity to 78 countries. Valuation standards for common banking criteria with Gayrimenkul Borsası can be developed and deliver digital technology services to banks and the Banking Regulation and Supervision Agency along with valuation companies. The “Secure Buying-Selling Platform and Real Estate Stock Exchange” plays an active role in supporting banking resources and the development of alternative capital markets.

The vision of Gayrimenkul Borsası (GABORAS) is to establish and operate a Turkey-based real estate and securities exchange and export to the world with global business models. Its mission is to securitize real estate by establishing a secure buying, selling, and leasing platform. The organization aims to turn real estate and its derivatives into an alternative capital market instrument through the stock exchange. The processes of

GABORAS, the first and unique real estate exchange in the world, lists the overall targets as follows (GABORAS, 2019);

- Enable the monitoring and tracking of real estate and reveal the potential;
- Regain the capital absorbed by real estate through securitization;
- Determine the size of unregistered capital and trade volume thanks to technological solutions;
- Deliver continuous (24/7) service on digital platforms;
- Share up-to-date information on real estate with investors and/or buyers in a transparent, fast, and reliable setup;
- Include under-the-mattress real estate onto the market by completing the securitization and stock exchange processes;
- Export products and indices for real estate in COMCEC member countries and countries where MUSIAD is organized (2019/94 countries).

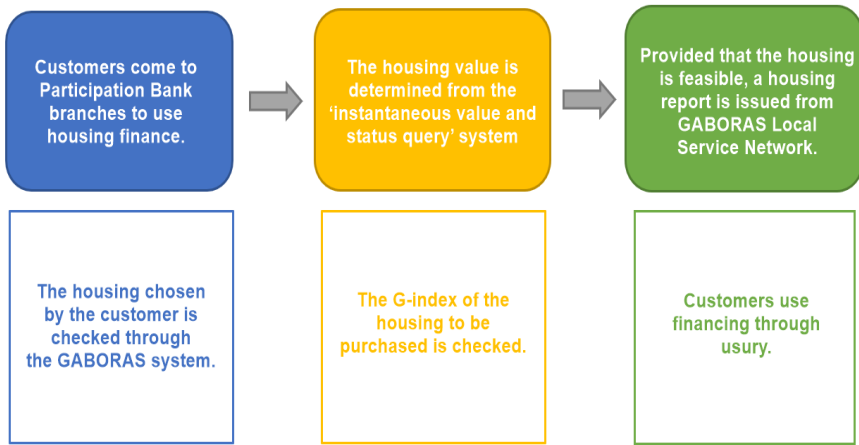
Model Proposal for Participation Banks

This section discusses the main subject of the study and the usability of GABORAS, which is an example of securitization in participation banks. Participation banking has been hindered so far, owing to the variety of products. Combining the strength of the real estate sector in Turkey with the GABORAS Project of participation banks and the most powerful interest-free financial institutions contributes to product diversity and includes off-the-record real estate into the economy –which is among the primary objectives of this project. The main activities expected in the project are as follows:

- Use the extensive expertise network of GABORAS and the "Real Estate Findex: G-Index" to determine the risk ratios in real estate and land financing;
- Ensure that the securities in GABORAS are shown as collateral for corporate and individual financing and other banking transactions;
- Undertake leasing transactions subject to real estate on this platform with the establishment of Gayrimenkul Borsası;

- Ensure that transactions such as Real Estate Exchange buying and selling can be conducted through the bank (Branch, Mobile Branch, Internet Branch, Trade Plus, etc.);
- Insure real estate traded in GABORAS with the takaful method;
- Ensure that customers who purchase through GABORAS use “GABORAS Financing” with the usury method;
- Benefit from GABORAS analysis and reports (City Report, Property Inspection, Video Narrative Report, etc.).

Figure 2. *The Functional Operation of GABORAS in Participation Banks Housing Finance*

The first activity in the project is the use of GABORAS's wide expertise network in real estate and land financing and determining the risk ratios of real estate through Real Estate Findeks: G-index. Appraisal checks are ensured during the lending phase of real estate, such as housing finance and land financing, which is currently being used by Participation Banks, will be performed by the Local Service Network of GABORAS. Thanks to the GABORAS "Instantaneous Value and Status Query" system, when the customer seeking financing arrives at the branch, a pre-check is made and the price ranges and sectoral analysis of the relevant real estate is determined according to the age of the building and the relevant floor. The "Findeks of Real Estate" application, which is abbreviated as G-Index offers a usable scoring service for investors by rating the risk for each real estate investment.

This practice enables checking the credit risk score of the customers and that of the real estate subject to the loan. Thanks to the "Asset Tracking and Regulations" feature of GABORAS, all deeds can be tracked, and declarations and real estate traders can be audited.

The second main activity in the project is to provide collateral for corporate and individual financing and other banking transactions for securities traded in GABORAS. Securitized assets of a GABORAS investor who wants to borrow from Participation Banks can show collateral for the applied financing. GABORAS technology is used for instant tracking and measuring the value of secured real estate thanks to the common technological infrastructure of GABORAS and Participation Banks. These guarantees can be used for usury and other Islamic financing methods such as leasing and exemptions and collateral transactions of securities. In addition, the GABORAS system will be used to control the values of the relevant assets and use the rights on these assets in the process after they are shown as collateral.

Another field of activity is to ensure that transactions such as Gayrimenkul Borsası buying and selling can be made by Participation Banks. The product range is widened by ensuring that transactions such as buying, selling, and leasing through GABORAS can be undertaken and alternative distribution channels within investment accounts through Participation Banks. Concurrently, customers who desire to invest in their real estate by securitizing it with GABORAS will be provided services.

Customers who purchase through GABORAS will be provided "GABORAS Financing" with the usury method. In this context, "GABORAS Financing" for customers who want to buy real estate securitized in GABORAS will enable investing with the usury method.

Finally, the last activity is the process of insuring real estate traded in GABORAS with the takaful method. For each real estate that has been securitized to be subject to the transaction within GABORAS, the necessary insurance transactions are processed through interest-free insurance companies for customers who want interest-free service. Moreover, strategies are made to market interest-free life insurance and interest-free Private Pension System (IPS) products to these customers.

REFERENCES

- Atay, E., & Taşçı, C. (2012). Securitization in the United States of America and the European Union: Does it Work in Turkey? *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 23-44.
- Ayub, M. (2005). Securitization , Sukuk and Fund Management Potential to be Realized by Islamic Financial. Sixth International Conference on Islamic Economics, (s. 1-26).
- Bayındır, S. (2012). MENKUL KIYMETLEŞTİRME UYGULAMALARI VE FIKİHTAKİ YERİ. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 249-273.
- COMCEC. (2014, Kasım 27). INAUGURAL ADDRESS BY H.E RECEP TAYYİP ERDOĞAN, THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND CHAIRMAN OF THE COMCEC AT THE THIRTIETH SESSION OF COMCEC. Annex 2 to OIC/COMCEC/30-14/REP . İstanbul. http://www.comcec.org/en/wp-content/uploads/2016/05/30IS-SP-1-R_T_ERDOGAN-eng.pdf adresinden alındı
- Djebbar, M. (2016). Islamic Financial Engineering: An overview. *Journal of Islamic Banking and Finance* , 1-108.
- GABORAS. (2019, MART). GABORAS AŞAMALARI. GABORAS: <https://gaboras.com.tr/tr/gaboras-asamaları/> adresinden alındı
- GABORAS. (2019). <https://gaboras.com.tr/tr/hakkimizda/>. Gaboras.com.tr: <https://gaboras.com.tr/tr/hakkimizda/> adresinden alındı
- Gorton, G., & Metrick, A. (2013). Securitization. *Handbook of the Economics of Finance* (s. 65). içinde Elsevier B.V.,. doi:1016/B978-0-44-453594-8.00001-X
- Jobst, A. A. (2007). The Economics of Islamic Finance and Securitization. *The Journal of Structured Finance* , 1(13), 6-27.
- Katılım Analiz. (2020, Nisan). Blokzinciri gayrimenkul sektörüne güven getirecek! Katılım Analiz: <https://katilimanaliz.com/2020/04/24/blokzinciri-gayrimenkul-sektorune-guven-getirecek/> adresinden alındı
- Keys, B. J., Mukherjee, T., Seru, A., & Vig, V. (2010, February 1). Did Securitization Lead to Lax Screening? Evidence from Subprime Loans. *The Quarterly Journal of Economics*, 307-362. doi:<https://doi.org/10.1162/qjec.2010.125.1.307>
- Khan, M. (2003). *What is Islamic economics?* Edward Elgar Publishing.
- McMillen, M. J. (2008). Asset Securitization Sukuk and Islamic Capital Markets: Structural Issues in these Formative Years. *Wisconsin International Law Journal*, 4(25), 703-772.
- MÜSİAD. (2020). GABOROS. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği: <https://www.musiad.org.tr/icerik/gaboras-60> adresinden alındı

Uğur, A., & Erkuş, H. (2007). SECURITIZATION: A BASIC TOOL OF FINANCING FOR THE FIRMS. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 220-246.

AUTHORS' PERCENTAGE-BASED CONTRIBUTION

The contributions of each author to the study by percentages are as follows:

The percentage-based contributions of the 1st author and 2nd author are %50, respectively.

Hüseyin Ergun (1st Author): Literature review, data analysis, writing, English translation.

Saliha Şahin (2nd Author): Research design, model construction, writing.

DECLARATION OF CONFLICTING INTEREST

There is no financial or individual relationship with a person or an institution in the context of the study. Also, conflicting interests do not exist.

ETHICS APPROVAL OF THE STUDY

All rules within the scope of “Instruction on Research and Publication Ethics for the Higher Education Institutions” were observed throughout the study. No actions mentioned in the Instruction's second chapter titled “Actions Against to Scientific Research and Publication Ethics” were taken in the study.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATINDA REKABET POLİTİKASI FORUMUNUN KURULMASI İÇİN BİR ÖNERİ

Metin TOPRAK^a

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 2 Şubat 2021

Kabul: 4 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

G23

G29

E44

O16

Anahtar Kavramlar:

İslami Rekabet,
İslam İşbirliği Teşkilatı,
Rekabet Politikası Forumu,
Türkiye Rekabet Kurumu,

ÖZ

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üye ülkelerinde piyasa ekonomisinin kurumlar ve araçlar temelinde gelişimi henüz olgunlaşmamıştır. Türkiye, hem pazar ekonomisi hem de demokrasi açısından en gelişmiş İslam ülkeleri arasında yer almaktadır. OECD üyesi olması ve Avrupa Birliği ile uzun vadeli ilişkileri, Türkiye'nin İslam ülkeleri arasında bir rol model olmasını sağlamıştır. İİT nezdinde gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar, Türkiye'nin en rekabetçi ekonomi olduğu ve İslam dünyasında rekabeti özendirmede öncülük kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, İİT ülkeleri arasında bir rekabet politikası forumu için organizasyonel ve işlevsel bir mimari önerilmektedir. Bu politika forumunun kapsamı, her ülkenin önde gelen ekonomik sektörleri bağlamında farklılık gösterebilir. Bu çalışma, Türk rekabet otoritesinin yürüttüğü İİT ülkelerine yönelik rekabet hukuku ve politikası üzerine bir alan araştırması ve sonrasında gerçekleştirdiği toplantı sonucuna göre bir öneri geliştirmiştir.

Bu şekilde, Türkiye bir yandan referans olma statüsünü güçlendirecek ve diğer yandan Batılı kurumlar, araçlar ve değerlerle ilgili deneyimlerini diğer İİT ülkelerine yansıtarak olumlu dışsallık yaratacaktır. Politika forumu için geliştirilen organizasyonel ve fonksiyonel mimari tasarım, OECD ve AB'nin yaklaşımlarıyla uyumludur.

^a **Sorumlu Yazar:** Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: metin.toprak@izu.edu.tr, : <https://orcid.org/0000-0001-9217-6318>

Söz konusu çalışma İstanbul'da 21-22 Kasım 2011 tarihinde düzenlenen "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Ülkelerin Rekabet Hukuku ve Politikası Alanındaki İhtiyaçlarının Tespiti" konulu konferansa dayanmaktadır. Söz konusu etkinlik Türk Rekabet Kurumu (TRK) ve İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT) tarafından organize edilmiştir.

Kaynak göster: Toprak, M. (2021). İslam İşbirliği Teşkilatında Rekabet Politikası Forumunun Kurulması İçin Bir Öneri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 51-87.

PROPOSAL FOR THE ESTABLISHMENT OF A COMPETITION POLICY FORUM IN THE ORGANISATION OF ISLAMIC COOPERATION

Metin TOPRAK^b

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Feb 2, 2021

Accepted: June 4, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

G23

G29

E44

O16

Keywords:

Islamic Competition,
The Organisation of Islamic
Cooperation,
Competition Policy Forum,
Turkish Competition Authority

ABSTRACT

In the Organization of Islamic Cooperation countries, the development of the market economy in terms of institutions and instruments is not yet mature. Turkey is among the most advanced Islamic countries in terms of both the market economy and democracy. Being a member of OECD and having long term relationships with the European Union has given Turkey a unique role model in the Islamic world. As a result of various workshops conducted by the OIC countries, Turkey is considered to be the most competitive economy and having a leading capacity to promote competition in the Islamic world.

In this study, it is envisaged to draft an organizational and functional architecture for a competition policy forum among OIC countries (Figure 1). This policy forum can be comprehensive in the context of the leading economic sectors of each country. In this study, a proposal has been developed according to the results of field research and subsequent meeting on competition law and policy for the OIC countries conducted by the Turkish competition authority.

In this way, Turkey will reinforce its benchmark status on the one hand and will create positive externality by reflecting its experiences with the Western institutions, instruments, and values to other OIC countries on the other hand. The organizational and functional architectural design developed for the policy forum is in line with the approaches of the OECD and the EU.

^b **Corresponding Author:** Professor, E-mail: metin.toprak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7272-0697>

This study is based on "Needs Assessment of the OIC Member States in the Field of Competition Law and Policy Conference" held in Istanbul, on November 21-22, 2011. This event was organized by the Turkish Competition Authority (TCA) and the Islamic Center for Development of Trade (ICDT).

To cite this article: Toprak, M. (2021). Proposal For the Establishment of A Competition Policy Forum In The Organisation Of Islamic Cooperation. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 7(1), 51-87.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

INTRODUCTION: MOTIVATION

There are many fields of cooperation that the Organization of Islamic Cooperation can lead to developing ideas, permanent working teams, and sub-institutions to disseminate outcomes obtained. However, neither OIC as the umbrella nor a relatively developed member country has not been able to create that kind of sustainable environment. This work aims at re-bringing a very high-profile subject to the agenda.

The Turkish Competition Authority (TCA) and the Islamic Center for Development of Trade (ICDT) planned to launch a technical assistance project (TAP) in the field of “*competition law and policy*” for the member economies of the Organization of Islamic Cooperation (OIC) following the seminar entitled “*Competition Policy in the OIC Member States: Present Status and Prospects*” held in Tunisia in 2010 (ICDT, 2010a). Istanbul Conference constitutes the first step in this process. It was expected that the Istanbul Conference would act as a “needs assessment” platform to develop a well-designed long-term TAP for the OIC member states with the joint work of all the interested OIC member states.

The very first idea leading to the Istanbul Conference came from the above-mentioned seminar organized in Tunisia in February 2010. Conclusions reached in the seminar address issues of cooperation among the OIC member states with recommendations to (i) launch a technical assistance program; (ii) cooperate in the exchange of information and experience; (iii) create a regular platform at the level of the OIC for discussions and cooperation.

The Turkish delegation offered to organize a similar event during the seminar in Tunisia. The proposal was submitted to the Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation (COMCEC) Secretariat in 2011. The first stage of the TAP was the Istanbul Conference which aimed to discuss the needs of the OIC member states in the field of competition law and policy (COMCEC, 2011; UNCTAD, 2012).

The long term aim of the TAP is to support the OIC member states in the following fields (UNCTAD, 2019): (i) To assist the OIC member states in the following areas: Designing new or strengthening current competition regulation, which is the most suitable for the specific legal and economic architecture of the OIC countries.; (ii) Establishing new competition institutions or reinforcing current ones; (iii) Building capacity to conduct more productively enforcement of competition law; (iv) Encouraging a competition awareness through advocacy. In this context,

the Istanbul Conference aimed to gather information to the extent possible from the government agencies of the OIC member states responsible for competition law and policy to see the current picture as well as the challenges lying ahead of them. This information was intended to try to categorize the specific needs of the OIC member states.

In line with this and ahead of the Istanbul Conference, the TCA prepared a questionnaire both in English and French languages in July 2011. This questionnaire was sent to all the OIC Member States and Observer States through the Secretariat of COMCEC. The content of the questionnaire is extensively parallel with an OECD document (OECD, 2014) and overlaps with the OECD competition toolkit (OECD, 2019a). A report was prepared by the TCA based on the responses of 25 jurisdictions (24 OIC member states and 1 Observer State) to this questionnaire whose aim was to prepare a basis for the Istanbul Conference. Based on the report setting the ground for discussions during the Istanbul Conference the needs of the OIC members have been identified and a proposal of constituting a competition forum developed. It is quite meaningful that the survey was performed by Turkey since TCA has a relatively higher level of competence in the competition field among the OIC members. A recent report shows that the Arab world is still at the beginning of development in terms of culture and practice of competitiveness (World Bank, 2018).

The financial and organizational support of the Istanbul Conference was provided by TCA, ICDT, Islamic Development Bank, and The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESERIC). On the second day of the Istanbul Conference, a wrap-up panel was held, and a committee of experts was established to prepare a proposal for constituting the OIC Competition Policy Forum.

THE MEANING ATTRIBUTED TO THE COMPETITION IN TODAY'S WORLD³

One of the most basic presuppositions of economics assumes that as a primary pillar of a free market economy; competition has favorable effects on economic growth and social welfare. Today, for competition in a free

³ The publicized reports, information and statistics (mainly by OECD and ICN) used here referenced general without a detailed citation for the sake of reading-friendly.

market economy, the fundamental is also based on the adoption of the acceleration of economic growth and social welfare.

Competition is not only an important subject of discussion within an economy but also a controversial subject among countries. Along with the internationalization of business, states have come across international obstacles before a competition and thus cooperation between authorities to protect the national interests and those of national companies was encouraged. Over the last three decades, the role of the state has changed from being the main provider of social and economic services to being a regulator. Regional and global integration has reinforced the role of the best practice countries as being a reference. There are legal barriers to competition in many countries. Competition is prevented or substantially lessened via state monopolies, state-granted monopolies, tariffs, supports, or other protectionist measures.

The pattern of foreign trade of Islamic countries can be explained widely by absolute advantages resulting from their natural resources. However, comparative advantages⁴ are also considerable in relatively developed economies such as Turkey and Malaysia. As a matter of fact, the absolute advantage is more suitable to explain the trade of natural resources, while the comparative advantage is more suitable to explain the trade of processed agricultural products, industrial products, and services. Most OIC countries have not created a capacity to develop and export technology or R&D based products yet. The countries such as Japan, Germany, Korea, and China have managed to fulfill this process and their competitiveness level is not based on their natural resources, if their population is not considered as natural resources (Abdelrahman, 2015; Alpay et al., 2011; Toprak, 1994). There is a close relationship between competition and diversification and the most developed countries also differ in product diversity. As evidenced in the literature, developed countries diversify their exports (Bagci, 2016). While developing countries can specialize in very few products, developed countries advance in product diversification, especially for export purposes. Although Islamic countries have important centers on trade routes in history, it is noteworthy that they are

⁴ Absolute advantage concept belongs to Adam Smith and comparative advantage concept belongs to David Ricardo. While the absolute advantage depends on the cost advantage for the two countries, the comparative advantage measures the advantage over being relatively more advantageous or more disadvantageous for the two countries.

still in development stages in terms of market economy and social state experiences (Konrad Adenauer Stiftung, 2010).

Competition policy and competition law were organized and implemented in line with economic policy. The competition laws generally cover three basic rules: abuse of dominant position, anti-competitive agreements and concerted practices, and mergers and acquisitions creating or strengthening market power. In today's world, competition is in relation to the economy and business world in terms of theoretical purpose and regulatory framework. The ultimate goal of competition allows the consumer to choose between different options.

Competition is the driving force of high economic performance and innovation (Moen, Tvedten & Wold, 2018; Dereli, 2015; Castellacci, 2009). Competition is also the main motivator of reasonable prices and high quality. Besides consumers, by spending billions of dollars on procurements governments are also affected to a great extent by the level of competition. More competitive industries mean that governments, consumers, and non-governmental organizations (NGOs) will benefit more from reasonable prices and high quality. Regional and global economies benefit simultaneously from fair and open competition. Numerous cases in the world show that a small increase in competition leads to productivity increases dramatically (Polemis, 2020; Dresch et al, 2018, Gomaa, 2014; Kegels & van der Linden, 2011; Golebiewski, 2011; Aghion & Griffith, 2008).

Minimum state regulation and intervention are the most important characteristics of a free market economy. *Ceteris paribus*, a free exchange of goods and services without any support or obstacle is a trademark of a market economy.

Competition policy has important implications regarding consumers, companies, government agencies, and NGOs. Competition policy is related to the fair and open competition principles which the business community should follow. Encouraging entrepreneurship and efficiency, expanding of consumer preferences, the formation of higher quality with lower prices, helping to provide after-sales technical support with better quality, increasing respect to customers, increasing innovation and inventions (improvements in technology) and the emergence of more competitive global rivals are the most striking outcomes.

The Role of Competition Agencies and Competition Failures

The basic function of a competition agency is to fight against anti-competitive practices in the economy and to develop an awareness of the competition in all markets to develop competition. The other important function of a competition agency is to prevent mergers and acquisitions which reduce competition significantly. To identify the state restrictions on competition and to inform and advise governmental bodies to take relevant measures and to attract the attention of the public are also among the tasks of a competition agency. Therefore, in a market economy, the notion of competition is the key element/factor shaping economic relations both domestically and internationally.

However, factors such as public health, product standards, unfair competition, predatory pricing, government favoritism, economies of scale, strategic goods, externalities, differentiation of social and private benefit and cost, market failures, and coordination gaps keep the door open for public interventions. If there is no public intervention in these areas, market failure may occur in general. Also, regulated professions, products, and markets continue to be a problematic field of the competition realm. Thus, public intervention, on the one hand, regulated professions and fields on the other hand can lead to competition failure. Competition failure occurs as a result of market failure.

Supranational Support for Competition

Today, the organizational structure of competition agencies differs between countries. This difference can also be traced in terms of practices. The number of competition agencies, the hierarchical structure of various bodies implementing competition regulations, the organization of function-based competition agencies and the organization of competition agencies locally and federally are among the basic differences between developed and developing countries. While, in some countries, only one central agency is responsible for the protection of competition, public procurement, consumer protection, and unfair competition; in some countries, there is more than one central agency dealt with these problematic fields.

Therefore, there is a need for harmonization in competition regulation, since there are multiple regulators in a national economy on the one hand, and various understandings, regulations, and practices among coun-

tries on the other hand. The result is a need for supranational or international regulatory agencies or international consultative organizations on regulation.

OECD

In today's world economy, a value of common sense is attributed to the OECD rules, since OECD functions as a think tank establishment of developed countries. OECD is a supranational organization producing benchmarks for operating economies and businesses. The OECD is a platform of 36 economies for addressing the social, economic, and global environmental concerns and challenges (OECD, 2008 & 2019b). In this sense, the OECD develops high politics in terms of the management of human, physical, and financial resources of the countries. The OECD used to be the club of the rich. Besides, in recent years it has been serving as the kitchen of the G-20 economies. Therefore, the agenda of the OECD is very parallel to the agenda of the leading countries, i.e. the US and the other most developed countries.

OECD has a priority for competition and works with national competition authorities in many countries on topics such as decreasing unneeded restrictions on competition regulations, cartel prosecution, abuse of dominance, case studies, merger analysis, seminars, bid-rigging & public procurement, legislative drafting, sector-specific regulatory studies and judicial training (OECD, 2020).

The OECD also leads member states to understand and respond to the new understandings and concepts of the emerging topics such as the knowledge economy, corporate governance principles, and the outcomes of an aging population (OECD, 2016). The organization provides a setting where governments can compare policy experiences, seek answers to common problems, identify good practice, and work to co-ordinate domestic and international policies.

In the OECD framework, the concept of competition is handled under the following topics: cartels and bid-rigging, monopolization, mergers, abuse of dominance and prosecution and law enforcement; and reducing constraints in regulations on competition. The economic performance of a country can be improved through the acceleration of competition. With increased competition, business opportunities will be open to the citizens, and the cost of goods and services throughout the economy will

be reduced. However, numerous laws and regulations restrict competition in the marketplace. By restricting competition, many go further than necessary to achieve their policy objectives (OECD, 2012).

The researches and workshops, done by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) started a convergence trend among countries regarding the institutional and functional organization. This trend has accelerated cooperation internationally and coordination domestically.

OECD has developed a toolkit to help countries measure their level of competition, legislative compatibility, the institutional structure of competition agency, and consistency of implementation with the best practices.

Accordingly, a government can assess the level of competition in three forms (OECD, 2019a):

1. Competition related to existing regulations should be assessed (national economy-wide or sector-specific).
2. The draft of new regulations should be assessed by considering regulatory impact assessment programs.
3. Government's related institutions or boards should conduct an impact analysis of competition regulations and this feedback should be taken into account during drafting new regulations.

OECD'S Competition Assessment Toolkit benefits from the experiences of various OECD jurisdictions.

After above mentioned three ways of assessment were conducted the next step for further assessment would be based on if the proposal has the following four effects. (OECD, 2019a):

- (i) if the number or range of suppliers is subject to limitation;
- (ii) if the ability of suppliers to compete is subject to limitation;
- (iii) if the incentive of suppliers to compete is reduced;
- (iv) if the choices and information available to customers are subject to limitation.

To assess competition concerns the following six topics are considered (OECD, 2019a): market power, barriers to entry of new firms, the exit of firms, innovation, efficiencies, and increasing competitors' costs. To comprehend the adverse effects of the different types of competition, these concepts are quite useful. The updated competition assessment

toolkit provides a roadmap that allows authorities to exercise a logical step-by-step evaluation of the regulations regarding the competition.

Regulations have important functions to restrict or promote competition. Screening assessment of regulations is inevitable. Restrictive regulations are generally categorized as follows (Bungenberg et al., 2013 & 2018): Rules and regulations may restrict the number or range of suppliers, the ability of suppliers to compete, choices and information available to consumers, and reduce the incentives of suppliers to compete.

OECD has developed a “Competition Assessment Toolkit” to help governments to reduce unnecessary restrictions by applying this tool. The Toolkit provides a generic and comprehensive methodology for identifying redundant constraints and instead helps to develop alternative, less restrictive policies that will allow the government to reach its goals.

Three volumes of the “Competition Assessment Toolkit” have a sequential methodology. Principles, guidance, and operational manual are inter-related and instructive guidelines. Following this simplified methodology, a checklist was developed to identify the level of compliance for competition. The checklist has deconstructed rules and principles of the wisdom of competition portrayed in the toolkit books. Thus, the purpose of the competition toolkit can be understood more clearly and concretely through the checklist. Unnecessary regulations and practices that have the potential to restrict competition would be effectively detected through the checklist. This toolkit can be used effectively in the OIC member countries.

OECD competition assessment toolkit can be used in the following ways (OECD 2019a):

1. The national economy as whole or various sectors individually can be assessed as part of an overall, high-level evaluation of existing laws and regulations.
2. Drafting new laws and regulations can be effectively subject to a regulatory impact analysis process.
3. The logical step-by-step structure of the toolkit allows competition authorities to design their competition advocacy agenda.
4. Government institutions may use this toolkit to evaluate competitiveness vision and level of new law and regulations regarding economic issues.

The toolkit is flexible enough to be implemented in a deconstructive way. The decentralized or centralized character of OIC countries is not an obstacle before the toolkit to be implemented effectively. It is the most comprehensive and most accepted guide for competition assessment available currently.

ICN

The function of the International Competition Network (ICN) is portrayed as providing “competition authorities with a specialized yet informal venue for maintaining regular contacts and addressing practical competition concerns” (ICN, 2020c). Although competition agencies of OECD countries are indispensable players in the functioning of the ICN its membership is diversified to cover competition agencies around the world with different levels of development and experience which participate in and benefit from its works. This experience sharing approach allows for participatory and dynamic dialogue among all stakeholders and thus consensus is reached. Throughout the consultation and experience sharing processes a convergence towards sound competition policy principles is obtained and the global antitrust community has a chance to be almost synchronized.

The ICN has a multinational character although not supranational. The ICN is the worldwide network of national competition authorities and is devoted exclusively to competition law enforcement (ICN, 2009 & 2018). Working groups (WGs) consist of advocacy, agency effectiveness, cartel, merger, and unilateral conduct. Through these WGs, representatives of competition authorities produce reports and guidelines in a participatory manner through their involvement in project-oriented and outcome-based sessions. Online meetings are the most common way of doing business for members of the working groups. Internet, telephone, teleseminars, and webinars have been used since it has been formed in 1997.

Mostly annual periodic conferences and workshops bring the opportunity to discuss and assess working group projects and proposals and their implications for enforcement. The ICN does not have any executive mandate or any rule-making function. If a consensus on recommendations is reached at the ICN meetings or “best practices” arising from the projects are unanimously decided, then implementation of the decision to accept the recommendations is at the initiative of individual competition authorities. Unilateral, bilateral, or multilateral arrangements are various

ways of cooperation among ICN member representatives (Swaine, 2011; Geradin, Reysen & Henry 2011; Sokol, 2011).

ICN membership is voluntary. The ICN has reached a pinnacle with its membership reaching 135 competition agencies from 122 jurisdictions across the world (ICN, 2020a). ICN operating model is considered to be one of the best among governance models. Works have been done at ICN take place in project-oriented “working groups”. All related stakeholders from governmental and non-governmental organizations contribute to the working groups that they think can contribute.

ICN has a wide range of nongovernmental advisors mostly from agencies, universities, and market professionals. Live online and teleconference, and emails are the widely used instruments for discussions. ICN working groups have been producing numerous reports and suggestions. The main ones of these documents are as follows (ICN, 2009): Guidance documents, case-handling and enforcement manuals, discussion reports, recommended practices, and templates on legislation and rules in various jurisdictions, databases and toolkits, and special workshops (cartels/mergers), panel discussions and breakout sessions at the annual conferences.

A “steering group” composing of representatives from member agencies guides ICN. The tone of language is quite soft at ICN platforms that show its volunteer nature. Therefore, instead of “committee or board”, “group” is preferred. The Steering Group consists of 20 members and three of them are ex officio members (ICN, 2019), and Turkey is a member of the group. The ex officio members of the steering group represent ICN members assigned to host a future annual conference. Membership of the steering group is renewed every two years. Members of the steering group are confirmed unanimously by ICN members in odd-numbered years at the annual conference.

Four high-level goals are identified for the second decade of ICN (ICN, 2016): (i) to disseminate best practices and experience-sharing, (ii) to design recommendations aiming convergence of procedures and organizational and functional architectures through outcome-based projects, (iii) to encourage and support agencies for promoting advocacy, and (iv) to make international dialogue and cooperation much more effective.

The mission and activities of the ICN are formed by bringing together and refining the missions and tasks developed by working groups. Accordingly, the goal of advocacy working group is to increase the effec-

tiveness of member agencies via encouraging member agencies to advocate the dissemination of competition principles and the development of culture. The agency effectiveness working group is focusing on maximizing the effectiveness of the operation of member agencies. Therefore, the scope and content of this group are very extensive and blur to some extent. This is more evident when looking at the task definition and expected outcomes: The WG is mandated to provide a forum for sharing experiences among agencies; to motivate agencies to conduct impact analyses; to develop guidelines for an effective and efficient investigative process; to develop online training modules; to disseminate the WG's work product; and finally, to provide a forum for competition experts (economists and lawyers) to share their ideas and experiences.

The cartel working group is dealing with concerns and challenges regarding anti-cartel enforcement. Detection, prevention, investigation and punishment besides prudential regulations and practices are the main focal points of the group. The workload, vision and mission of the merger working group are determined mostly by the prevalence of international mergers and acquisitions in general, and national mergers and acquisitions in specific. Encouraging member agencies to adopt best practices and review merger regimes of member agencies are two main occupation areas of the group. The last working group is unilateral conduct. The scope of task field of this working group is quite innovative and challenging, because, especially in developing countries, economic positive and negative externalities, economies of scale, national priorities, old fashioned habits of jurisdictions, the effect of interest and pressure groups have to be taken into account and proper mechanisms and instruments need to be developed. Unilateral conducts of dominant companies and companies with substantial market power are handled by this group to overcome the above-mentioned challenges (ICN, 2020b).

THE OUTLOOK OF COMPETITION IN THE OIC MEMBER STATES

Based on reports, presentations and the discussions held during the Istanbul Conference, very challenging needs are identified across the OIC members. Systematizations of these views are given in the table in the appendix (Table 1). The needs are categorized in terms of legislation, institutional structure, relations between sectoral regulators and competition agencies, and advocacy. However, the main resource for the documentation of the requirements of the OIC members is the questionnaire prepared and implemented by TCA. Among OIC countries, TCA has a

relatively higher capacity in terms of providing technical assistance (Noon et al., 2018; Aydin, 2012). Based on this capacity TCA has also launched a new tool, i.e. media bulletin, to promote competition advocacy for ten years to promote competition advocacy and create awareness about competition issues (Ozkan, 2014). An example of being a proactive regulator is sector inquiries. Via sector inquiries, TCA aims to capture competitive dynamics in certain sectors (Gurkaynak et al., 2015). The enforcement performance of TCA is slightly around the average scores of all competition agencies (Çelen et al., 2018).

Legislation

The discussions held at the Tunisia and Istanbul meetings and the final reports published later showed that the OIC members have very different understandings and implementation *which were reflected in their competition framework* (ICDT, 2010a & 2010b; ICDT, 2012).

1. Differences in the scope of the competition legislation: Differences as to coverage of the competition laws, the differences in the sectors covered, type of exceptions; and differences in conduct regarded as violations.

2. Differences regarding the purposes of the competition rules: Protection of competition and similar considerations such as providing for free competition, establishing conditions for competition, establishing a competition regime, encouraging, improving, and promoting competition are the most cited objectives of the competition laws.

3. Differences among competition laws: The nature of the competition law in the responding states is considered as either civil or criminal or both civil and criminal.

4. Differences between relations of competition agencies and the government on one hand and the courts on the other.

Institutional Structure

The presentations and discussions made at the Tunisia and Istanbul meetings indicated that besides considering international trends in their institutional structures, differences in the institutional structure of competition agencies of the OIC members are also remarkable (ICDT, 2010a & 2010b; ICDT, 2012). However, the organizational structures show that the international trends have been also taken into consideration: (i) Inde-

pendency: It is seen that the agencies responsible to implement the competition laws are generally independent entities rather than, for instance, an administrative unit under a ministry in the great majority of the countries. In certain replies to the questionnaire, it is clearly understood that competition agencies are independent in decision making; (ii) Composition of the decision-making organ; (iii) Appointment of the staff; (iv) Dismissal of the term of office.

Relations between Sectoral Regulators and Competition Agencies

The presentations and discussions made at the Tunisia and Istanbul meetings revealed that various regulatory bodies and a competition authority cause contradictory results and confusion (ICDT, 2010a & 2010b; ICDT, 2012). However, regulatory capture⁵ and competitive neutrality⁶ seem to be the main problems for a while. There are also various problems arising from the legal gap or overlap between sector authorities and competition authority, such as the existence of sectoral authorities and differences in the regulated sectors; lack of clarification regarding boundaries of jurisdiction between the competition agencies and the sectoral regulators and regarding rules for cooperation; and differences in the jurisdiction of competition agencies, whether they are responsible for only competition rules or also for some other fields such as consumer protection rules.

Advocacy

In the concept of competition, advocacy refers to all activities carried out by the competition authority to develop a competitive environment by using non-enforcement instruments through its relations with other governmental institutions, and by increasing public awareness about competition issues and of the benefits of competition

Nearly all responding countries state that they are carrying out some kind of competition advocacy activities within their respective jurisdictions in various forms. However, taking the mechanisms and instruments into consideration, it can be said that there is room for advocacy concerning the legislation and the practice of the competition agency. Awareness of

⁵ Since both the sectoral regulatory authority and the sector firm know the market better than the state authority, the regulatory agency and firm can collaborate to hide information from the state authority and thus share the information rent. This situation is described as regulatory capture.

⁶ Competitive neutrality assures that business activities of the government which are in competition with the ones of the private sector should not have a competitive advantage or disadvantage simply due to government ownership and control.

target groups/stakeholders (academia, regulators, business, civil society) should be kept alive.

The Way Forward

The report, summarized in the appendix, analyzed data obtained by the questionnaire, has indicated that there is a need for technical assistance among the OIC countries in terms of (i) amendment or improvement in the competition laws; (ii) design of the organizational structure of the competition agency and capacity building; and (iii) training of the professional staff (i.e. methods for sectoral inquiry, how to formulate a leniency program, expertise for use of economic analysis). All these areas of technical assistance should be based on some principles in terms of purpose, means, and criteria. Also, a likely prototype TAP would have some obstacles i.e. tailor-made programs. Finally, the national and international best practices are to be taken as benchmarks.

Structure of Likely Technical Assistance Programs

The most concrete outcome of the Istanbul Conference is a proposal of a policy forum on competition among the OIC countries. During the wrap-up session at the end of the Conference, representation, administration, organizational structure, relationship to the other OIC bodies, network tools, training center, e-library, and especially IT forensic tools are discussed in detail.

The OIC member states could work together to improve the expertise level of the competition agencies or bodies in charge of competition law and policy to improve the current situation (ICDT, 2012).

A PROPOSAL FOR THE OIC COMPETITION POLICY FORUM

The OIC is the second largest inter-governmental organization with its 57 member states after the United Nations (UN). It is the collective voice of the Muslim world. We are of the opinion that OIC has been long overdue in addressing competition issues in comparison to developed countries. The statistical office of the OIC, i.e. SESRIC, has the most comprehensive statistical data and is located in Turkey. Therefore, Turkey could serve as the task force in terms of policy development, data collection, and creating a logistics base like the role that OECD plays (DinarStandard, 2017; Tireli et al., 2013; UNCTAD, 2013; Facchini 2011).

Currently, business is becoming increasingly globalized. Competition law and policy constitute very important components in the functioning of today's global world. In line with this, there is a growth in the number of countries shifting towards more market-oriented policies. Meanwhile, developing countries recognize more and more the potential benefits that can be derived from competition law enforcement in the market economies. This tendency is also influencing the member states of the OIC. Therefore, the institutionalization of competition laws in the OIC member states, reinforced by effective legislation and advocacy, is of utmost importance for the betterment of the economies of the OIC member jurisdictions. This also leads to the competitiveness of the markets in a positive manner. Last but not least, effective competition law and policy benefits consumers in the developing world and help to reduce poverty while contributing to the robustness of their economies.

To launch a TAP in the field of “*competition law and policy*” for the OIC member jurisdictions would be one of the most concrete outcomes of the Istanbul Conference. Also, constructing a competition policy forum would make the TAP easier to operate. Therefore, it is hereby proposed to create a competition policy forum comprising competition agencies and/or bodies authorized for the enforcement of competition law and policies in the OIC Member States without excluding participation in its work external stakeholders and people with an advisory role. For the likely functions of the competition policy forum and structure following explanations and charts may be taken into account.

The following items could be the tasks of the OIC competition policy forum portrayed in this proposal:

- (i) To portray and identify competition problems and develop policy recommendations and tools.
- (ii) To develop a well-designed long-term TAP.
- (iii) To assist the OIC member states in the following areas: Developing new or reinforcing current competition regulation, which is the most suitable for the specific legal and economic architecture of the OIC countries.
- (iv) To assist OIC member jurisdictions in capacity-building to practice competition law and policy much more effectively.
- (v) To promote a competitive culture for firms and the general public through advocacy activities.

(vi) To converge competition policy and law across the OIC member states.

(vii) To incorporate a competition assessment into government regulatory decision making.

CONCLUSION

Since Turkey is among the leading economies in the field of competition, economic development, and prevalence of democracy, being a benchmark in these fields for OIC economies is supposed to be TCA's voluntary duty. The Turkish Competition Authority initiated a web-based forum called Istanbul Competition Forum (ICF) aiming to share best practices and create a platform for collaboration and learn from each other. This new initiative also shows that Turkey has this leading potential. However, ICF-like initiatives need to be organized under the OIC, organized as an organ to perform on a periodic agenda. The organizational structure proposed here will contribute to embody TCA's efforts.

This study is based on a survey conducted by the Turkish Competition Authority. The survey covers various dimensions of competition law and policy among competition authorities or related bodies in OIC economies. 22 member states submitted their feedback. The meeting held in Istanbul after the field research has made the needs and dimensions much more concrete. 50 representatives from 28 OIC member states attended the conference.

The conference affirmed the crucial role of competition law and policy for robust development and recommended the continuation of the initiative started by the Turkish Competition Authority. Since some OIC member states do not even have competition awareness, the road map design should be adapted accordingly. The role of the Turkish Competition Authority in maintaining technical assistance and establishing a competitive policy forum are other issues emphasized by the Istanbul conference. In collaboration with the COMCEC Coordination Office, the Turkish Competition Authority should encourage experience sharing among agencies and bodies responsible for the enforcement of competition law and policy (COMCEC, 2011).

The organizational and functional architectural design developed here is largely compatible with the approaches of the international community, i.e. OECD and EU. The policy forum envisaged here will reinforce the cohesion of OIC economies with international standards and practices

regionally and globally. Leading and hosting this initiative will reinforce the benchmark status of Turkey in both the OIC domain and the league of emerging economies.

REFERENCES

- Abdelrahman, Abdelrahman Yousri. (2015). *Does Islamic Banking Help in Economic Development of Muslim Countries? MPRA Paper No. 88387*. 33p. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/88387/8/MPRA_paper_88387.pdf (Accessed: June 2, 2018).
- Aghion, Philippe and Griffith, Rachel. (2008). *Competition and Growth: Reconciling Theory and Evidence*. MIT Press: Cambridge, US. 120p.
- Alpay, Savaş, Atlamaz, Murat & Bakimli, Esat. (2011). "Trade among OIC Countries: Limits of Islamic Solidarity". *Insight Turkey*. 13(2), 145-170.
- Aydin, Umut. (2012). "Between Domestic Factors and the EU: Explaining the Emergence of the Turkish Competition Regime". *The Antitrust Bulletin*. 57(2), 303-335.
- Bagci, Kenan. (2016). "Measuring within Diversification". *The International Trade Journal*. 30(3), 223-236.
- Bungenberg, Marc, et al. (2013). *European Yearbook of International Economic Law*. Springer. Lausanne.
- Bungenberg, Marc, et al. (2018). *European Yearbook of International Economic Law*. Springer. Lausanne.
- Castellacci, Fulvio. (2009). "How Does Competition Affect the Relationship between Innovation and Productivity? Estimation of a CDM Model for Norway Department of International Economics". *Norwegian Institute of International Affairs (NUPI). MPRA Paper No. 2759*. 36p.
- Çelen, Aydın, Dalgıç, Başak & Özskici, Aybars İlter. (2018). "Measurement of the Efficiency of the Turkish Competition Authority: An Application of Data Envelopment Analysis (DEA)". *Amme İdaresi Dergisi*, 51(3), 173-204.
- COMCEC. (2011). *Assessment of the OIC Member States in the Field of Competition Law and Policy*. (21-22 November 2011, Istanbul). http://icdt-oic.org/RS_67/Doc/Report_of_Istanbul_Conference.pdf (Accessed: April 26, 2017).
- Dereli, Deniz D. (2015). "Innovation Management in Global Competition and Competitive Advantage". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 195, 1365-1370.
- DinarStandard. (2017). *State of the Global Islamic Economy Report 2016/17*.
- Dresch, Aline, Collatto, Dalila C. & Lacerda, Daniel P. (2018). "Theoretical Understanding Between Competitiveness and Productivity: Firm Level". *Industrial Engineering*. 20(2), 69-86.
- Facchini, François. (2011). "Economic Freedom in Muslim Countries: An Explanation Using the Theory of Institutional Path Dependency". *CES*

- Working Papers, Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne*, 25p.
- Geradin, Damien, Reysen, Marc & Henry, David. (2011). "Extraterritoriality, Comity, and Cooperation in EU Competition Law". In, Guzman, Andrew T. (Ed.). (2011). *Cooperation, Comity and Competition Policy*. Oxford Univ. Press. pp.21-44
- Golębiewski, Jarosław. (2011). "Product Market Competition and Productivity: Evidence from the Polish Food Marketing System". *Economic Science for Rural Development*. 24, 50-58.
- Gomaa, Marwa M. (2014). "Competition and Economic Growth: An Empirical Analysis with Special Reference to MENA Countries". *Topics in Middle Eastern and African Economies*. 16(2), 192-213.
- Gurkaynak, Gonenc, Guner, Ayse & Yasar, Ayse Gizem. (2015). "The Turkish Competition Authority's Sector Inquiries: Past and Current Sector Inquiries Reviewed". *The Turkish Commercial Law Review*. 1(1), 51-60.
- ICDT. (2010a). *Report on the Regional Seminar On "Competition Policies and Regulations in the OIC Member States: Present Status and Prospects"*. 22-24 February 2010, Tunis. https://icdt-oic.org/ICDT_Page.aspx?Id_Page=893 (Accessed: June 6, 2018).
- ICDT. (2010b). *Tunis Declaration*. Istanbul. 5-8 October 2010. [https://icdt-oic.org/ICDT_Page.aspx?Id_Page=893_\(Accessed: June 6, 2018\)](https://icdt-oic.org/ICDT_Page.aspx?Id_Page=893_(Accessed: June 6, 2018)).
- ICDT. (2012). *Report of the Istanbul Conference On "Needs Assessment of the OIC Member States in the Field of Competition Law and Policy"*. 21-22 November 2011, Istanbul. [https://icdt-oic.org/ICDT_Page.aspx?Id_Page=893_\(Accessed: June 6, 2018\)](https://icdt-oic.org/ICDT_Page.aspx?Id_Page=893_(Accessed: June 6, 2018)).
- ICN. (2009). *ICN Factsheet and Key Messages*. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/wp-content/uploads/2018/09/Factsheet2009.pdf> (Accessed: June 5, 2018).
- ICN. (2016). *The Future of the ICN in Its Second Decade: Final Report*. Paris. 96p. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/wp-content/uploads/2018/09/ICN2dDecade2016.pdf> (Accessed: June 5, 2018).
- ICN. (2018). *What is the ICN?* <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/about/> (Accessed: June 5, 2018).
- ICN. (2019). *ICN Steering Group Members*. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/working-groups/icn-operations/steering-group/steering-group-members/> (Accessed: April 26, 2020)
- ICN. (2020a). *Members*. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/members/> (Accessed: April 26, 2020).
- ICN. (2020b). *Working Groups*. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/working-groups/> (Accessed: April 26, 2020).
- ICN. (2020c). *What is the ICN*. <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/about/> (Accessed: April 26, 2020).

- Kegels, Chantal & van der Linden, Jan. (2011). *Competitiveness, Productivity, Competition and Structural Reforms: The Belgian Case. Reflets et Perspectives de la vie Économique*, De Boeck Université. 3, 27-51.
- Konrad Adenauer Stiftung. (2010). *Islamic Economic Thought and the Social Market Economy*, 12p.
- Moen, Øystein, Tvedten, Tord & Wold, Andreas. (2018). “Exploring the relationship between competition and innovation in Norwegian SMEs”. *Cogent Business & Management*, 5(1), 1564167.
- Noon, Hazizan, Karim, Zehadul & Uddin, Sayed. (2018). “Development and Modernization of OIC Member Countries: A Study Based on Selected Indicators”. *Intellectual Discourse*. 26(1), 229–253.
- OECD. (2008). *Shaping Policies for the Future of the Internet Economy: Annexes*. 85p.
- OECD. (2012). *Recommendation of the OECD Council on Fighting Bid Rigging in Public Procurement*. 20p.
- OECD. (2014). *Experiences with Competition Assessment Report on the Implementation of the 2009 OECD Recommendation*. 73p.
- OECD. (2016). *Better Policies Japan: Boosting Growth and Well-being in an Ageing Society*. 44p.
- OECD. (2019a). *Competition Assessment Toolkit: Volumes 1-3, Principles, Guidance, Operational Manual of the 2009 OECD Recommendation*.
- OECD. (2019b). *Member countries*. <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/> (Accessed: March 7, 2019).
- OECD. (2020). *Competition Global Relations*. <https://www.oecd.org/fr/daf/concurrence/competitionglobalrelations.htm> (Accessed: March 3, 2020).
- Ozkan, Ahmet Fatih. (2014). “A New Tool in Competition Advocacy: Press Releases of the Turkish Competition Authority”. *Journal of Inonu University Faculty of Law*. 5(2), 515-558.
- Polemis, Michael L. (2020). “A Note on the Estimation of Competition-Productivity Nexus: A Panel Quantile Approach”. *Journal of Industrial and Business Economics*. <https://doi.org/10.1007/s40812-020-00155-w> (Accessed: June 3, 2020).
- Sokol, D. Daniel. (2011). “International Antitrust Institutions”. In, Guzman, Andrew T. (Ed.). (2011). *Cooperation, Comity and Competition Policy*. Oxford Univ. Press. pp.187-213.
- Swaine, Edward T. (2011). “Cooperation, Comity, and Competition Policy: United States”. In, Guzman, Andrew T. (Ed.). (2011). *Cooperation, Comity and Competition Policy*. Oxford Univ. Press. pp.3-20.
- Tireli, Münir, Çoşkun, Selim & Kunduraci, Nevzat Fırat. (2013). “A Comparative Analysis of Relationship between Social Indicators and Human Development Indicators in Turkey and OIC Countries”. *Journal of Social Policy Studies*. 13(7), 61-87.

- Toprak, Metin. (1994). "The Structure of Foreign Trade in Islamic Countries". *Journal of Economics, Management and Finance*. 104, 34-51.
- UNCTAD. (2012). *Capacity-Building Extended to Young Competition Agencies: Note by the UNCTAD Secretariat*. https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd17_en.pdf? (Accessed: April 5, 2012).
- UNCTAD. (2013). *Competition and Poverty Reduction*: 516p. <http://www.oecd.org/daf/competition/competition-and-poverty-reduction2013.pdf> (Accessed: April 5, 2015).
- UNCTAD. (2019). *Review of Capacity-Building in and Technical Assistance on Competition and Consumer Protection Law and Policy*. 12p. https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciclpd19_en.pdf (Accessed: April 20, 2019).
- World Bank. (2018). *The Arab World Competitiveness Report 2018*. 149p.

AUTHORS' PERCENTAGE-BASED CONTRIBUTION

The contributions of each author to the study by percentages are as follows:

The percentage-based contribution of the author is 100%.

The Author: Literature review, data analysis, writing, research design, model construction.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

There is no financial or individual relationship with a person or an institution in the context of the study. Also, conflicting interests do not exist.

ETHICAL APPROVAL OF THE STUDY

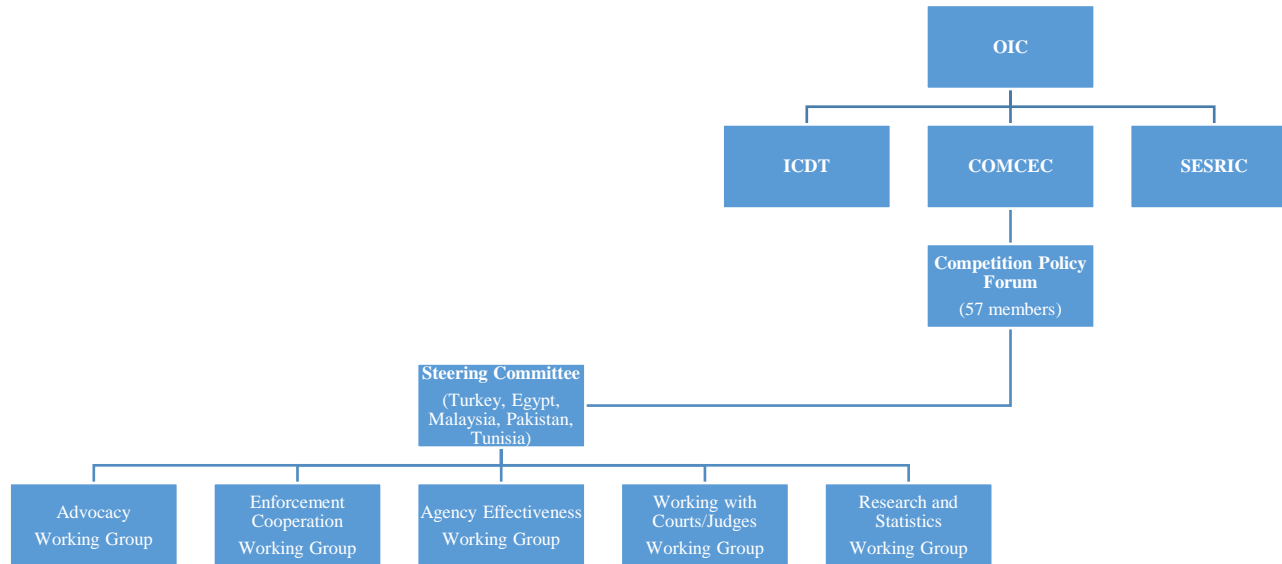
All rules within the scope of "Instruction on Research and Publication Ethics for the Higher Education Institutions" were observed throughout the study. No actions mentioned in the Instruction's second chapter titled "Actions Against to Scientific Research and Publication Ethics" were taken in the study.

ACKNOWLEDGMENT

My special thanks go to Mr. Yüksel Kaya and Ms. Lerzan Kayıhan Ünal of the Turkish Competition Authority, for their comments and contributions. Last but not least, I am grateful to the head of the institution, Prof.Dr. Nurettin Kaldırımçı for his leadership for making a needs assessment survey and organizing the international evaluation meeting happen.

Appendix 1.

Figure 1. *The Organizational Structure of the OIC Competition Policy Forum*

International experts would take place in each WG and at the Steering Committee as advisors. The selection of steering committee members is based on their involvement and positive tendency to competition law and practice.

Appendix 2.

Table 1. *The Needs of the OIC Member States*

(Findings from the questionnaire conducted by TCA and the notes taken during the meeting on November 21-22, 2011)

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
1	Azerbaijan Republic	Yes applies to all sectors	State Service for Antimonopoly Policy and Protection of Consumers' Rights	cartels, dominance, administrative restrictions, mergers, consumer protection, advertising, unfair competition	18 years	Both	Independent agency under the Ministry of Economic Development	There is a competition code in the Parliament	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
2	Sudan	Yes Not in force	Council for Competition and Prohibition of Monopoly Practices	cartels, abuse of dominance, mergers	Since Feb 2009 Not in force	Both	Independent agency subject to the supervision of the Minister	Yes To organize the law, objective, etc. and add more article about consumer protection, consistency with model law on competition and reform the establishment of the Council	Yes	Yes

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
3	Indonesia	Yes applicable in all sectors with exceptions and exemption	Commission for the Supervision of Business Competition	agreements, practices, abuse, mergers, advocacy	Since 2000, 11 years	Both	Responsible directly to the President and People's Representative Council. The Commission is independent and free from the government's and other parties' influence.	a new draft of law is being finalized mainly to reform the procedure and the institutional capacity	Yes	No
4	Pakistan	Yes applies to all sectors with possible exceptions on grounds of state security,	Competition Commission	abuse, agreements, mergers, deceptive, marketing, advocacy	since 2007	Both	Independent having autonomous administrative control	No	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		state obligations, sovereign actions								
5	The Gambia	Yes applies to all sectors	Competition Commission	cartels, unilateral conduct, mergers, advocacy	since 2007 Commission operational since 2009	Civil	Independent but reports to the Ministry of Trade for administrative purposes	Not yet. However, identifying areas that need more clarity	Yes	Yes
6	Nigeria	No various efforts to have competition law failed.							Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
7	Saudi Arabia	Yes applies to all firms except public corporations and fully-owned state companies	Council of Competition Protection	cartels, abuse, mergers, advocacy	issued in 2004	Criminal	The Council is independent and chaired by the Minister of Commerce & Industry	Working now in amending the Law to make it more effective.	No	No
8	Syria	Yes applies to all sectors with exceptions such as sovereign acts of the State, public facilities owned or operated by the State to provide products or services to	Competition Commission	agreements (against the integrity of business transactions), anti-competitive agreements, cartels, abuse, monopolies, concentrations, advocacy	since 2008	Both	Independent with legal personality and financial autonomy	Yes	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		citizens, such as drinking water, gas, electricity, oil, public transport, mail, and communications								
9	Algeria	Yes applies to all sectors	Competition Council in close coordination with the Ministry of Trade	abuse, prohibited agreements, mergers, advocacy	since 1995	Civil	Independent	No	Yes	No
10	Sierra Leone	Not yet draft law expected to							Yes	Yes

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		pass in Q1 of 2012								
11	Senegal	Yes applies in all sectors	National Competition Commission	anticompetitive practices (restrictive agreements, cartels, abuse of dominance, restrictive practices, etc.), advocacy	adopted in 2004 applied only in 2006	Civil/Adm	Independent	Yes	Yes	Yes
12	Burkina Faso	Yes not applicable in telecommunications, communications, electricity, hydrocarbons, school supplies, cigarettes, and public prices	National Competition and Consumer Council (Commission Nationale de la Concurrence et de la Consommation)	cartels, abuse, advocacy	since 1994	Both	Independent in decision making	Yes	Yes	Yes

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
13	Benin	No a draft law is in the Ministry of Justice for examination	Directorate of Competition and Fight against Fraud (Direction de la Concurrence et de la Lutte contre la Fraude) under Ministry of Trade						Yes	Yes
14	Jordan	Yes applies to all sectors prices for some materials may not	Competition Directorate	anti-competitive practices, alliances, and agreements, abuse, mergers, advocacy	since 2004	criminal	Competition Directorate is working as a part of the Ministry of Industry and Trade	Yes there are processes to adjust the law in order to include	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		be set under market conditions						the excessive prices		
15	Malaysia	Yes applies to all sectors. Only the communications and multimedia and the energy sectors are not covered as they are covered by their own laws.	Malaysia Competition Commission	Anti-competitive agreements, abuse of dominant positions, advocacy	since 1 January 2011	civil in nature except for general offences for individuals, such as giving false or misleading information, destruction of documents or records, etc.	It is an agency under the Ministry of Domestic Trade, Co-operatives & Consumerism. It is independent in terms of its decision making and management but for its financial budget, it has to apply for federal	No	No	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
							government funding through the Ministry.			
16	Ivory Coast	Yes applies to all sectors There are some regulated sectors as well. The Competition Commission has general powers in	Competition Commission Directorate for Competition and Fight against Fraud courts	anti-competitive practices, abuse of dominant position, mergers and acquisitions	Since 1991 Il faut rappeler que la Commission nationale ne peut plus traiter les pratiques anticoncurrentielles entre entreprises depuis l'avènement	Both	Competition Commission is an independent agency under the Ministry of Commerce	Yes in order to adapt to the legislation of WAEMU	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		telecom, media, public markets, and electricity.			de la Législation Communautaire de l'UEMOA en 2002.					
17	Uzbekistan	Yes applies to all sectors	Cabinet of Ministers and State committee on de-monopolization and competition	restrictive agreements, practices (cartels), abuse, unfair competition, mergers, advocacy	19 years	Civil	Independent	Yes because the current law does not cover the financial sector	Yes	No
18	Albania	Yes applies to all sectors	Albanian Competition Authority	restrictive agreements, concerned practices, cartels and abuse of	since 2003	Civil	Independent	No	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
				dominant position, mergers, advocacy						
19	Turkish Republic of Northern Cyprus	Yes Law applies to all sectors nationwide except labor markets and public monopolies.	Competition Board	collusive agreements restricting competition such as price fixing, limiting supply, preventing entries, abuse of dominant position, mergers, state aid, advocacy	since 2009	Civil	Independent	Yes	Yes	N.A.
20	Cameroon	Yes applies to all sectors	National Competition Commission	restrictive agreements, abuse, mergers, advocacy	since 1998	Civil	Attached to Ministry of Commerce which appoints the head of the Competition Commission and provides other staff,	Yes	Yes	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
							covers the expenses via its budget			
21	Egypt	Yes In principle, competition law should apply to all sectors nationwide. There are some exceptions/exemptions (i.e. involving conduct by public utilities) some sector regulators	Competition Authority (cease and desist orders) economic courts (fines) some sector regulators are equipped with competition enforcement	restrictive agreements, abuse, advocacy The law does not include the M&A control; it embodies only an ex post binding notification	since 2005	Both	Independent	Yes	No	No

	Jurisdiction	Existence of Competition Law	Agency	Scope of Legislation	Duration of the Legislation	Civil Criminal	Status of Agency	Need for Amendment of Legislation	Need for Financial Assistance	LDC
		have competition enforcement powers	powers in some areas							

İSLÂM DİNİNDE UYGULANAN MÂLÎ KEFFÂRETLER VE SOSYO-EKONOMİK YÖNLERİ

Veli SIRIM^a

Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 25 Ocak 2021

Kabul:3 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

Z39

H31

D91

M31

Anahtar Kavramlar:

Keffâret

Gelir Dağılımı

Sosyal Adalet

ÖZ

İslâm dini temerküzü (servetin belli ellerde toplanmasını) reddeder. Bunun yerine infak (harcama) temelli bir toplumsal ve ekonomik yapı kurgular. Bu yapı bireylerin kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri ibadet ve görevlerle kurgulanır. Infak temelli toplumun yapı taşlarından birisi de keffâretlerdir. Zekât, kurban, fitır sadakası ve sadaka-i cariyeye uygulamalarının yanı sıra keffâretler de infak temelli bir toplumsal ve ekonomik yapının ortaya çıkmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir. Keffâret, Allah'ın emrettiği bir ibadetin terki, ibadet esnasında bir yasağın çiğnenmesi, kasten veya bilmeyerek bir haramın işlenmesi sonucu bir yükümlülük olarak ortaya çıkar. Bir köle azad etmek, belli sayıda fakiri doyurmak ve giydirmek gibi yollarla bu yükümlülüğün yerine getirilmesi aynı zamanda sosyo-ekonomik neticeleri de ortaya çıkarır. Müslümanlar keffâret görevini yerine getirirken bir yandan işledikleri günahları affettirmek, manevî açıdan temizlenmek ve uhrevî cezâdan kurtulabilmek için hareket ederlerken, diğer yandan toplumsal bir faydaya da aracılık ederler. Keffâret sorumluluğunun yaygın olarak fakirleri doyurma ve onları giydirme yoluyla ifâ edilmesi halinde dar gelirliğin harcama gücü artacak, piyasada mal ve hizmetlere olan talep canlanacak, bu da ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sağlayacaktır. Böyle bir gelişme ise barış, kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma gibi güzel davranışların yaşandığı örnek bir toplumun inşası için uygun bir zemin hazırlayacaktır. Bu makalede keffâretlerin yerine getirilmesiyle ortaya çıkacak sosyo-ekonomik neticeler üzerinde durulacaktır.

^a**Sorumlu Yazar:** Doç Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-posta: vsirim@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8130-6153>

Kaynak göster: Sırım, V. (2021). İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 89-110

FINANCIAL KAFFARAHS (REDEMPTIONS) APPLIED IN ISLAM AND THEIR SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

Veli SIRIM^b

Namık Kemal University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Jan. 25, 2021

Accepted: Jun 3, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

Z39

H31

D91

M31

Keywords:

Kaffarah (Redemption)

Income Distribution

Social Justice

ABSTRACT

Islam rejects concentration of wealth in the hands of major individuals. Instead, it constructs a social and economic structure based on infak (spending). This structure is constructed with the worship and duties performed by individuals of their own free will. One of the basic elements of the spending-based society is kaffarah. In addition to the practices of zakat, sacrifice, sadaqah fitr and sadaqah cariyah (ongoing charity), kaffarah also plays a very important role in the emergence of a social and economic structure based on donations. The kaffarah emerges as an obligation as a result of the abandonment of a prayer commanded by Allah, the violation of a prohibition during worship, deliberate or unconscious commitment of a haram. The fulfillment of this obligation by means of freeing a slave, feeding and dressing a certain number of poor people also brings about socio-economic consequences. While Muslims fulfill their duty of kaffarah, on the one hand, they act to have their sins forgiven, to be cleansed spiritually and to get rid of the otherworldly punishment, on the other hand, they mediate a social benefit. If the responsibility of kaffarah is fulfilled by feeding the poor and dressing them, the spending power of the low-income will increase, the demand for goods and services in the market will revive, and this will make a significant contribution to economic development. A positive development in the economic field will prepare a suitable ground for the construction of an exemplary society in which good behaviors such as peace, brotherhood, solidarity and cooperation are experienced. This article will focus on the socio-economic consequences of the practices of kaffarah.

^b**Corresponding Author:** Assoc. Professor, Namık Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Lecturer of the Department of economic History, E-mail: vsirim@nku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8130-6153>

To cite this article: Sirim, V. (2021). Financial Kaffarahs (Redemptions) Applied in Islam and Their Socio-Economic Aspects. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 7(1), 89-110

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

İslâm dini insanın hatâ yapma özelliğini asla göz ardı etmez. İslâm'a göre insan hatâ yapmaya, günah işlemeye elverişli olarak yaratılmıştır. İnsanı isyan özelliği bulunmayacak şekilde yaratılan meleklerden ve herhangi bir sorumluluk ve mükellefiyet taşımayan hayvanlardan ayıran en temel özelliği hatâ işleyebilmesi ve bu hatâsından yine kendi iradesiyle dönebilmesidir.

İslâm, işlediği hatâ ve günahından dönme iradesini gösteren insan için işlediği bu suçun manevî ve âhirete yönelik cezâsından kurtulabilmesi için tevbe ve bağışlanma kapısını açık tutmuştur. İşlenen günahların manevî cezâsından kurtulabilme adına, yine kişinin dünyevî özellik ve imkânlarına göre bir takım maddî ve mâlî telâfi imkanları sunmuştur. Bunları “mâlî keffâretler” başlığı altında değerlendirmemiz mümkündür.

Her ne kadar keffâret konusu, dinî bir kuralın çiğnenmesinin Hukûkullah'a (Allah'a ait haklara) ilişkin ahrete yönelik neticelerini telâfi etmeye, işlenen günahın affedilmesini Allah'tan istemeye yönelik bir imkân ve mükellefiyet olduğu, bu yüzden özellikleri cihetiyle dinin ibadetler kısmına giren ve taabbüdü (kulluğa yönelik) vasıf taşıyan hükümleri arasında yer aldığı (Yaran, 2002: 180) genel kabul gören bir yaklaşım olsa da, belirlenen keffâretlerin ağırlıklı olarak mâlî özellik taşıması, toplum ve kul hakkına ilişkin neticelerini kaçınılmaz bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Özellikle “mâlî kefareter” olarak nitelediğimiz bu keffâret uygulamalarının fakir, muhtaç, hattâ hürriyetinden mahrum insanlara yönelik olması, bu olgunun sosyal ve ekonomik sonuçlarının olduğunu açıkça göstermektedir.

İslâm Hukuku kaynaklarında keffâretler genellikle ilgili oldukları ibadet (Oruç ve Hacc gibi), fiil (yemin ve katl gibi) ve durumla (kadınlara özel haller gibi) ilgili bahislerde yer verilmiştir. Konuyla ilgili kitap, makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezi şeklinde gerçekleştirilen çalışmalarda ise keffâretlerin ya cezâ yönü, ya ibadet yönü, ya da kulun ahiret sorumluluğundan kurtulma yönü ağırlıklı olarak işlenmiştir. Yaptığımız literatür taraması neticesinde konunun sosyo-ekonomik yönü ve yansımalarına dair doğrudan bir çalışma yapılmadığını, keffâretlerin sosyal barış, birlik ve bütünlüğünü sağlama ve pekiştirme yönüyle birlikte, toplumdaki ekonomik canlanmaya, üst gelir grubundan alt gelir grubuna gelir transferinin sağlanmasına, toplumsal gelir dağılımındaki adaletin sağlanmasına yaptığı katkıya dair herhangi bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Buradan hareketle bu alana bir ışık tutma, bu konu çerçevesinde yeni ve daha kapsamlı çalışmalara kapı aralama düşüncesiyle böyle bir makale çalışmasını gerçekleştirme ihtiyacı duyduk.

Bu makalede öncelikle keffâretlerle ilgili kavramsal bir değerlendirme yapılmış, ardından keffâretlerin gerekçesi olan fiil, hatâ ve suçlar üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde keffârete konu olan ibadet veya fiillerle ilgili bilgi verilmiş, keffâretlerin uygulama şartları üzerinde İslâm hukukçularının görüş ve yorumlarına yer verilmiştir. En son olarak da keffâretlerin sosyo-ekonomik açıdan yansımaları ve neticeleri üzerinde durulmuş, geçmişten günümüze yaşanan hadiseler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME

Keffâret terimi, Arapça ke-fe-ra fiilinden türetilmiş, “bir şeyi örtmek, bürümek” mânâlarına gelen bir mastardır. İstilah olarak günahı örtten, günahın kendisiyle bağışlandığı amelleri yerine getirme (İbn Manzûr, 1994: V/144), işlenen bir günahın telâfisi için belirlenmiş mâlî veya bedenî cezânın yerine getirilmesi (Gönenç, 1992: II/329), günah ve hataları örtücü, telâfi edici kurban, oruç, köle azad etme ve sadaka gibi davranışları (Katar, 2002: 177) ifade eder.

Keffâret ödemeye *Tekfir*, ödeyen mükellefe *Mukeffir* adı verilir. Keffâretler ukûbet yani “cezâ” mânâsı taşıyan ibadetlerdendir (Bilmen, 1985: VIII/19).

Şâri (İslâm’ın hükümlerini koyan Allah), dinin belli yasaklarını çiğneyen kullarına, bir yandan cezâ niteliği taşıyan diğer yandan mağfîret vesilesi olan bir takım malî ve bedenî ibadetleri o günaha keffâret olarak yüklemiştir. Bunlar köle azad etme, fakirleri doyurma veya giydirme ve oruç tutma gibi yükümlülüklerdir (Yaran, 2002: XXV/179).

Keffârette dinin belirli yasaklarını ihlâl edici bir eylem, bu eylemi yerine getiren bir kişi ve bu kişinin hem cezâsına karşılık hem de Allah’tan bağışlanma dilemek gayesiyle yükümlü tutulduğu köle azad etme, fakiri doyurma ve giydirme, oruç tutma gibi malî veya bedenî vasıfta vecibeler (Yaran, 2002: 179) söz konusudur.

Keffâret, işlenmiş bir suç ve günahın cezâsı olabileceği gibi, yerine getirilemeyen bir ibadetin yerine geçecek şekilde bir ibadet de olabilir. Farz olan Ramazan orucunu belirli mazeretlerden dolayı tutamayan bir kişinin fakirleri doyurması gibi. Bu yönüyle keffâret ibadetle cezâ arasında bir konuma sahiptir. Bu özelliğinden dolayı keffâret “cezâ-i teabbüdî” olarak anılmıştır (Udeh, 1977: II/253).

İslâm Hukukuna göre keffâretler, Şâri’ tarafından türleri, miktarları tayin ve takdir edilmiş cezâlardır. Bu yüzden Şâri’ tarafından açık hükümlerle emrettiği yerlerde keffâret gerekirken, emredilmeyen uygulamalarda ise gerekmeyecektir (Udeh, 1977: II/253).

İSLÂM HUKUKUNDA MÂLÎ KEFFÂRETLER

Keffâret olarak belirlenen uygulamaların hem ibadet hem ukûbet (ceza) yönü vardır. Aslında ukûbet yönü de bir nevi ibadetin tamamlayıcı yönünü teşkil eder. Zira taabbüdî (kulluk ve ibadetle ilgili) olan bir amelin hatâen yerine getirmemesi veya bozulmasının uhrevî neticeleri olacaktır ve keffâretler bu neticelerin telâfisine yönelik, işlenen günahın Allah tarafından affedilmesine vesile olma özelliğini taşır. Taabbüdî olmasının en önemli yönü bahse konu olan keffâretlerin yine Şâri' tarafından belirlenmesidir. Bu yüzden fıkıh literatüründe tafsilatlı olarak ele alınan keffâret konusunun ana kaynakları, İslâm dininin de iki temel kaynağı olan Kitap (Kur'an-ı Kerîm) ve Sünnet(Hadis-i Şerif)'tir. İslâm âlimleri bu iki temel kaynağı esas alarak, geçen zamanla ortaya çıkan yeni gelişmeler ve durumları yorumlamışlar ve içtihadta bulunmuşlardır (Yaran, 2002: XXV/180).

Kitap ve Sünnette belirtilen veya sadece Resûlüllah'ın (a.s.m.) söz ve uygulamalarıyla sabit olan keffâretler şu şekilde sıralanabilir.

Yeminden Dönme Keffâreti

Arapça bir kelime olan “yemin” lügatte güç kuvvet, sol ele göre daha kuvvetli olduğu için sağ el, şer veya uğursuzluğun zıddı olan bereket ve and içme (İbn Manzûr, 1994: XIII/458-459) mânâlarına gelmektedir. Fikhî bir terim olarak yemin, “bir şeyi, hakkı veya sözü olumlu veya olumsuz olarak Allah'ın adı ve sıfatlarından birisi ile te'kid etmek, kuvvetlendirmek” (Zuhaylî, 1989: VI/588) şeklinde tarif edilmiştir.

Allah'ın ismini anmak suretiyle “Vallâhi, Billâhi, Tallâhi” veya “Rahmân, Rahîm” gibi mübarek isimlerinden birine ya da İlahî kudret gibi zatî sıfatlarından biri üzerine yapılan yemin, kase suretiyle yapılan yemindir (Debbağoğlu, 1979: 686).

Kur'an-ı Kerîm'de yemin etmek anlamında “yemin” kelimesi ve bu kelimedenden türetilen kavramlar 25 yerde zikredilmektedir. Aynı mânâyâ gelen “kase” kelimesi ise 24 kez anılır. Kur'an-ı Kerîm'de 17 sûre yeminle başlamaktadır. Allah, 8 yerde kendi zâtı üzerine yemin etmektedir. 2 yerde Kur'an, 53 yerde de ise yarattığı bazı varlıklar üzerine yemin etmiştir (Cerrahoğlu, 1976: 169).

Benzer yemin uygulaması hadis-i şeriflerde de söz konusudur. Hz. Peygamber bir defasında “Kalpleri çeviren Zât'a yemin olsun” (Ebû Dâvûd, 1992:9/3264) bir başka defa da “Ebu'l-Kasım'ın nefsinin elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki” (Ebû Dâvûd, 1992:9/3265) ifadeleriyle yemin etmiştir.

Bu açıklamalara göre yemin etmek sıradan bir fiil değildir. Bir yandan bir söz ve fiil üzerinde Allah'ın bir isminin veya sıfatının şahid gösterilerek te'kid ve te'yidinin çok ciddî bir işlem olması, diğer yandan böyle bir yeminden

dönülmesi ve yeminin gereğinin ihlâl edilmesinin keffârete bağlanması İslâm dininde yeminin yerini ve önemini açıkça göstermektedir. Bu durumda yeminin keffâreti, kişinin yaptığı yemine bağlı kalmayarak yeminini bozması durumunda mutlaka yerine getirmesi gerekli bir vecibedir (Komisyon, 1999: II/16).

İslâm Hukukunda yemin keffâreti, Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir (İbn Kudâme, 1405: XI/250).

Yeminin keffârete konu olabilmesi için, yemin edilen şeyin doğru veya yalan olma ihtimalinin bulunması gerekir. Yemin eden kişinin de akıllı, Müslüman ve bülûğa ermiş olması gerekmektedir (İbn Rüşd, 2004: I/442).

Şu âyet-i kerîme yemin keffâretinin sübûtunun bir delili, aynı zamanda nasıl edâ edileceğinin bir göstergesidir:

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığımız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden 10 fakiri doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffâreti 3 gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz” (Mâide Sûresi, 5/89).

Âyetin Arapça metninde yemin fiiliyle bağlantılı olarak zikredilen **عَفَّٰتُمْ** (akdettiğiniz) lafzından hareketle bu tür yemine “Yemin-i Mün’akide” denilmiştir ve keffârete konu olan yemin olarak bir şey hakkında “yapacağım veya yapmayacağım” şeklinde iradenin kasıtlı olarak beyanına dayanan bu tür yemin gösterilmiştir. Bu âyet doğrultusunda bahse konu olan yeminini bozan kimse şayet maddî imkâna sahipse ihtiyaç sahibi 10 fakiri doyurmak veya 10 fakiri giydirmek yahut bir köle azad etmek sûretiyle keffâreti yerine getirmekle yükümlüdür. İhtiyaç sahiplerini doyurmada ve giydirmede esas olan mükellefin ailesine sunduğu imkânları ölçü olarak almasıdır. Sayılan yükümlülükleri yerine getirmeye imkân olmayan kişi için de 3 gün oruç tutma yükümlülüğü söz konusudur (Taberî, 2000: XX/531).

İslâm alimleri yemin keffâretinin bu âyette sayılan dört şey olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Çoğunluk yeminini bozan kimsenin bunlardan ilk üçünden birini yapmada muhayyer olduğunu, buna güç yetirememe durumunda ise oruç tutabileceğini söylemektedir (Güleç, 1989: 453).

Âyette belirtilen keffâretler yerine getirilirken mezhepler arasında farklı yorum ve içtihatlar ortaya çıkmıştır. İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfi’ye göre, doyurulacak ve giydirilecek kimseler 10 kişiden az olmamalıdır. Ayrıca bu kişilerin hür ve Müslüman olması lâzımdır. Hanefilere göre de 10 kişi bir günde

doyurabileceği gibi bir kişi 10 gün süresince doyurulabilir ve bu kişilerin hür ve Müslüman olmaları gerekmez.

Fakiri doyurmak, “ibâha” ve “temlik” olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. İbâha, 10 fakiri eve davet edip sabah ve akşam yemek yedirmek; temlik ise, 10 fakire sabah akşam onu doyuracak gıda ürünlerini vermektir (Yazır, 1997: III/1802).

Fakirlerin yemek yedirilmek suretiyle doyurulmasına “ibâha” veya “temkîn” denir. Bundan maksat bir günde iki doyurucu öğündür. Bunlar akşam ve sabah yemekleridir. Hanefilere göre doyurma, fakirin doyma hissini duyması ile gerçekleşir. İmâm-ı Şafî bu konuda “temkîni” değil “temlikî”, yani yiyeceğin bizzat fakire verilmiş olmasını esas alır. Ona göre her bir fakire ayrı ayrı belirlenen miktarda yiyecek verilmelidir. Her bir fakire Fıkıh kaynaklarında belirtilen miktardaki yiyeceklerin bedellerinin verilmesini Hanefiler caiz görürken Şafî âlimler caiz görmemektedirler (Serahsî, 1331: VII/15-16).

İmâm-ı Şafî ve İmâm-ı Mâlik’e göre âyette doyurulması emredilen fakirlerin sayısının 10’dan az olmamasının yanı sıra, hür ve Müslüman olma şartı bulunur. İmâm-ı Âzam ise keffâretin 10 fakiri bir gün doyurmak suretiyle yerine geleceği gibi bir fakiri 10 gün sabah-akşam doyurmakla da mümkün olduğu görüşündedir. Fakirlerin hür ve Müslüman olmaları da şart değildir (İbn Rüşd, 2004: I/331).

Fakirlere yemek yedirmenin miktarı ve çeşidi konusunda bir nass; yani Kitap ve Sünnet’ten bir delil ve hüküm yoktur. Bu sebeple miktar ve türün belirlenmesi için örfü müracaat edilir. Yemeğin miktarı ve türü, kişinin ailesine genellikle yedirdiği yemek olarak takdir edilmiştir. Evinde ailesine yedirdiği yemeklerden daha aşağı olan şeyle yemin keffâretini yerine getiremez. Ancak bu yediklerinin benzeri veya daha değerlisini yedirmek suretiyle ödeyebilir (Sâbık, 2004: III/173).

Yemin keffâretini fakirleri doyurma tercihini esas almak sûretiyle nakit ödeme yaparak yerine getirmek de mümkündür. Bu seçeneği tercih eden kişi ailesi için yaptığı harcamaları ve Sahabenin uygulamalarını dikkate almak suretiyle, yalnız yaşıyorsa kendisine ait bir aylık gıda masrafını 30’a bölüp çıkan miktarı 10 fakire keffâret niyetiyle dağıtacaktır. Bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi varsa, ailesine ait bir aylık gıda harcamasını 30 güne, ardından bunu aile bireylerinin sayısına böler; çıkan miktarı 10 ile çarpar ve bu tutarı 10 fakire keffâret niyetiyle dağıtır. Böylece keffâret borcunu ifâ etmiş olur (Karaman vd. 2007: II/111).

10 fakiri giydirme konusunda da benzer ölçü geçerlidir. Keffâretle yükümlü kimsenin kendisi ve ailesi için belirlediği giyim-kuşam standardı fakirleri giydirme noktasında da dikkate alınması gerekli bir ölçüdür (Komisyon, 1999:

II/16). Bu hususta kabul edilen ortak düşünce miktar ve kalitenin, keffâreti ödeyecek olan kişinin ekonomik imkânına ve ailesi için gerçekleştirdiği harcamaların ortalama seviyesine ve toplumun o zaman diliminde sahip olduğu hayat standardı dikkate alınarak belirlenmesi yönündedir (Karaman vd. 2007: II/111).

Hanefilere göre azad edilen köle Müslüman veya gayr-ı müslim olabilir. İslâm âlimlerinin çoğunluğu ise sadece Müslümandan olan köle azad edilebileceği görüşündedir (İbn Rüşd, 2004: II/299).

Bir iş için yapılan yeminin ardından, aksinin yapılmasının daha hayırlı olduğu anlaşılrsa dahi, yeminden dönüldüğü ve bozulduğu için yine keffâret gerekecektir. Hz. Peygamber'den (a.s.m.) rivayet edilen şu hadis-i şerif buna delil olarak gösterilebilir:

“Sizden birisi yemin ettiğinde, bunun aksinin daha hayırlı olduğunu görüp dönerse yemininin keffâretini versin, hayırlı gördüğü işi yapsın” (Tirmizî, T.y.: III/288).

Kitap ve Sünnet'ten aktardığımız bu delillerden hareketle İslâm alimleri, Allah'ı bir ismi veya sıfatıyla şahid göstererek verdiği sözde durmayan, yaptığı yemini yerine getirmeyen bir kimsenin keffâret olarak imkanı doğrultusunda şu seçeneklerden birisini tercih edeceğini söylemişlerdir:

- 10 fakiri sabahlı akşamlı doyurmak.
- 10 fakiri orta seviyede giydirmek.
- 1 köle azad etmek.

Her ne kadar bu üç tercihten birini seçmede serbest olunsa da İslâm âlimleri insanın hak ve hürriyetlerine verdiği önemden dolayı köle azad etme seçeneğinin en faziletli tercih olduğunu ifade etmişlerdir. Âyet-i kerîmeden hareketle bu üç tercihe gücü yetmeyenler de dikkate alınmış ve 3 gün oruç tutma alternatifi sunulmuştur (İbn Kudâme, 1405: X/15).

Hacc Kurallarına Uymama Keffâreti

İslâm dininin beş temel şartından birisi olan Hacc, Müslümanlar için sosyal, siyasal ve ekonomik neticeler doğuran bir ibadet olma özelliğini taşır. Farklı coğrafya, dil, renk ve milletlerden olan Müslümanlar, yılın belli bir döneminde bu farzı edâ etmek maksadıyla toplanırlar.

İslâm Hukukçularına göre haccın rükünlerinden birisi olan ihram, hacc esnasında bazı davranışları yapmamayı gerektiren bir şarttır.

“Haram kılmak” mânâsına gelen “İhrâm”, Mikad denilen yerlerde, hacc veya umreye niyet edilerek, telbiye getirmek sûretiyle giyilen izâr ve ridâdan

müteşekkil dikişsiz iki parça örtüye denir. İhrâma giren kişiye, normal şartlarda mübâh olan bazı fiilleri yapmak haram olduğundan hacc ibadetini ifâ edecek kişinin giydiği kıyafete ihrâm denilmiştir.

Hacc ibadetine başlamak için Mikad bölgesinde ihrâma giren bir Müslüman, ihrâmlı bulunduğu süre içinde bir takım yasaklara dikkat etmek zorundadır. Bu yasaklardan bir kısmı işlenmesi halinde haccın bozulmasına sebebiyet verirken (cinsî münasebet gibi) bir kısmı bozulmasına neden olmaz (dikişli elbise giymek, Harem'in otlarını ve ağaçlarını kesmek, avlanmak gibi).

İhrâmliken yapılmaması gereken işlerden olan avlanma yasağı ve bu yasağı çiğneyenlerin yapması gerekenler bizzat Kur'ân âyeti tarafından belirlenmiştir.

“Ey iman edenler! İhrâmlı iken av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihrâmlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir cezâ vardır. (Bu cezâ), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya fakirleri yedirmek sûretiyle keffaret; yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir” (Mâide Sûresi, 5/95).

Bazı durumlarda hacc ibadeti esnasında mücbir sebepler ortaya çıkabilir ve elde olmayan sebeplerle hacc ibadetini tamamlama imkânı ortadan kalkabilir. Bu duruma dair yine Kur'ân-ı Kerîm'de şu âyetle açık bir hüküm vardır:

“Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam 10 gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Harâm civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin” (Bakara Sûresi, 2/196).

Bu âyetler, Hz. Peygamber'in (a.s.m.) hadis-i şerifleri ve uygulamalarından hareketle İslâm âlimleri, diğer zamanlarda helâl olduğu halde ihrâmliken yapılması yasak olan, yapılması halinde “cinâyet” olarak nitelenen bu davranışların bir cezasının olacağına hükmetmişlerdir. Konulan yasaklamanın ve onun ihlâlinin ağırlık derecesine göre bedenî ve mâlî müeyyideler öngörülmüştür. Bazı hac menâsikinin (kurallarının) terkedilmesi veya ihrâm yasaklarıyla alakalı söz konusu yükümlülükler Fıkıh kaynaklarında fidye, dem, bedene, tasadduk gibi adlarla, bazen de yapılış maksadı dikkate alınarak

“keffâret” adıyla anılmıştır (Yaran, 2002: 181). Bu keffâretlerin büyüklüğü işlenen cinâyetin (hatâın) büyüklüğü oranında değişir. Deve veya sığır kurban edilmesini gerektiren suçlar (ihrâmdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunmak gibi), bir küçük baş hayvan kurban etmeyi gerektiren suçlar (ihrâmlyken başı tıraş etmek, dikişli elbise giymek, tırnak kesmek gibi), iki küçük baş hayvan kurban etmeyi gerektiren suçlar (Kıran Haccı yapan kimsenin normal hacc yapan kişilere yasak olan bir davranışta bulunması), sadaka vermeyi gerektiren suçlar (ihrâmlının başının dörtte birinden azını tıraş etmesi gibi), bedel ödemeyi gerektiren suçlar (ihrâmlyken bir av hayvanını öldürme gibi) şeklinde bir takım tasnifler yapılarak mâlî özellikteki keffâretler tüm yönleri ve detaylarıyla ele alınmıştır (Detaylı bilgi için bkz. Maçın, 2001: 44-54).

Orucu Bozma Keffâreti

İslâm Hukuku kaynaklarında “keffâret-i savm” olarak zikredilen bu keffâret, “Ramazan orucunu eda ederken, herhangi bir mazereti olmaksızın, oruçlu olduğu ve bunu bildiği halde orucunu kasden bozan kimsenin yerine getirmesi gereken keffâret” (Komisyon, 1999:II/14) olarak tanımlanır.

Oruç bozma keffâretiyle ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan ve açık bir delil bulunmamaktadır. Bu konudaki deliller Hz. Peygamber’in (a.s.m.) sünnet-i seniyyesinde yer almaktadır. Şu hadis-i şerifi örnek gösterebiliriz:

Bir gün Resûlullah’a (a.s.m.) bir kişi geldi ve: “Ey Allah’ın Resûlü, helak oldum” dedi. Hz. Peygamber “Seni helak eden şey nedir?” diye sordu. Adam “Oruçlu iken hanımına temas ettim” cevabını verdi. Bunun üzerine o kişiyle Resûlullah arasında şu konuşma geçti:

“Azad edecek bir köle bulabilir misin?”

“Hayır!”

“Üst üste 2 ay oruç tutabilir misin?”

“Hayır!”

“60 fakiri doyurabilir misin?”

“Hayır!”

“Öyleyse otur!”

Biz bu gelişme üzerine beklerken, Aleyhissalatu vesselam’a içinde hurma bulunan büyük bir kap getirildi.

“Soru sahibi nerede?” diyerek adamı sordu. Adam, “Benim! Buradayım!” deyince, Hz. Peygamber ona “Şu sepeti al, tasadduk et!” dedi. Adam, “Benden fakirine mi? Allah’a yemin ederim ki Medine’nin şu iki kayalığı arasında

benden fakiri yoktur!” karşılığını verdi. Bu cevap karşısında Resûlullah güldü ve “Öyleyse bunu ehline yedir!” buyurdu (Buhârî, 1987: II/684).

Resûlullah’tan rivayet edilen bu ve benzeri hadis-i şerifleri değerlendiren âlimlerin büyük ekseriyeti Ramazan orucunu bilerek ve mazeretsiz olarak bozan bir kimse için keffâret gerekeceğini kabul etmişlerdir (Bilmen, 1985: III/19).

Bu hadis-i şerifte keffâret olarak imkânlar doğrultusunda zikredilen 1 kölenin azad edilmesi, 60 fakirin doyurulması, muhtaçlara tasaddukta bulunulması veya elindeki imkân ölçüsünde aile ehline ikramlarda bulunması tamamen mâlî niteliğe sahip uygulamalardır. Nitekim bu hadis-i şeriften hareketle Fıkıh kitaplarında oruç keffâreti olarak sıralanan üç ana maddenin ikisi, yani köle azad edilmesi ve 60 fakire sabah-akşam yemek yedirilmesi, mâlî nitelikte cezâlardır ve bunların uygulanmasıyla varlıklı ve imkânı olan kişilerden fakir ve muhtaçlara bir gelir transferi gerçekleşecektir.

Bu konuda dikkat çekici bir nokta cumhur ulemaya göre hadis-i şerifte geçen sıralama gereği bu üç madde imkân çerçevesinde takip edilmesi gerekirken, Malikî fıkıhçıların böyle bir sıralamaya gerek olmadığını söylemeleri, kişileri tercihte muhayyer bırakmaları, ancak imkân varsa en faziletli tercihin 60 fakiri doyurma olduğunu ifade etmeleridir (Komisyon, 1999:II/15). Bu doğrultuda hadis-i şerifteki seçeneklerin vâcib-i müretteb (sıralı vâcib) mi yoksa vâcib-i muhayyer (seçenekli vâcib) mi olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur (Macit, 2005: 129).

Diğer yandan Hanefilere ve Hanbelîlere göre 10 fakirin 6 gün doyurulması da bir fakirin 60 gün doyurulması da câizdir. Onlara göre doyurmaktan kastedilen asıl maksat, yiyeceğin bizzat yedirilmesi değil, karnının doyurulmasının sağlanmasıdır. Her iki yöntemle bu durum sağlandığı için câiz görülmüştür (Çolak, 2005: 154).

Cinsel Yasakları İhlâl Etme Keffâreti

Bazı fıkıh kitaplarında keffâret çeşitleri arasında bu maddeye yer verilmez. Ancak Hz. Muhammed’in (a.s.m.) bu konu hakkındaki hadis-i şerifi sabittir ve bazı mezheb âlimlerince bu ihlâl için keffâret gerektiği belirtilmiştir (Akyüz, 1995:IV/413).

Bu yorum farklılığının temelinde doğrudan Kur’ân-ı Kerim’de, hayızlı ve nifâşlı kadınla cinsel münasebette bulunmanın “Âdet halinde kadınlardan uzak durun ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın” (Bakara Sûresi, 2/222) emriyle yasaklanması, ancak bu yasağı çiğneyenler için bir keffâret hükmünün verilmemesi bulunmaktadır. Ancak bu özel dönemde eşyle cinsel ilişkide

bulunmanın keffâretine dair hadis-i şeriflerin bulunması sebebiyle, bazı âlimler bu yönde hüküm vermişlerdir. Şu hadis-i şerifi örnek verebiliriz:

“İbn-i Abbas’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.m.) hayız halinde hanımı ile cinsel temasta bulunan kimse için ‘Bir dinar ya da yarım dinar tasadduk etsin’ buyurdu.” (Ebû Dâvûd, 1992:I/69; II/251)

Bu hadis-i şerifi yorumlayan Ahmed bin Hanbel, Katâde ve Evzâî gibi âlimler, hayızlı eşiyile ilk gönlerde yapılan cinsel ilişki için bir dinar (4,25 gr. Altın), kanamanın azaldığı dönemde kurulan ilişki sebebiyle yarım dinar keffâret ödenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (İbn Rüşd, 2004: I/65).

Bu keffâret cezası, günahın sorumlusu için söz konusudur. İlişki kocanın zorlamasıyla olması halinde sadece kocaya, iki tarafın isteğiyle gerçekleşmişse hem kocaya hem eşine keffâret gerekir. Cinsel münasebetin kasten, unutmak sûretiyle, haram olduğunu bilmeksizin veya hayız durumunu fark etmeden gerçekleşmiş olması, cezâî mes’ûliyet açısından sonucu değiştirmeyecektir (Karaman vd. 2007: I/333)

Zihâr Keffâreti

Arapça za-he-ra kökünden türetilen *zihâr* teriminin ıstılâhî mânâsı, bir erkeğin karısını veya onun bir uzvunu neseben veya emzirme ve evlilik yoluyla nikahı kendisine ebediyen haram olan bir kadına benzetmesidir (Bilmen, 179). Zihâr uygulaması, İslâm öncesi cahiliye toplumunda talak (boşanma) yollarından birisi olarak uygulanmaktaydı. Bir kişi karısına, “Sen benim için anamın sırtı gibisin” dediğinde karısını boşamış sayılıyordu ve tekrar onunla evlenmesi imkânsız hale geliyordu (Ateş, 1996: 364). İslâm dini, kadının aleyhine olan bu talak uygulamasını kaldırmakla birlikte, bu konunun ciddiyetine binâen, zihâr yemini yapan kimse için caydırıcılık fonksiyonu da olan keffâret uygulamasını getirmiştir. Zihâr yemini yapan kişinin eşiyile tekrar bir araya gelebilmesi için zihâr keffâreti ödemeyi zorunlu kılmıştır (Komisyon, 1999: II/17).

Zihâr keffâreti âyet, hadis ve icmâ delilleriyle sabittir.

Mücâdele Sûresi 3. ve 4. âyetlerde şöyle buyrulur:

“Zihâr yaparak kadınlarından ayrılıp sonra da söylediklerinden geri dönenler, eşleriyle bir araya gelmeden önce, bir köle azad etmelidirler. İşte bu hüküm ile size nasihat veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

“Kim (köle azad etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce peş peşe iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse 60 fakiri doyurmalıdır. Bunlar, Allah’a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.”

Zihâr ile ilgili hüküm bildiren bu âyetlerin nüzûl (inme) sebebine dair tefsir kitaplarında, İslâm tarihinde ilk zihâr vak'ası olarak da anlatılan hadise aktarılır. Havle binti Sa'lebe isimli bir hanım sahâbi Hz. Peygamber'e (a.s.m.) gelerek kocası Evs bin Sâmit el-Ensari'nin kendisine zihâr yaptığını söylediği, ailesinin dağılmasından kurtarması için bir çözüm istediği, bu olayın ardından bu âyetlerin nazil olduğu (Taberî, 2000: XXIII/227) bildirilmektedir.

Gerek Mücâdele Sâresi'nde yer alan âyetler, gerekse nüzûl sebebine dair hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden hareketle İslâm alimleri, zihâr keffâreti olarak gücü yetenler için bir köle azad etmek, buna gücü yetmeyenler için 2 ay peşpeşe oruç tutmak, buna da gücü yetmeyenler için 60 fakiri doyurmaları gerektiği hükmünde icmâ etmişlerdir (Zuhaylî, XVII/596). Yine İslâm âlimlerine göre âyette belirtilen sıraya uymak esastır (İbn Rüşd, 2004: III/119).

Maddî imkân ve sağlık durumları dikkate alınarak 60 fakiri doyurma yükümlülüğünü yerine getirenler için İslâm âlimleri iki ayrı uygulama yolu göstermişlerdir. Şâfiî ve Malikîlere göre yedirilecek yemeğin 60 fakire ayrı ayrı verilmesi gerekir. Hanefîler ise bir fakirin 60 gün sabah akşam yedirilebileceği yönünde görüş ortaya koymuşlardır (Mevsilî, 1937: III/166).

Zihârda bulunmuş kimsenin zihâr keffâretini ödemediği hanımına yaklaşması ittifakla haram sayılmıştır (İbn Kudâme, 1405: VIII/9). Zira bu durumda olan bir şahsa Hz. Peygamber (a.s.m.), "Allah'ın emrini yerine getirinceye kadar ona (hanımına) yaklaşma", bir başka rivayette de "keffâreti verinceye kadar ondan uzak dur" buyurmuştur (Tirmizî, T.y.: III/503)

Hatâen İnsan Öldürme Keffâreti

Arapçada öldürme fiilinin karşılığı olarak kullanılan "katl" kelimesi, ruhun cesetten çıkarılmasına sebep olan, hayatın kullar tarafından sonlandırıldığı, insan bünyesinin tahrip edildiği fiili ifade için kullanılır (Zuhaylî, 1989: VI/217).

İslâm dini insan hayatına çok önem verir. Korunması hedeflenen temel değerlerden birisi insan hayatıdır. Çünkü insan mükerrem bir varlıktır. Bu yüzden insan hayatını koruyucu tedbirler alınmış, bir Müslümanı, zimmî veya muahid (anlaşmalı) bir gayr-ı müslimi bilerek, hatâen, taksirle veya kazâ ile öldürmenin karşılığı olarak bir takım hukukî ve cezâî müeyyideler getirilmiştir. Bu müeyyideler arasında, özellikle hatâen öldürme neticesi keffâret ödeme sorumluluğu da vardır (Komisyon, 1999: II/18).

Hatâen de olsa Şâri'in (hüküm koyucu Allah'ın) yasaklamış olduğu bir fiili işleyen kimse, kasten yapmış gibi cezâî sorumluluğa sahiptir. Fakat her ikisinin sorumluluk sebepleri farklıdır. Kasıtlı olarak suç işleyen kişinin sorumluluk sebebi Şâri'in emrine aykırı hareket etme, yasakladığı şeyi işleme, emrettiği fiili

terk etmesidir. Hatâen suç işleyenin sorumluluğunun sebebi ise, bir eksiklik, ihtiyatsızlık ve tedbirsizlikten dolayı Şâri'in emrine aykırı davranmış olmasıdır (Udeh, 1990: II/600).

Hatâen öldürme sonucu keffâret ödenme hususu Kitap ve Sünnetten delillerle sabittir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, bir mü'minin yanlışlıkla öldürülmesi durumunda maktûlün yakınlarına ödenecek diyetin yanı sıra katilin keffâret olarak ve sahip olduğu imkânlar çerçevesinde ne yapması gerektiği açıkça ifade edilmektedir:

“Yanlışlıkla olması dışında bir mü'min bir mü'mini öldüremez. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mü'min olduğu halde, size düşman olan bir toplumdaki ise mü'min bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdaki ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mü'min köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir” (Nisâ Sûresi, 4/92).

Kaynaklarda bu âyet-i kerîmenin nüzûl sebepleri arasında üç ayrı hadisede, bir Müslümanın yanlışlıkla katledilmesi gösterilir. Bunlardan birisi, Uhud Harbi esnasında ashabdan Huzeyfe Bin Yemân'ın babasının Müslüman askerlerce öldürülmesidir (Yazır, 1997: III/58).

Bu delillerden hareketle İslâm âlimleri hatâen veya kasta benzer şekilde öldürme fiilinde bulunan kimseye keffâret yükümlülüğünün yüklendiği konusunda icmâ etmişlerdir. Bu öldürme fiilinde öldürülenin erkek veya kadın, küçük veya büyük, öldürmenin direkt veya tessebbüben olması arasında fark yoktur (İbn Kudâme, 1405: VII/400).

KEFFÂRETLERİN SOSYO-EKONOMİK YÖNLERİ

İslâm dininin emrettiği ibadetlerin sadece kişinin âhiretine yönelik bir özelliği yoktur. Elbette bir Müslüman Allah'ın emrettiği her bir davranışı bir ibadet ve kulluk bilinciyle yerine getirir ve İslâm'a göre ibadetlerin asıl karşılığı kula âhirette verilecektir. Bununla birlikte neredeyse ibadetlerin tamamı (haram ve yasaklardan kaçınmak da ibadet grubuna dahildir) kulun dünya hayatıyla ilgili neticeler doğurur. Bunlardan bir kısmı ferdin bizzat maddî varlığıyla ilgili ve bağlantılı olduğu gibi, zekât, kurban, sadaka gibi sosyal, toplumsal ve hattâ ekonomik boyutlara sahiptir. Meselâ zekât verme mükellefiyetinde olan bir Müslüman bu ibadetini yerine getirdiğinde çok önemli bir kulluk vazifesini yerine getirmekle birlikte, sosyal yardımlaşma, dayanışma, barış ve kardeşliğe çok önemli bir katkı sağlamış olur. Bunun da ötesinde zekât ibadetini yerine

getirmenin yaygınlaştığı bir toplumda üst gelir grubundan alt gelir grubuna, zenginden fakire bir gelir transferi gerçekleşmiş olacaktır. Bunun sonucunda toplumda zengin ile fakir arasında bir gelir uçurumunun oluşmasının önüne geçilirken, fakir ve muhtaç durumda olan insanlar ihtiyaçlarını karşılama adına önemli bir kaynak ve imkân elde edeceklerdir. Böylece piyasada mal ve hizmet mübadelesi canlanacak, üretim ve istihdam artacak, neticede o toplum ve ülkenin millî hasılasının artmasına önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

Bilindiği gibi tüketim harcamalarını belirlemeyen en önemli unsurlardan birisi gelir düzeyidir. Yüksek gelir grubunda bulunan bir tüketicinin marjinal tüketim eğilimi düşük olmakta ve tüketim bileşimi zorunlu tüketim mallarından lüks tüketim mallarına doğru kaymaktadır. Fakir ve düşük gelir grubu içinde yer alan bir tüketicinin marjinal tüketim eğilimi ise yüksek olmakta ve tüketim bileşimlerini zorunlu ihtiyaçları oluşturmaktadır (Eke, 1980: 107). Dolayısıyla İslâm'ın emrettiği ve öngördüğü mâlî ibadetlerin yerine getirildiği bir toplumda gerçekleşen gelir transferiyle zenginden, yani üst gelir düzeyindeki kişilerden, alt gelir düzeyindeki fakirlere aktarılan yardımlar, marjinal tüketim eğilimi çok yüksek olan bu kesimde tüketim harcamalarının artmasına sebep olacaktır. Böylece servet ve zenginliğin belli ellerde toplanması halinde düşen ortalama tüketim eğilimi, bu kesimdeki talebin ve tüketim harcamalarının artmasıyla yükselecek, hal ve hizmetlere olan talep artacak, sonuçta toplumda ekonomik canlanma meydana gelecektir.

İslâm dininin emrettiği zekât ve kurban uygulaması ile tavsiye ettiği sadaka çeşitleriyle günümüz dünyasında sosyal adaletin sağlanmasında devletin uhdesine aldığı sosyal güvenlik sisteminin bir ibadet ve manevî sorumluluk çerçevesinde hayata geçirildiğini söyleyebiliriz. Hattâ bu örneklerde olduğu gibi mecburi sosyal güvenlik müesseseleri ve uygulamalarının yanı sıra, tamamen kişilerin istek ve iradelerine bırakılmış (sadaka gibi) mecburî olmayan sosyal güvenlik müesseseleri bulunmaktadır (Armağan, 2009: 18).

Diğer yandan İslâm dini sermaye birikiminin esası olan servetin sürekli olarak harcama (infâk) ve yatırım (ticaret) sürecinde tutulmasını ister. Bu birikim batılı anlamda bir sermaye birikimi değil, toplumun geneline yayılmış bir sermaye birikimidir. Başta zekât, sadaka ve benzeri transferlerle sosyal adaletin sağlanması ve refahın tüm toplum katmanlarına yayılması olgusunun yanı sıra, bu uygulamalar üretim ve yatırımlar için bir tür finansman kaynağı olarak kabul edilmiştir (Tabakoğlu, 2005:154).

Diğer yandan İslâm, servetin belirli ellerde toplanmasını arzulanan bir durum olarak görmemiş, bu durum zekât, kurban, sadaka gibi düzenlemelerle büyük ölçüde engellenmiştir (Ayengin, 2003: 658).

Bir İslâm toplumunda ekonomik hareketliliği olumlu yönde etkileyen ibadetler zekât, kurban ve sadakadan ibaret değildir. Bir takım ibadetlerin hatâen ve elde olmayan sebeplerle yerine getirelemediği, bozulduğu veya işlenmemesi gereken bazı hatâ ve kusurların işlendiğinde, bu olumsuz davranışların manevî sorumluluğundan ve ahiret mes'uliyetinden kurtulabilme adına bir çözüm ve kurtuluş yolu olarak sunulan keffâretlerin büyük kısmı malî özelliğe sahiptir. Bu yönüyle fıkıh kaynaklarında keffâret-i fitr/savm (oruç keffâreti), keffâret-i zihâr (zihâr keffâreti), keffâret-i yemîn (yemini bozma keffâreti), keffâret-i cinâyeti'l-hacc (haccın kurallarını ihlâl etme keffâreti), keffâret-i katl (hatâen bir kimseyi öldürme keffâreti) ve keffâret-i cimâ' fi'lhayz (hayız döneminde cinsel münasebette bulunma keffâreti) (Yazır, 1997: III/224-225) imkân sahibi Müslümanların işledikleri günah ve hatâların manevî telâfisine yönelik maddî nitelikte ve infak özelliğini taşıyan uygulamalardır.

Yukarıda belli başlıklar altında detaylı olarak verildiği gibi keffâretler genelde köle azad etmek, fakiri doyurmak veya giydirmek, fakire tasaddukta bulunmak ve oruç tutmak şekillerinde belli ibadetlerden meydana gelir ve bunlardan birinin icrâsıyla ifâ edilmiş olur (Yaran, 2002: 182). Öyle ki, başta Şâfiîler, Hanbelîler, Malikîler olmak üzere İslâm Hukukçularının çoğunluğu keffâret borcunu ödemediği ölen bir kişinin varislerince bu borcun yerine getirilmesi gerektiğine dair görüş ortaya koymuşlardır (İbn Hazm, 1984: IV/420; Serahsî, 1331: VIII/153)

İslâm'ın insan hak ve hürriyetlerine verdiği önem ve önceliğin, kölelerin hürriyetlerine kavuşması için çeşitli ortam ve vesileler geliştirdiğinin açık göstergelerinden birisi köle azadını büyük sevaplar arasında sayması ve keffâretlerin ifâsında köle azadını genellikle ilk sıraya koyması dikkat çekicidir.

Diğer yandan âyetlerde ve hadis-i şeriflerde imkânlar doğrultusunda keffâret olarak köle azad edilmesinin zikredilmesini bir başka açıdan da değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar günümüzde kölelik müessesesi ortadan kalkmış olsa da, kölelik, İslâm'ın doğuşundan yakın bir zamana kadar bu bir vak'a olarak uygulanmakta ve kabul edilmekteydi. Köleliğin uygulandığı, normal görüldüğü bir zeminde kölenin, özellikle de Müslüman bir kölenin azad edilmesinin dinî, sosyal ve ekonomik sonuçları olacaktır. Hürriyetine kavuşan bir köle nasıl dinî vecibelerine rahatlıkla yerine getirebilecekse, tüm hür insanlar gibi mülk edinebilecek, iş kurabilecek, yatırım yapabilecek, bir ücret karşılığı çalışabilecek veya çalıştırabilecek bir duruma gelecektir. Bu açıdan baktığımızda İslâm Hukukuna göre insanlar için aslanan özelliğin hürriyet, köleliğin ise arızî olduğunu, her fırsatta tüm ferdleri hür olan bir toplumun inşâsının hedeflendiğini, köleliği bedava bir üretim faktörü olarak görmediğini söyleyebiliriz.

Fakirlik, her toplum için söz konusu olduğu gibi İslâm toplumu için de en önemli ve mutlaka çözülmesi gereken problemlerden birisidir. Bu öncelikli problemin çözümünde yine ibadet şuuruyla yerine getirilen, karşılığı âhirete yönelik olan farz ve vacip emirlerde olduğu gibi, keffâret gibi ahiret sorumluluğundan kurtulma vesilesi olarak gösterilen uygulamalar çok önemli rol üstlenmektedir.

Örneğin yemini bozma keffâretine dair tercihlerin sıralandığı Mâide Sûresi 89. âyette yeminini yerine getirmeyen mükellefin muhatap olduğu ilk emrin 10 fakiri doyurmak, ikinci şıkkın da 10 fakiri giydirmek oluşu dikkat çekicidir. Her ne kadar âyetin nazil olduğu dönemin şartları dikkate alındığında, ilk emrin fakirleri doyurmak olmasının önemi açık olsa da, fakirlik gerçeğinin günümüze kadar hemen her dönemin ve çağın en temel problemlerinden birisi olduğu gayet açıktır. Doğrudan yemin gibi şahsî bir sorumluluğu yerine getirmemenin manevî telâfisi olarak imkân çerçevesinde “10 fakir” gibi miktarı azımsanmayacak muhtaç ferdin beslenme ve giyinme gibi en acil ve temel ihtiyaçlarının karşılanması şartının öne sürülmesi, İslâmın sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem ve önceliği göstermektedir.

Keffâretlerin bir başka yönü, tıpkı diğer emir ve yasaklarda olduğu gibi ferdin kendi iradesiyle yerine getirilmesidir. Keffâreti ifâ eden bir kişi, işlediği suçun cezâsını haricî baskı ve zorlama olmaksızın gönüllü olarak yerine getirmekle sadece günah yükünden ve karşılığı olan uhrevî cezâdan kurtulma adına bir adım atmış olmamakta; aynı zamanda kendini gönüllü bir eğitime tabi tutmaktadır. Üstelik bunu maddî imkânları çerçevesinde bizzat çalışarak biriktirdiği servet ve zenginliğinden fedakârlıkta bulunarak yapmaktadır. Bu öyle bir eğitim sürecidir ki, bir yandan bireyin hatâ ve günahlara karşı duyarlılığı artmakta, bir yandan fakr-u zarûret içinde olan, hattâ geçmişte olduğu gibi hürriyetinden mahrum kalan kişilere yardım eli uzatmakta, diğer yandan benzer hassasiyete sahip olan bireylerin meydana getirdiği bir toplum içinde sosyo-ekonomik yardımlaşma ve dayanışma had safhaya ulaşmaktadır. Ferdî otokontrol sistemi içtimaî ve sosyal otokontrol sistemiyle adeta bütünleşmektedir.

SONUÇ

Bu makalede yer verdiğimiz keffâretler ekseriyet itibariyle, Kitap ve Sünnet ile sabittir. Ancak oruç bozma ve cinsel yasakları ihlâl etme keffâretine dair Kur’ân-ı Kerîm’de herhangi bir hükme rastlanılmamaktadır. Bu keffâretlerin dayandığı temel kaynak ise Sünnettir.

Orucu bozma ve Hacc kurallarını ihlâl etme keffâreti ibadetlerle, cinsel yasakları ihlâl etme ve zihâr keffâreti aile hayatı, yeminden dönme ve bir kişiyi öldürme keffâreti ise muâmelât (beşerî ilişkiler) ile bağlantılıdır.

Köle azad etme, fakirlerin yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılama gibi üçüncü şahısların yararına sosyal yönlü ibadetlerin ferdî hatâ ve günahlara kefarete sayılması aynı zamanda İslâm'ın hayata bakış açısını da yansıtmaktadır. Müslümanlar bir yandan işledikleri günahları affettirme çabasıyla manevî açıdan temizlenme ve uhrevî cezâdan kurtulma hedefine yönelik hareket ederken, diğer yandan keffâretleri yerine getirmek suretiyle toplumsal bir faydaya aracılık etmektedir. Bu açıdan hedeflenen ve yüzyıllar boyunca gerçekleştirilen en büyük başarı ise hürriyetten mahrum olan “kölelik” ile malî imkânlardan mahrumiyet olan “fakirlik” olgusunu ortadan kaldırmaya yönelik kullandığı argümanlardan birisi de keffâretler olmuştur. Hataen de olsa yapılan bir takım kusur ve suçlara karşı bireyleri ve toplumun genelini daha dikkatli davranma, daha titiz karar verme alışkanlığını ve hassasiyetini kazandırmanın yanı sıra, uygulamada toplumda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan zengin-fakir farklılaşmasında fakirler lehine malî kaynak oluşturma yoluna gidilmiştir.

İslâm dinine göre toplumda refahın artması ve gelir dağılımında adaletin sağlanması önem taşımaktadır. Sosyal adalet ve adaletli gelir dağılımı üzerine yapılan sürekli vurgu, bu iki olgunun İslâm'ın temel hedefleri arasında olduğunun açık göstergesidir. Bunun da uygulamasını başta farz olan zekâ ibadeti üzere keffâret uygulamasına kadar açıkça görmekteyiz. Özellikle keffâretleri bir kulluk bilinci ve zorunlu vazifeyi yerine getirme bilinciyle hareket eden Müslüman bireylerin bulunduğu bir toplumda, gelir dağılımındaki adâlet kendiliğinden ve iradî olarak gerçekleşecektir. Özellikle keffâret sorumluluğunun yaygın olarak fakirleri doyurma ve giydirme yoluyla ifâ edilmesi halinde dar gelirli olanların harcama gücü artacak, piyasada mal ve hizmetlere olan talep canlanacak, bu da yeni yatırımlar için bir itici güç olacaktır. Sonuçta yukarıdan aşağıya tüm gelir grupları için harcanabilir gelir artacağı için, yapılan harcamalarla artan üretim toplam geliri artıracak, toplumun zenginlik ve refah düzeyi de artacaktır. Elbette bu süreç sadece keffâretlerin etkisiyle değil, en başta temerküzü (servetin belli ellerde birikmesini) reddeden İslâm dininin gelir dağılımındaki adaletsizlik ve eşitsizliğin temelinde bulunan bu problemi çözmeye yönelik hayata geçirdiği infâk prensibinin farklı uygulama araçlarıyla gerçekleşecektir. Makale içinde zikrettiğimiz gibi, bu araçların başında yer alan zekât, kurban, fitır sadakası ve sadaka-i cariyeye uygulamalarının yanı sıra keffâretler de infâk temelli bir toplumsal ve ekonomik yapının ortaya çıkmasında çok önemli bir rol üstlenecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Vecdi (1995). *Mukâyeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Armağan, Servet (2009), “İslâm Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 67-84.
- Ateş, Ali Osman (1996). *İslâm'a Göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ayengin, Tevhit (2003). “İslâm'da İktisadi Hayatın Ahlakî Boyutu”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 16 (4), s. 648-659.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1985). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1987). *Sahîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr.
- Cerrahoglu, İsmail (1976). *Tefsir Usûlü*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çolak, Abdullah (2005). “Oruç Kefâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili”, *EKEV Akademi Dergisi*, 9 (23), s. 135-156.
- Debbağoğlu, Ahmet (1979). *Ansiklopedik Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'âs es-Sicistânî (1992). *Sünen-i Ebû Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Eke, Beğlü (1980). “Yaşama Tarzı ile Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki”, *Sosyoloji Konferansları*, 18, 93-114.
- Gönenç, Halil Abdülkerim (1992). *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyyessere*, C. II, İstanbul: Seha Neşriyat.
- Güleç, Hasan (1989). “İslâm'da Keffâretler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, s. 449-473.
- İbn Hazm el-Endelûsî (1984). *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah bin Ahmed el-Makdisî (1405). *El-Muğnî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem (1994). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Masâdir.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (2004), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Karaman, Hayreddin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kafi; Gümüş, Sadrettin (2007). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Katar, H. Mehmet (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kefâret Maddesi*, C. 25, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Komisyon (1999). *İslâm ve Toplum İLMİHAL*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Macit, Yunus (2005). “Kasten Oruç Bozmanın Cezâsı İle İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (3), 121-157.
- Maçin, Hasan (2001). *İslâm Hukukunda Keffâretler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

- Mevsîlî, Abdullah bin Mahmud bi Mevdud (1937). *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Kahire: Matbuâtü'l-Halebî.
- Sâbık, Seyyid (2004). *Fıkhu's-Sünne* (Trc.Tayyar Tekin), İstanbul: Pınar Yayınlar.
- Serahsî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed (1331). *el-Mebsût*, Mısır.
- Tabakoğlu, Ahmet (2005). *İslâm İktisadı (Toplu Makaleler II)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (2000). *Câmi-u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsa es-Sülemî (T.y.), *Sünenü't-Tirmizî*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Udeh, Abdülkadir (1990). *İslâm Cezâ Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev Ali Şafak)*, Ankara: Rehber Yayınları.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1997). *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Yenda Yayınevi.
- Zuhaylî, Vehbe (1989). *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, Dimaşk: Dâru'l-Fikr.

EXTENDED ABSTRACT

Islam never ignores the human's ability to make mistakes. According to Islam, man has been created to make mistakes and sin. The most basic feature that distinguishes man from angels created in a way that does not have the feature of rebellion and animals that do not bear any responsibility is that he can make a mistake and return from this mistake with his own will.

Islam has kept the door of repentance and forgiveness open for people who show the will to turn away from their sins so that they can be saved from the spiritual and hereafter punishment of this crime. Among the ways to get rid of the spiritual punishment of the sins committed, he offered some financial compensation opportunities according to the economic possibilities of the person. It is possible to evaluate them under the heading of "financial kaffarahs".

The fact that the kaffarahs determined for some major sins and mistakes is predominantly financial, clearly highlights the social consequences. The fact that these kaffarahs, which we describe as "financial kaffarahs", are for poor, needy, and even deprived of their freedom (slaves), clearly shows that kaffarahs have social and economic consequences.

Islam rejects concentration of wealth in the hands of major individuals. Instead, it constructs a social and economic structure based on infak (spending). This structure is constructed with the worship and duties performed by individuals of their own free will. One of the basic elements of the spending-based society is kaffarah. In addition to the practices of zakat, sacrifice, sadaqah fitr and sadaqah cariyah (ongoing charity), kaffarah also plays a very important role in the emergence of a social and economic structure based on donations. The

kaffarah emerges as an obligation as a result of the abandonment of a prayer commanded by Allah, the violation of a prohibition during worship, deliberate or unconscious commitment of a haram. The fulfillment of this obligation by means of freeing a slave, feeding and dressing a certain number of poor people also brings about socio-economic consequences. While Muslims fulfill their duty of kaffarah, on the one hand, they act to have their sins forgiven, to be cleansed spiritually and to get rid of the otherworldly punishment, on the other hand, they mediate a social benefit. If the responsibility of kaffarah is fulfilled by feeding the poor and dressing them, the spending power of the low-income will increase, the demand for goods and services in the market will revive, and this will make a significant contribution to economic development. A positive development in the economic field will prepare a suitable ground for the construction of an exemplary society in which good behaviors such as peace, brotherhood, solidarity and cooperation are experienced.

In the sources of Islamic Law, kaffarah is generally included in the mentions of worship (such as fasting and pilgrimage), action (such as oath and murder) and situation (such as special conditions for women). In the studies carried out in the form of books, articles, master's thesis and doctoral thesis on the subject, either the punishment aspect, the worship aspect, or the individual's freedom from the responsibility of the hereafter have been examined.

As a result of the literature review, we have done, I have seen that there is no direct study on the socio-economic aspects and reflections of kaffarahs. I have determined that there has not been any academic study on the contribution of kaffarahs to the economic revival of the society, the transfer of income from the upper income group to the lower income group, and the provision of justice in social income distribution, emphasizing the aspect of providing and reinforcing social peace, unity and integrity in the society.

From this point of view, I felt the need to write an article on this subject with the idea of guiding the academicians who will do research in this field and preparing opportunities for newer and more comprehensive studies on this subject.

In this article, first of all, a conceptual evaluation has been made about kaffarahs, and then acts, mistakes and crimes, which are the justifications for kaffarahs, are emphasized. In this section, information is given about the worship or acts that are the subject of kaffarah, and the views and comments of Islamic jurists on the application conditions of kaffarah. Finally, the socio-economic reflections and consequences of the kaffarah were emphasized, and evaluations were made in the light of the events from the past to the present.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar'ın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

Yazar: Literatür taraması, yazım, araştırmanın tasarımı, bilgi ve değerlendirmelerin ana konu ekseninde yorumlanıp sonuçlara ulaşılması.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

VERİ MADENCİLİĞİ KULLANARAK KÜÇÜK İŞLETMELER İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR İŞ MODELİ GELİŞTİRME

Syed Waqas AHMED^a

Karachi İşletme Enstitüsü (IBA), Pakistan

Imran KHAN^b

Karachi İşletme Enstitüsü (IBA), Pakistan

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 12 Nisan 2021

Kabul: 27 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

C38

C93

D23

Y10

Anahtar Kavramlar:

Ekonomi, Sürdürülebilirlik

Veri Madenciliği

Karar Ağacı

KOBİ

ÖZ

Küçük ve Orta Ölçekli Kuruluşlar (KOBİ'ler) Pakistan Ekonomisinin temel yapısıdır. Türlerine bakılmaksızın, dini temelli bir iş yapısına ait olsunlar veya olmasınlar, çoğu kendi etrafında sürdürülebilir bir model kuramıyor ve bu nedenle iflas ediyor. Yaygın nedenler, uzun ömürlü ve çok az parasal ödülü olan projeleri seçerken nakit girişi ve çıkışını dengeleyememeyi içerir. Belge, bu işletmelerin hangi alanları iyileştirmeleri gerektiğini anlamalarına yardımcı olmak için Veri Madenciliği tekniklerinden kavramların entegrasyonunu sunar. Makine öğrenimi algoritmalarıyla birlikte klasik karar ağaçları, kararlarının ve iş akışlarının sürdürülemez hale gelmesine neden olan yönlerini anlamak için KOBİ'lerden gelen verileri analiz etmek için kullanılabilir. Bu kararların dini düzenlemeler ve ilişkiler bağlamında bir analizi, inanca dayalı bir iş yapısının benimsenmesinin bir işletmeye yardımcı olup olamayacağını değerlendirmek için yapılacaktır. Makale ayrıca sürdürülebilirlik açısından seküler ve seküler olmayan iş yaklaşımları arasında bir karşılaştırma sunmakta ve bunu tüm dünyadaki KOBİ'lerin başarısı ve başarısızlığı ile ilişkilendirmektedir. Belgede seçilen kuruluşların kısa bir analizi de yer almaktadır.

^a **Sorumlu Yazar:** MSCS, Syed Waqas Ahmed, İşletme Enstitüsü (IBA), E-posta: waqasahmedse76@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8798-7511>

^b Prof. Dr. Imran Khan, İşletme Enstitüsü (IBA), E-posta: ikhan@iba.edu.pk <https://orcid.org/0000-0002-2518-4796>

Kaynak göster: Ahmed, S. W., ve Khan, I. (2021). Veri Madenciliği Kullanarak Küçük İşletmeler için Sürdürülebilir Bir İş Modeli Geliştirme. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 7(1), 111-144

DEVELOPMENT OF A SUSTAINABLE BUSINESS MODEL FOR SMALL BUSINESSES USING DATA MINING

Syed Waqas AHMED^c

Institute of Business Administration (IBA) Karachi, Pakistan

Imran KHAN^d

Institute of Business Administration (IBA) Karachi, Pakistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Apr, 12 2021

Accepted: June, 27 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

C38

C93

D23

Y10

Keywords:

Economy

Sustainability

Data Mining

Decision Tree

SME

ABSTRACT

Small and Medium-Sized Organizations (SMEs) are the foundational structure of the Pakistani Economy. Irrespective of their type, whether they belong to a religious-based business structure or not, many are unable to build a sustainable model around themselves and thereby go out of business. Common reasons include being unable to balance the cash inflow and outflow while choosing projects with a long lifespan and little monetary rewards. The paper presents the integration of concepts from Data Mining techniques to help these businesses understand which areas they need to improve. Classic decision trees along with machine learning algorithms can be used to analyze data from SMEs to understand the aspects of their decisions and workflow which leads them to become unsustainable. An analysis of these decisions in the context of religious regulations and dealings shall be done to assess whether the adoption of a faith-based business structure can help a business not. The paper also presents a comparison between secular and non-secular business approaches from the lens of sustainability and relating it to the success and the failure of SMEs all around the world. A brief analysis of the selected organizations is also included in the paper.

^c **Corresponding Author:** Mr. Syed Waqas Ahmed, MSCS, Institute of Business Administration (IBA), Email: waqasahmedse76@gmail.com, s.waqas@khi.iba.edu.pk <http://orcid.org/0000-0001-8798-7511>

^d Prof. Dr. Imran Khan, Institute of Business Administration (IBA), Email: ikhan@iba.edu.pk <http://orcid.org/0000-0002-2518-4796>

To cite this article: Ahmed, S. W., and Khan, I. (2021). Development of A Sustainable Business Model For Small Businesses Using Data Mining. *Journal of Islamic Economics and Finance* 7(1), 111-144

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

INTRODUCTION

Throughout the world, small and medium-sized organizations (SMEs) are known for their growth, employment, economic stability as well as social development (Hyder & Lussier 2016). Successful entrepreneurial ventures result in the facilitation of economic growth which results in economic development and less wastage of valuable resources. The European Commission highlights SMEs as those organizations that have less than 250 employees. It also measures the gauges such as invested capital, labor force as well as annual turnovers (Raza, Minai, Zain, Tariq & Khuwaja 2018). In Pakistan however, there is no concrete definition of an SME. The government of Pakistan has implemented the enactment of SME policy through the creation of the Small and Medium Enterprises Development Authority (SMEDA). The CEO of SMEDA notes that every commercial body and trading associations in Pakistan have their definition of SME with its own needs. He further emphasizes that due to a visible lack of a concrete definition of SME, there is a critical obstacle for policymakers to develop policies and support programs for the growth of Pakistani SMEs (Nasir (2005) Source: Dawn.com Extraction date: 30.03.2020).

In Pakistan, SMEs contribute to various industries including but not limited to dairy, furniture, cotton weaving as well as food and jewelry (Ali 2018). The wholesale and retail business contribution of SMEs in Pakistan is about 18% with a total of 40% of the entire GDP of Pakistan. The annual growth rate is 5.8% (Government of Pakistan,2013). Therefore, the existence of SMEs is vital for the sustainability of employment, economical sustenance, and the nation's sociopolitical structure.

In countries such as Singapore, SMEs contribute to over 50% of the country's GDP showcasing its importance in the country's economy (Long, & Chan 2020). To further escalate the presence of such enterprises, over 99% of all businesses in Europe comprise SMEs (Battistella, Cagnina, Cicero & Preghenella 2018). This is indeed a vast number. In the United States, nearly 48% of private-sector employment comprises small businesses with 63% of private-sector jobs. The ratio of their survival is such that the new establishments have a 50% chance to survive their first five years with 33% being able to survive over ten years. Some businesses succeed while at the same time some fail (Hyder & Lussier 2016).

However, in Pakistan, many SMEs fail in a short time after their formation. These small businesses are critical to the survival of the economy that many policymakers have directed considerable efforts to enhance the development of new businesses while reducing their failure rates by predicting the variables that ultimately lead them to fail. Therefore, the analysis and prediction of success and failure rates of SMEs have become a critical area of research. This is because the research would benefit the entrepreneurs as well as the stakeholders and other parties involved and help them in making the right decisions at the right time. This is a challenging task since the data on Pakistani SMEs is not available as noted by the Pakistani Government (2013).

To avoid failures, there are comprehensive business performance variables that come into play. The common among them includes entrepreneurial mindset, leadership skills, utilization of an educated and talented workforce, etc. Kamarudin, Baharun, Abdullah & Liaw (2014) also state that religious faith and liberalism have an impact on the management and subsequent performance of SMEs. However, he also notes that research in the domain of religious influence on business is scarce. The implementation of religious values and beliefs within the operations of an SME as well as the belief of the management play a critical part in the overall success of the company as highlighted by Fernando & Jackson (2006). At the same time, this notion is supported by Martinez (2019) who state that belief in a higher power can allow for rational decision making and for the leader to exercise ethical principles in the SME. This aspect can reduce the failure rates of SMEs. To shed more light on this unique assumption, the paper aims to delve into the impact and effects of religious principles and guidelines and how they affect a business.

Research Gap

It can be observed that due to the scarcity of literature available that surrounds the impact of religious and ethical values on the success of an SME, a gap in the literature is present. Therefore, there exists a need to understand the effects of non-secular beliefs and the adoption of such beliefs especially among leaders and the management of small and medium-sized organizations. This knowledge will help to better gauge the theory that non-secular values can have benefits in the operational ability of the SME and prevent failures and closure.

Therefore, the paper undertakes a comprehensive analysis into understanding the factors that come into play in the success or failure of a Pakistani SME and how can this failure be avoided? The paper also isolates and extracts the variables that are critical for SMEs to avoid failure in the market. The research, therefore, tries to understand how the adoption of religious principles and values can enhance the sustainability of a Pakistani SME. Overall, the paper presents a sustainable business model for Pakistani SMEs with the incorporation of non-secular attributes.

The article is structured as follows. The section followed by the current one provides a brief background of the terminology used. This leads to the third section which is the analysis of contemporary literature to highlight the factors that contribute to SMEs' survival. The 'Literature Review' section, therefore, contains relevant data from both secular and non-secular perspectives to form an argument regarding SME sustainability. The fourth section, 'Methodology' highlights the procedure of the research briefly, including data collection and analysis, with the fifth section, 'Findings' providing a depiction of the SME sustainability model that was created using the data. The sections following this, provide a conclusion, to sum up, the paper and as well as layout a brief estimate of future research.

Research Question

Q: What is the effect of religious values on SME sustainability?

BACKGROUND

Why use Data Mining and Decision Trees?

To extract an answer for the reason question posed, data mining tools and technologies shall be used to gather the results and evaluate the impact of religious and ethical values on business sustainability. Decision Trees in particular will be chosen to elaborate a hierarchy of sustainability factors that are vital for an organization. The reason why Decision trees were used is that not only Data mining can allow for robust results in terms of statistics and quantifications, but decision trees portray the output in a hierarchy. The tree of hierarchy is an elaborate form of visual depiction that showcases the level of importance and criticality of each factor. The factor with higher value and importance relative to the others is typically situated at the top, while others with lesser impact and value are towards

the bottom. This provides an easier understanding even for those who are not experts in Data mining techniques since visual depictions allow them to comprehend the relative importance and criticality of each sustainability factor.

Data Mining

Data Mining is the process that involves discovering knowledge and recurring patterns from large data sets through different means of analysis. Several data mining techniques are used for supervised and unsupervised data. The most prominent of these techniques are classification, association, and clustering. Through the application of these models on datasets, patterns can be formed allowing researchers to indulge in prediction and estimation by using the information they inference from the analysis (Tan, Steinbach & Kumar 2016).

KNIME

Konstanz Information Miner (KNIME) is an open-source and free data analytics tool that is used for data mining. It allows for the execution of various algorithms of data mining such as decision trees, random forest algorithms, and much more on the datasets that are fed into it. It makes use of a graphical user interface that allows for node assembly for combining different processes and data sources. It allows provides the facilities of Extraction, Transformation, and Loading (ETL).

Decision Tree

A decision tree is a structure similar to a flowchart where each node within the tree is an "attribute". The test performed on this attribute determines which branch would be followed which in turn represents the outcome. Every leaf node within the tree represents a class label. The tree following a top-down structure where the result is decided at the bottom, after traversing the tree.

Entropy and Information Gain

The algorithm that is used to create the tree is called ID3. The algorithm that was developed by J. R. Quinlan, creates a greedy, top-down search with multiple branches and no backtracking. The algorithm uses Entropy and Information gain to create a decision tree. Entropy enables the calculation of the homogeneity of the data sample. If the data sample is fully homogenous, then the entropy is zero. ID3 algorithm uses entropy to calculate the homogeneity of a sample. If the sample is completely homogeneous the entropy is zero and if the sample is equally divided then

it has an entropy of one. Entropy leads to the calculation of Information Gain. The Information Gain depends on the decrement of entropy after the dataset is divided on a particular attribute. The attribute that returns the highest information gain becomes the host for the split. The process is repeated until the decision tree is completely formed (Zhang et al. 2016).

Sustainability

A sustainability model is made up of multiple factors and attributes that are necessary for the sustainability of an entity. Sustainability is defined as the productivity of a set of activities that allow the entity to exist and flourish. For an organization or SME, a sustainability model defines the level of risk the company is at. If the model they incorporate is poor, then they are at a higher level of risk and business failure and vice versa (Geissdoerfer, Savaget, Bocken, & Hultink 2017).

LITERATUR REVIEW

The relative success of SMEs is highly dependent upon various reasons and factors apart from non-secular values. Success itself is defined as the ability of a business to survive and thrive in the market despite fierce competition and at the same time achieve growth and profitability which is required to expand business operations and increase clientele (Bose 2016). In Pakistan, there are numerous obstacles that an SME has to overcome to achieve success. These obstacles are higher in number as compared to SMEs in developed countries because Pakistan is still a developing nation that does not have considerable access to resources that are taken for granted in other nations.

Fundamental reasons for SME failures in Pakistan

SMEs all over the world are susceptible to business failure, and Pakistani SMEs are no exception. Different researches cite different variables and reasons as to why a considerable number of Pakistani SMEs are not able to achieve success. Dar, Ahmed, & Raziq, (2017) note that SME management falls victim to poor and substandard financial management. This combined with an apparent lack of industry experience makes it difficult for the SME to flourish. The research also suggests that due to a clear lack of vision, Pakistani businessmen are unable to formulate long-term plans for business sustainability. The reason for this is a clear lack of education. With a literacy rate of 62%, a sizeable number of businesses are being run by individuals who lack proper education. The statement is reiterated by

Raza et al. (2018) who identify different factors for SMEs' failure which not only include a lack of education observed on the management level, but also the workforce level. The hiring of unskilled and uneducated workers is cheap and a clear lack of long-term planning makes it look like a profitable business decision when in reality, it does more harm than good to the SMEs.

Khan & Khalique (2014) highlight the lack of technological advancements as one of the core reasons why Pakistani SMEs fail. They state that many SMEs in Pakistan are unable to upgrade from their outdated technological equipment due to the unavailability of resources and expertise. This becomes a factor in slowing down business. Furthermore, many SMEs do not provide initial training programs to their employees which leads to lesser productivity by the employees. All these factors, therefore, stunt the growth of business and lead the SME towards financial loss.

Khandker (2014) provides one crucial factor that has been reported in several other pieces of research which is an insufficient power supply for business operations. The research notes 67% of Pakistani respondents citing lack of electricity as the major cause of SME failure. Other reasons include poor financial access and relative political instability as major barriers to success. Haleem, Jehangir, & Ullah, (2019) also cite the shortage of electricity as one of the core issues that SMEs face in Pakistan regularly. The lack of a constant supply of electricity leads to the slowing of business operations resulting in SMEs not being able to make their deadlines and therefore receiving substantial losses. The lack of a concrete initial business investment/capital is also noted as a factor for subsequent failure for SMEs (Khan & Khalique (2014); Haleem et al. (2019); Jehangir, Fazal, Haleem, Jan & Haq, (2016)). It makes sense for SMEs to thrive only when the entrepreneur has sufficient capital to invest in the company as it takes a considerable amount of time to get a proper return on investment.

Ul Haq (2019) also emphasizes the lack of entrepreneurial education which translates to the lack of long-term planning and comprehension on the part of the entrepreneur, while Ali (2018) believes that while financial management is crucial for SME survival, the management of the SME requires competent advisors and partners to avoid failure. Without a network of expert advisors and access to their skills and knowledge, the SME is akin to a boat lost on the sea with no idea of the correct route to take and destined to fail.

Bilal, Khan & Akoorie (2016) only emphasize two factors that the researcher believes are crucial for SMEs to avoid failure, which are the expert handling and management of finances as well as access to a competent and skilled workforce. Raziq & Khair (2019), on the other hand, believe that along with expert financial management and entrepreneurial education, initial training programs for employees may result in the enhanced sustainability of the SME and helps to avoid failure. Many SMEs in Pakistan lack the resources or funds to develop comprehensive training programs for the new employees resulting in lower productivity and other obstacles.

It must be observed that each research undertaken to assess the reasons behind SME failure in Pakistan cite different factors behind these failures. While many of these factors coincide with each other, there are always some that do not. Therefore, there is no consensus on what obstacles undisputedly are responsible for the inability of many Pakistani SMEs to achieve success. However, what none of these researches provide, is an analysis of whether the application of religious principles has any part to play in the success or failure of an SME.

Impact of ethical and religious values for SME success

There is a considerable dearth of empirical research that examines the influence of religious principles and their application in the success and growth of a business. Pakistan is an Islamic country where Islamic values are often incorporated in business management. Yet some SMEs focus entirely on profit and finance rather than choosing to integrate non-secular practices in their work to benefit entities external to the company.

Edward Freeman in his stakeholder theory highlights that it is a company's intrinsic responsibility to satisfy anyone and everyone that is involved or impacted by the company. These stakeholders are vendors, employees, the environment, governmental agencies as well as others. The suggestion that the success of an organization is achieved only by satisfying all the stakeholders also implies that the company must not only prioritize those who profit from its rising stock. There is a religious element involved and this theory has roots in the observation of piousness and ethics when running a business, where the management should undertake ethical measures to ensure no harm comes to any stakeholders regardless of their involvement in profiting from company stocks (Freeman, Harrison, Wicks, Parmar., & De Colle, 2010).

Balog, Baker & Walker, (2014)'s research explicitly highlights that for ethical and religious entrepreneurs, financial motives are not the primary motivators for starting or sustaining a business. Many SMEs have found success when their business protocols involve giving back to the community, customers, and other low-level stakeholders. The owners of these SMEs believe that this success cannot be quantified rather it can be felt by sensing peace and tranquility in their businesses and social lives. Therefore, the values of a company and a concrete religious belief system can have a critical influence on the sustainability of the business as well as the decisions and culture within the company.

A connection can, therefore, be theorized between a Pakistani SME's integration of religious values into their practice and the chances of it succeeding despite not corresponding to the proper success variables as detailed in the last section. The utilization of ethical and religious practices can only be initiated by management. Idrus (2018) highlights, that entrepreneurs who undertake religious practices in their business see a higher degree of success for their organization. High religious values can help an SME sustain losses and still stay afloat as the management has a higher resilience to withstand obstacles due to their faith and belief (Idrus 2018).

Kamarudin et al. (2014) endorse Idrus' (2018) findings by highlighting the fact that the application of religiosity impacts a firm's performance and its degree of success. McCormick (1994) also acknowledges the existence of religious influence and spirituality in the behavior and work of many American managers and believes it to be a contributing variable through which these firms have achieved growth and development. Bellu and Fiume (2004) also put forth the statement that the pursuit of wealth while considering religiosity and ethical principles reduces the chance of dysfunctional outcomes in business, rather they aim to promote the success of the company.

In the book "Good to Great", Collins develops a framework of how a leader and their team can avoid failure by practicing value-based ethics. These ethics have their foundation set in many religions including Islam, Christianity, Buddhism, among others. Therefore, their application is directly akin to practicing religious beliefs. The act of helping others through their work, benefitting the society, and ensuring the benefit of entities external to the organization, can lead an SME to success even if they are lacking the success factors required for SMEs to succeed (Collins 2009). The notion is further expanded upon in "Built to Last" where the

author emphasizes that companies practicing and incorporating these values in their business operations are far likely to achieve sustainability and last longer (Collins., Collins, & Porras 2005).

The 'Tijarah' mindset is explored by Siti Anisah, Ahmad, Arif, Omar, & Rakiman (2017) where the research highlights that a business practices honesty, virtue, and morality in their trade dealings are less prone to business failures and more likely to recover from financial setbacks. Many Pakistani entrepreneurs have a strong faith in God which enables them to pursue ethical means of business conduct in their SMEs and as a result, see a higher degree of success. With this mindset, an SME provides a higher consideration to customer and stakeholder satisfaction, fairness in trade and agreements, and proper communication, all of which are vital factors for business success. The fifth habit mentioned in the book "7 Habits of Highly Effective People" by Stephen Covey utilizes ethos, pathos, and logos in business which provides a "wholesome" foundational structure and leads the organization to success (Covey 1989).

Ibrahim and Angelidis (2005) came up with the conclusion through their study that Christian-based companies or those that incorporate Christian beliefs and values in their business saw a higher rate of growth in their sales as well as higher productivity and return of investment. Similarly, Graafland et al (2006) found that practicing Islamic values internally in SMEs resulted in higher commitment and motivation thereby allowing SMEs to avoid business failures.

Therefore, it can be theorized that faith, religious beliefs, and ethical values indeed have a major effect on business performance, and while many pieces of research undertaken on SME success factors do not cite non-secular practices as a variable for success, this research endeavors to categorize religious and ethical beliefs as a core factor for success that can be utilized to avoid SMEs' failure.

Statistical presence of faith-based and religious values in business

The utilization of religious principles and values, as well as ethical and moral conduct, has always been present in business operations. Fernando & Jackson's (2006) research highlights that over 1/3 of a business comprises workers and managers who are driven by moral values and faith in religion. Whilst their religion and belief may differ from others, they still set store by the teachings of their adopted religion. The research notes that 30 to 35% of a business's success relative to their ongoing projects, comes from workers and leaders who use faith-based values in their day-

to-day operations. The statistic of 30-35% is quite significant within the context of business organizations which indicates if faith-based values are removed from the equation, the success rate of a business will fall to 65-70%.

Furthermore, the research conducted by Wong (2007) into the implementation of Christian values in Malaysian organizations, showcases that 97% of organizational workers and leaders are religious and attend their place of worship regularly. Out of this 97%, 74% regularly meet with fellow workers to discuss business operations, therefore hinting at the fact that convening for religious purposes allows the workers to work better on their organizational tasks as they communicate with each other more often. At the same time the research notes that over 50% of its sample size shows leaders and managers implementing religious and ethical values in their work and as they have seen continued success, parallels can be drawn which leads to results that showcase faith-based values contribute to an organization's success.

A similar conclusion is provided by Fernando et al. (2007) who note that Christian managers are 33% more idealistic than others. This idealism leads them to ensure that all tasks are worked upon, according to rules and protocol. This allows them to achieve a status of excellence and reliability in their deliverables. The statistical significance of religious leaders delivering higher quality work than others is a solid indicator that the implementation of faith-based and ethical values does indeed have a significant effect on the sustainability and survival of an SME. The study that was focused on Australians also states that religion and faith allow 64% of the sample population to have a strong belief in individuality which is then demonstrated through their organizational work.

METHODOLOGY

The contributing factors of SME sustainability that were identified during the literature review phase are provided in Table 1. Table 1 contains variables that are extracted from conventional and secular papers. While Table 2 holds factors that are extracted from faith-based papers that delve into ethical and religious principles. The qualitative analysis divides each factor into three categories based on their relative criticality highlighted in the researches, namely, "Not very important", "Important" and "Critical". The first category "Not very important", corresponds to those factors that the researchers chose not to include in their research, nor do they mention it. The second category "Important" corresponds to factors

that the researchers acknowledge as viable factors that impact SME sustainability but do not expand upon them nor provide recommendations on how they can be achieved. The third factor "Critical" highlights those factors that the researchers believe to have the utmost impact on SME sustainability and provide details and expand upon them while highlighting potential solutions and recommendations regarding their achievability.

Calculation of Entropy and Information Gain

The equation of Entropy is as provided (Boonchuay, Sinapiromsaran & Lursinsap (2017).

$$E(S) = \sum_{i=1}^c -p_i \log_2 p_i$$

Within Datamining, entropy can be considered as the relative value of how much variance the data possesses. The 'pi' is the overall probability of picking an element at random from the overall data set 'i' With the entropy calculated, the algorithm uses this entropy to produce the homogeneity of a sample. If the entropy is 0, then the element is completely homogenous and if it has an entropy of 1, then it is equally divided. A branch with the entropy of 0 is a leaf node.

To calculate the entropy of the target the dataset is divided into attributes. The entropy for each branch is calculated to get the total entropy for each split. The resulting entropy is subtracted from the value that was before the split. This results in 'Information Gain' or the reduction in Entropy. This process is then repeated for every branch This information gain is based on the reduction in entropy after a dataset is split on a particular attribute. The decision tree is created using the attribute with the highest information gain. Information Gain is calculated through the following equation to generate decision trees (Rai, Devi & Guleria (2016).

$$Gain(T, X) = Entropy(T) - Entropy(T, X)$$

Ultimately it is the value for Information gain at each attribute split, that is being measured. This value then helps create a decision tree using a top-down approach.

Secondary Data Collection and Analysis

While conducting data analysis, the most important task is to remove irrelevant or redundant attributes. The additional benefit that comes along with mining on a reduced set of attributes is the reduction of the number of attributes appearing in the discovered patterns, and making the patterns easier to understand. Now the question is “How can we find an ‘appropriate’ subset of the original attributes?” Assuming that the attributes are independent of one another aids in their classification as “best” (and “worst”) by typically determined tests of statistical significance. This paper uses “information gain measure” for building decision trees for classification as an evaluation measurement tool. The next task is to select the split points to achieve a resulting partition that contains as many tuples of the same class as possible. Entropy is best suited for the given task. The variables extracted from the Literature studies were fed into KNIME to analyze the data from different dimensions. The ‘Sustainability Factors’ were considered as attributes. Entropy and Information Gain were used to create decision trees.

Showing every single calculation for the trees, however, is beyond the scope of this paper. Therefore, they are not included. The nodes within the trees are those that had the highest recurring count and allowed for data inference. [Appendix 3] showcases the decision trees that were created using KNIME while using different root columns to test the data to allow for a greater inference.

Table 1 was created using the variables extracted from conventional and secular business approaches found in the research.

Table 1: SME Sustainability Factors (Conventional Research)

Authors	Starting Capital	Finance Management	Industry Experience	Long Term plans	Managerial Education	Advisors	Hiring Skilled Workforce	Utilization of Technology	Marketing Skills	Electricity	No. of employees	Training Programs
Dar et al. (2017)	N	C	C	I	C	N	C	N	I	I	N	N
Khan & Khalique (2014)	C	N	N	C	N	N	N	I	N	N	I	C
Raza et al. (2018)	N	C	I	N	I	N	I	C	N	C	N	I
Kazmi & Mäntymäki (2016)	N	N	N	N	C	N	C	C	N	N	N	N
Khandker (2014)	N	C	N	N	N	N	I	N	N	C	N	N
Ul Haq (2019)	N	C	N	I	C	N	N	N	N	N	N	N
Mahmood et al. (2017)	N	I	N	N	I	N	I	I	N	N	N	C
Ali (2018)	N	C	N	N	N	C	I	C	N	I	N	N
Jehangir et al. (2016)	C	I	I	N	C	N	N	I	I	N	N	N

Table 1 (Continued): SME Sustainability Factors (Conventional Research)

Haleem et al. (2019)	C	N	N	N	C	N	N	N	N	C	N	N
Naheed et al. (2019)	N	N	I	C	C	N	C	N	N	N	N	N
Bilal et al. (2016)	N	C	N	N	N	N	C	N	N	N	N	N
Raziq & Khair (2015)	N	I	N	N	C	N	N	N	N	N	N	C

Legends: N: not very important, I: important, C: critical

Table 1 showcases the most prominent recurring factors that researchers believe contribute to the success and failure of SMEs. There are twelve of them in total and all of them have been mentioned at least once by contemporary researchers about SME business sustainability. Their compilation into a table helps in their analysis and understand which factors are recurring at a higher rate than others. The table showcases all the secular attributes that research papers mentioned based on their relative level of importance.

Table 2 was created by extracting SME success indicators from nonsecular, faith-based research papers.

Table 2: *SME Sustainability Factors (Faith-Based Research)*

Authors	Incorporation of Faith and CSR	Starting Capital	Long Term Vision	Marketing Skills	Managerial Education	Finance Management
Almoharby (2011)	C	N	N	N	N	N
Martinez (2019)	C	N	N	I	I	N
Hui (2008)	C	N	I	N	I	N
Sobhani et al. (2011)	I	N	I	N	N	C
Doherty et al. (2006)	C	N	N	N	I	N
Anderson et al. 2019	C	N	N	N	C	N
Clarke (2008)	C	N	N	N	N	N
Moyer et al. (2014)	C	N	N	N	I	N

Legends: N: not very important, I: important, C: critical

Table 2 showcases SME sustainability factors that have roots in faith-based business approaches. These researches incorporate a spiritual element in their analysis of SMEs and as such provide a higher degree of importance to the incorporation of religious and ethical values in SMEs regarding their sustainability. As such, other contributing factors are scarcely mentioned.

Primary Data Collection

After the identification of these SME sustainability factors through literature analysis, the low priority factors were excluded and the remaining were used to develop a structured and close-ended questionnaire. The questionnaire is provided in [Appendix 1]. It utilizes Likert scale questions and is targeted towards Pakistani companies and their management to gain information regarding what they believe are critical factors for sustainability and survival for their organizations.

Twenty-Five local Pakistani companies that qualified as SMEs were scouted using a selection criterion. The criteria for choosing companies were (1) they had to be in operation for at least 3 years, (2) have at least 10 employees, and (3) have a monthly revenue of more than 1 million PKR. Out of these twenty-five companies, twenty agreed to take part in the research under the condition their identities and information remain anonymous. Therefore, all details regarding the companies have been omitted to comply with ethical directives. Table 3 provides a brief highlight of the organizations that took part in the research.

Table 3: Organizations Details with Criteria

Cases	Location	Firm Size	Main Activities
Organization 1	Pakistan	Small (20-49)	Software Development
Organization 2	Pakistan	Micro (<20)	Software Development
Organization 3	Pakistan	Small (20-49)	Oil Distribution
Organization 4	Pakistan	Small (20-49)	Import/Export
Organization 5	Pakistan	Small (20-49)	Software Development
Organization 6	Pakistan	Small (20-49)	Software Development
Organization 7	Pakistan	Small (20-49)	Textile Operations
Organization 8	Pakistan	Micro (<20)	Import/Export
Organization 9	Pakistan	Small (20-49)	Software Development
Organization 10	Pakistan	Micro (<20)	Import/Export
Organization 11	Pakistan	Small (20-49)	Education
Organization 12	Pakistan	Micro (<20)	Retail
Organization 13	Pakistan	Small (20-49)	Software Development
Organization 14	Pakistan	Small (20-49)	Import/Export
Organization 15	Pakistan	Micro (<20)	Manufacturing
Organization 16	Pakistan	Micro (<20)	Retail
Organization 17	Pakistan	Micro (<20)	Retail
Organization 18	Pakistan	Micro (<20)	Manufacturing
Organization 19	Pakistan	Small (20-49)	Education
Organization 20	Pakistan	Small (20-49)	Retail

All the organizations selected for the data collection are from Pakistan. We have categorized them into two: micro and small. Micro size companies are those companies that have less than twenty employees whereas small companies have employees between the range of twenty and forty-nine. Six companies belong to the software industry whereas the rest belong to the Oil industry, Import/Export, Retail, Manufacturing, Education, and Textile industry. The questionnaire responses collected from these organizations are provided in [Appendix 2].

FINDINGS

Comparison between Secular and Non-Secular Business Approaches

Certain comparisons can be made between the variables recorded in Table 1 and Table 2. It can be seen that conventional and secular business approaches hardly mention the concept of religious or ethical values in a business. Most of them highlight factors that have proven track records of being vital to the success of an SME. Such as starting capital, finance management, long-term vision, expert marketing skills, and so on. These approaches in business, hardly delve into the unknown, the non-secular domain, where it is difficult to prove that religious or ethical values also contribute to the success of SMEs.

However, non-secular business approaches that specifically talk about the value of religious principles and ethics in the sustainability of SMEs, reiterate and highlight the criticality of this factor in the success of SMEs again and again. They hardly delve into non-secular factors that contribute to SME success. These researches assume that faith, religious beliefs, and principles are the only critical factor of SMEs that aid in their sustainability. Therefore, this showcases a dramatic research gap where secular business approaches tend to avoid spiritual and religious factors whereas faith-based researches are biased towards nothing but religious values.

Hence, Table 1 and Table 2 are showing the business approaches of the two extremes. To fill the gap between the two approaches, a survey has been conducted with twenty companies operating in Pakistan. After conducting this survey, a middle ground was found which suggests a hybrid business model for sustainability. This paper presents that hybrid business model, which is the combination of the best of these two businesses' approaches backed up by real-life data. By putting both the business approaches together, this research can get greater clarity and a wider and

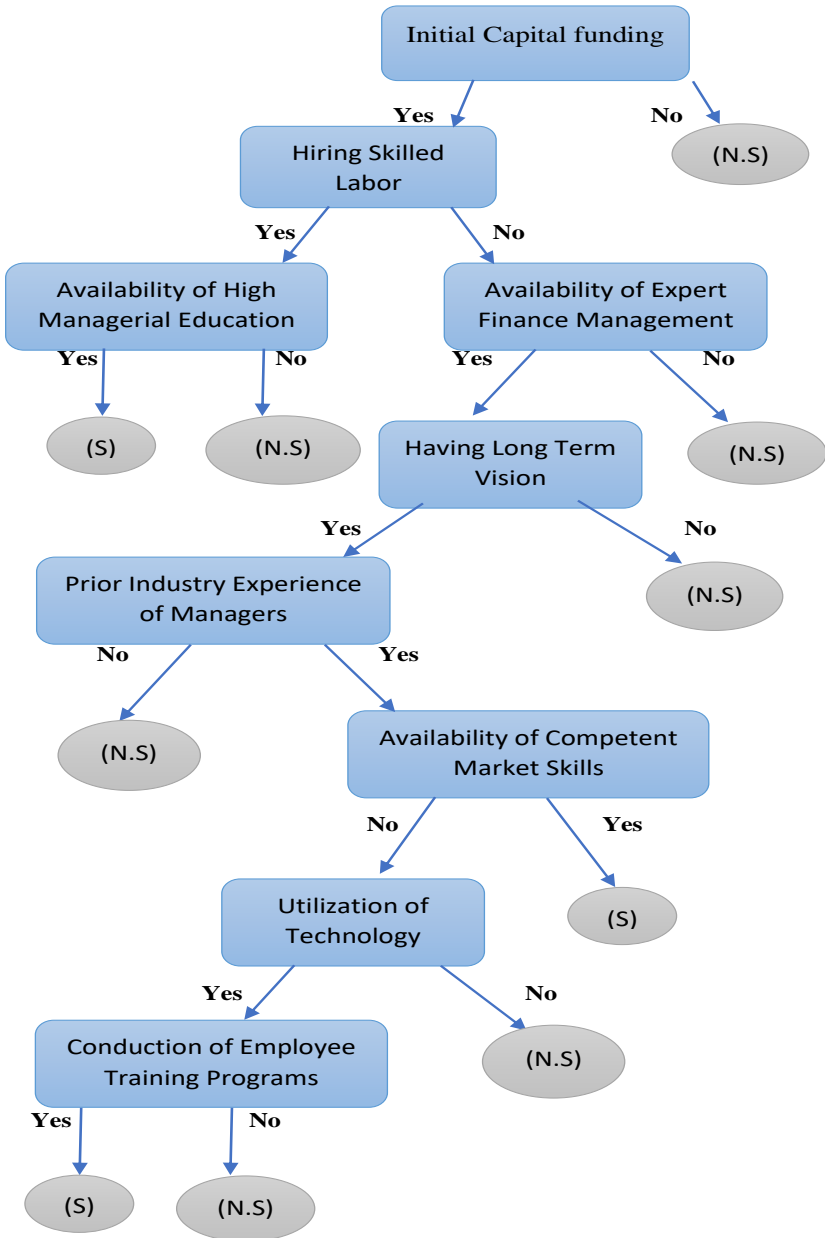
complete picture of all the variables that contribute to SME success, secular as well as non-secular.

Sustainability Model (developed from existing variables from the literature)

The sustainability model provided in Figure 1 is created from the data held in Table 1 which provides the analysis of SME sustainability factors mentioned in conventional and secular researches. According to the decision tree presented in Figure 1, Initial Capital funding is the key element for any business for sustainability. It does not support ethical values as a key element behind the sustainability of any business. As mentioned in the introductory section, in the United States, the new establishments have a 50% chance to survive their first five years with 33% being able to survive over ten years. The model presented in Figure 1 also endorsed the core reason behind the failure of many SMEs around the world. This is because they prioritize funding and capital and the pursuit of profit as compared to sustainability which is achieved through the implementation of core values, beliefs, ethics, and religious principles. Though a considerable amount of these companies manages to avoid failure by using a combination of strong capital, marketing skills, technology, and other aspects, conventional researches, however, they do not believe religious beliefs and principles to be a strong enough contributing factor for SME sustainability.

Collin's work suggests that building a company does not revolve around profit but a vision, a mission that far exceeds the individual's lifespan. His analysis of companies that have achieved sustainability and have been in operation for over a hundred years showcases that having a well-balanced management experience and a clear vision and motivation far exceeds the hunt for financial gain and profit. Companies that opt for the former and far likely to be sustainable than those who opt for the latter. The ideology that a lasting organization goes beyond just making money is reiterated in "Good to Great" and "Built to Last" where Collins believes that sustainability comes from informed decision making, preservation of core values, constant innovation rather than trying to exploit customers using contemporary marketing and business strategies. (Collins 2009). It must be noted that this decision tree does not have attributes of religious and ethical values because this was created using data extracted from secular researches. The reason why it is included in this paper is that it acts as a stepping stone for the proposed sustainability model in the next section.

Figure 1: Sustainability Model Decision Tree created from secular values (Obtained through secondary data)

Key (S): Sustainable (N.S): Not Sustainable

Proposed Sustainability Model

The proposed model is derived from the first-hand data collected from the twenty companies operating in Pakistan. After modeling the collected data using the Decision Tree algorithm which is one of the classification algorithms used in Data mining, it has been noticed that the decision tree supports the faith-based business approaches. In the beginning, multiple decision trees were created using all the classes as a core splitting class. Some of the trees are shown in Appendix 3. After applying the Random Forest Algorithm technique, which is one of the Ensemble methods for classification, to all of these generated decision trees, a more powerful decision tree is generated which is shown in Figure 2. It is evident from the decision tree presented in Figure 2 that Religious and ethical values are indeed the most vital aspect in business. The decision tree itself was created by calculating the information gain at each node split. Table 4 shows the Entropy and information gain at the root level. The same process was followed at subsequent levels to create the tree.

Table 4: Entropy and Information Gain at Root Level

Variable	Entropy	Information Gain
Long Term Vision	0.614	0.081
Technology	0.684	0.043
Religious and ethical values	0.150	0.587
Marketing skills	0.432	0.269
Finance Management	0.662	0.041
Skilled workforce	0.453	0.273
Training programs	0.453	0.273
Higher education of managers	0.451	0.240
Starting capital	0.653	0.074
Managerial experience	0.653	0.074

The table above portrays the entropy levels and information gain of each attribute at the root level. The root level is the very first level of the decision tree, usually situated at the top. It is where the decision tree starts. For an attribute to classify as a root node they need to have the highest information gain value and the lowest entropy. For each node,

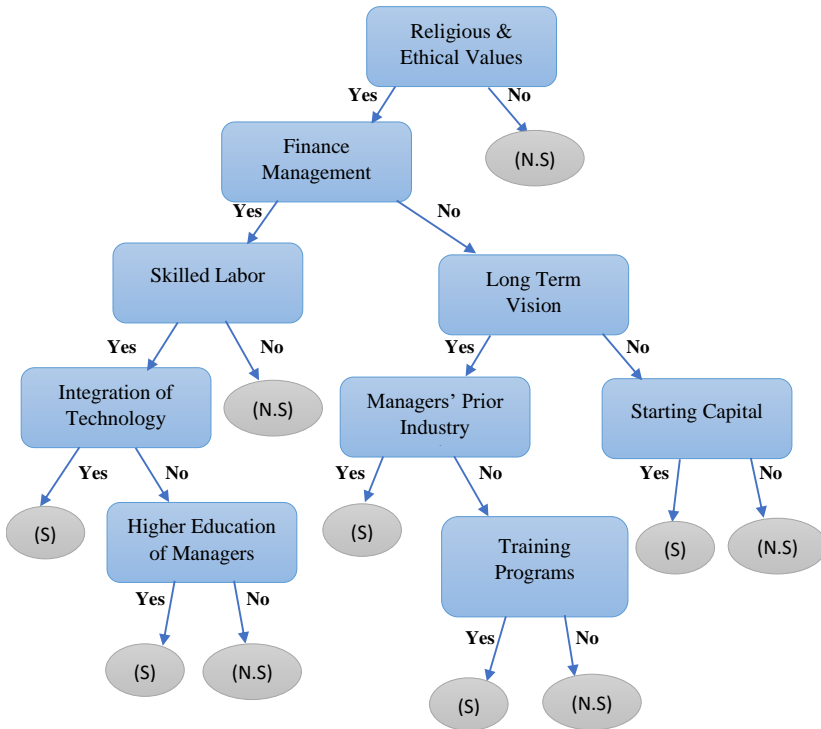
these two values were calculated. The table depicts 'Religious and Ethical values' at the highest information gain with 0.587 and the lowest entropy with 0.150. The rest of the values of the remaining attributes is ignored. This, therefore, allows it to become the root node which is why in the sustainability diagram shown below, the node 'Religious and Ethical Values' is situated at the top.

For every level, the entropy and information gain are calculated all over again and the same process is followed to isolate the node with the highest information gain and the lowest entropy. This node then becomes the second node in the decision tree, which in this case is 'Finance Management'. The process is then continued until the decision tree is filled with all the nodes.

Within a decision tree, the root node holds the most value and importance since that is where the decision tree starts and the path to the endpoint is charted from the root node. This allows the root node to be included in every path that is taken to reach the end of the tree, therefore its rate of inclusion is high, making it the most critical part of the decision tree. The tree highlights that the attribute 'Religious and Ethical Values' is the most important node due to it being placed at the top of the tree with the rest of the attributes following after it.

It can be observed that the model shown in Figure 2 is very different from the model in Figure 1. Based on this model, an analysis can be made that Pakistani SMEs value the concept of incorporation of religious and ethical values highly and believe it to be the core behind sustainability. Therefore, other aspects that are also critical for SMEs' survival such as funding, experience, education, and technological integration are given relatively lower priority, nevertheless, they are incorporated within their sustainability model. However, it can be theorized that the lack of prioritizing them can be a cause of failure for many of them.

Figure 2: Sustainability Model (developed through Questionnaire)

Key (S): Sustainable (N.S): Not Sustainable

Discussion

Aligning all the decision trees together, it can be observed that the emphasis Collins and Hess put on a clear vision and the preservation of ethics and values do have a considerable impact on SME sustainability. Many organizations, particularly in Pakistan understand this and can conduct their business according to sharia law. However, despite this many SMEs both within Pakistan and in other countries put financial profit as their foremost priority. By putting all their efforts into securing funding, hiring a competent team, utilizing expert market skills, they aim to prioritize secular factors over non-secular ones. Such companies need to keep a healthy balance of both factors to achieve optimum sustainability. By solely focusing on a select few, they neglect the other and make themselves vulnerable to unsustainability.

These results are supported by Azmat et al. (2019) who claim that faith and belief can enhance decision-making skills and allows the leaders and

managers to demonstrate calmness and rationality during key impactful moments. The research also notes that ethical and religious values allow for leaders to take losses at face value and instead of letting their physical and mental health get impacted, they frequently move on to the next venture. The faith allows them to justify their failure as something that was beyond their control and as such, they do not need to wallow in it. This leads them to bounce back faster and find successful opportunities elsewhere.

Mbugua (2019) also supports the findings by noting that leaders and managers who demonstrate faith-based values in their business operations do not solely rely on their faith. They understand the mutually exclusive aspect of working within the boundaries of faith and as such, they also employ other secular business tactics to achieve success. Therefore, it stands to reason that faith is not enough to carry a business towards success, rather it provides the added advantage of peace and steadfastness in the leader's life and is demonstrated through their actions and decisions in the organization. This supports the findings and results that the demission tree provides where the success of an SME comes with the implementation of both secular and non-secular values however the non-secular values have a greater degree of importance.

It is thereby recommended for SME owners to develop an entrepreneurial mindset that stems from adopting religious values and beliefs, as well as doing good in the world and giving back to society. By pursuing aspects other than financial gain, the companies can embark on a spiritual journey where the inner peace and satisfaction of the employees are prioritized through ethical beliefs and principles over monetary gain. This is ultimately how SMEs will achieve sustainability.

CONCLUSION

The implementation of ethical and core religious beliefs indeed plays a vital part in the overall sustainability and success of the business. Sustainability also has several other contributing factors and thus it is impossible to suggest a universal sustainability model due to various extrinsic factors that impact organizations. While some are more critical than others and vary depending on factors such as business location, it can be stated that a greater understanding of these factors both secular and non-secular alike, can help business owners avoid business failure. Contemporary researches that aim to highlight these factors often miss some of the factors and either analyze secular factors or non-secular ones, yet hardly both. It is critical

to understand both these domains to get a complete picture of a business's structural foundation and its relative strength.

The observation that the attribute of religious and ethical values was not only present in the decisions tree but was also the root node, highlights that this is an aspect that is indeed worth researching more. The secondary data, particularly secular research papers neglect to mention this attribute and pride it no merit or importance at all. Yet the primary research portrays a very different picture and exemplifies the value of this attribute and makes it a core foundation and necessity for the survival of SMEs.

The sustainability models that were developed, come off as a result of the analysis of both secular and non-secular factors that were amassed through primary data collection and literature review. It is dependent on the number of times a factor is highlighted by contemporary researches. Furthermore, it must be noted that even though a firm can be considered unsustainable upon the models' application, it does not mean that the firm cannot make a profit or that it is a complete failure. Rather it is an indication that the organization is associated with a higher level of risk.

FUTURE RESEARCH

While the sustainability models have been proposed, it remains to be seen how they hold up in the long term, therefore, the researchers shall be checking up on the companies that agreed to participate in this research, after 6 months or 12 months to evaluate their progress and to assess how they are faring in regards to their sustainability. Furthermore, the research shall be continued and more companies and organizations shall be scouted and requested to participate in the research to refine the sustainability model. The proposed sustainability model can be further strengthened by adding more data from companies from other parts of the world. Every country has its own cultural and religious values. This would be an interesting task to evaluate how different cultural and religious values affect the sustainability of any company. In this way, a global sustainability model can potentially be developed which may help SMEs all around the world.

REFERENCES

- Ali, A. (2018). State of Growth Barriers of SMEs in Pakistan: A Review based on Empirical and Theoretical Models. *NICE Research Journal*, 158-182.
- Almoharby, D. (2011). The current world business meltdown: Islamic religion as a regulator. *Humanomics*.
- Anderson, A. H., Clifford, M., Madziva, R., Thondhlana, J., & Goronga, P. (2019). Exploring the Pentecostal faith—sustainability—entrepreneurship nexus in Zimbabwe. In *Sustainability and the Humanities* (pp. 225-237). Springer, Cham.
- Azmat, M., Atif, M., & Kummer, S. (2019). Identification and prioritization of critical success factors in faith-based and non-faith-based organizations' humanitarian supply chain. *Journal of International Humanitarian Action*, 4(1), 1-17.
- Balog, A. M., Baker, L. T., & Walker, A. G. (2014). Religiosity and spirituality in entrepreneurship: a review and research agenda. *Journal of management, spirituality & religion*, 11(2), 159-186.
- Battistella, C., Cagnina, M. R., Cicero, L., & Preghenella, N. (2018). Sustainable business models of SMEs: Challenges in the yacht tourism sector. *Sustainability*, 10(10), 3437.
- Bellu, R. R., & Fiume, P. (2004). Religiosity and entrepreneurial behavior: an exploratory study. *The international journal of entrepreneurship and innovation*, 5(3), 191-201.
- Bilal, A. R., Khan, A. A., & Akoorie, M. E. M. (2016). Constraints to growth: a cross-country analysis of Chinese, Indian, and Pakistani SMEs. *Chinese Management Studies*.
- Boonchuay, K., Sinapiromsaran, K., & Lursinsap, C. (2017). Decision tree induction based on minority entropy for the class imbalance problem. *Pattern Analysis and Applications*, 20(3), 769-782.
- Bose, T. K. (2016). Critical success factors of SME internationalization. *Journal of Small Business Strategy*, 26(2), 87-109.
- Clarke, G. (2008). Faith-based organizations and international development: An overview. In *Development, Civil Society, and Faith-based Organizations* (pp. 17-45). Palgrave Macmillan, London.
- Collins, J. (2009). *Good to Great- (Why Some Companies Make the Leap and Others Don't)*.
- Collins, J. C., Collins, J., & Porras, J. I. (2005). *Built to last: Successful habits of visionary companies*. Random House.
- Covey, S. R. (1989). *The 7 Habits of Highly Effective People: An Extraordinary Step-by-step Guide to Achieving the Human Characteristics that Create Success*. Simon and Schuster.

- Dar, M. S., Ahmed, S., & Raziq, A. (2017). Small and medium-sized enterprises in Pakistan: Definition and critical issues. *Pakistan Business Review*, 19(1), 46-70.
- Doherty, B., Thompson, J., & Ndemo, E. B. (2006). Assessing the sustainability of faith-based enterprises in Kenya. *International journal of social economics*.
- Fernando, M., & Jackson, B. (2006). The influence of religion-based workplace spirituality on business leaders' decision-making: An inter-faith study.
- Fernando, M., Dharmage, S., & Almeida, S. (2007). Ethical Ideologies of Senior Australian Managers: An Empirical Study. *Journal of Business Ethics*, 82(1), 145-155. doi:10.1007/s10551-007-9568-0
- Freeman, R. E., Harrison, J. S., Wicks, A. C., Parmar, B. L., & De Colle, S. (2010). *Stakeholder theory: The state of the art*. Cambridge University Press.
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy—A new sustainability paradigm?. *Journal of cleaner production*, 143, 757-768.
- Government of Pakistan. (2013), "Economic Survey of Pakistan", Ministry of Finance, Islamabad.
- Graafland, J., Mazereeuw, C., & Yahia, A. (2006). Islam and socially responsible business conduct: an empirical study of Dutch entrepreneurs. *Business Ethics: A European Review*, 15(4), 390-406.
- Haleem, F., Jehangir, M., & Ullah, Z. (2019). Barriers to SMEs Growth: An Exploratory Study of Khyber Pakhtunkhwa Manufacturing Sector. *Business & Economic Review*, 11(4), 89-112.
- Hui, L. T. (2008). Combining faith and CSR: a paradigm of corporate sustainability. *International Journal of Social Economics*.
- Hyder, S., & Lussier, R. N. (2016). Why businesses succeed or fail: a study on small businesses in Pakistan. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*.
- Ibrahim, N. A., & Angelidis, J. P. (2005). The long-term performance of small businesses: are there differences between "Christian-based" companies and their secular counterparts?. *Journal of business ethics*, 58(1-3), 187-193.
- Idrus, M. R. (2018). Developing the Concept of Firm Success among Muslim SMEs in Malaysia: a Study of Islamic Religion Practices as Moderator. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(3.30), 374-377.
- Jamal, Nasir (2005) SMEs defined. Dawn News (Available at <http://www.dawn.com/news/155279/smes-defined>)
- Jehangir, M., Fazal Haleem, D., Jan, S., & Haq, Z. U. (2016). Why Do Some Businesses Succeed Whilst Others Fail? Evidence from District Swat, KPK, Pakistan. *J. Appl. Environ. Biol. Sci*, 6(2), 153-163.

- Kamarudin, S., Baharun, R., Abdullah, R. T., & Liaw, J. O. H. (2014). Religious Faith and Its Affect on Entrepreneurial Values, Marketing, and Human Resource Strategy and Business Performance: An Empirical Analysis.
- Kazmi, S., & Mäntymäki, M. (2016). Benefits and challenges of enterprise resource planning for Pakistani SMEs.
- Khan, M. W. J., & Khalique, M. (2014). An overview of small and medium enterprises in Malaysia and Pakistan: past, present, and future scenario. *Business and Management Horizons*, 2(2), 38-49.
- Khandker, A. (2014). Constraints and challenges of SME development in the developing countries: A case study of India, Pakistan, and Bangladesh. *International Journal of SME Development*, 1(1), 87-118.
- Long, K. T., & Chan, C. D. K. (2020). SMEs' financial access between Macau and Singapore.
- Mahmood, Z., Kouser, R., & Iqbal, Z. (2017). Why Pakistani small and medium enterprises are not reporting on sustainability practices?. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 11(1), 389-405.
- Martinez, F. (2019). On the role of faith in sustainability management: A conceptual model and research agenda. *Journal of Business Ethics*, 155(3), 787-807.
- Mbugua, E. W. (2019). Effect of Leadership Development on Performance of Faith-Based Organizations (FBOs): A Case of Mamlaka Hill Chapel (Doctoral dissertation, United States International University-Africa).
- McCormick, D. W. (1994). Spirituality and management. *Journal of managerial psychology*.
- Moyer, J. M., Sinclair, A. J., & Diduck, A. P. (2014). Learning for sustainability among faith-based organizations in Kenya. *Environmental Management*, 54(2), 360-372.
- Naheed, K., Nawaz, M. A., & Ahmad, S. (2019). Success vs Failure Prediction Model for SMEs: A Study of South Punjab and Baluchistan.
- Rai, K., Devi, M. S., & Guleria, A. (2016). Decision tree-based algorithm for intrusion detection. *International Journal of Advanced Networking and Applications*, 7(4), 2828.
- Raza, S., Minai, M. S., Zain, A. Y. M., Tariq, T. A., & Khuwaja, F. M. (2018). Dissection of small businesses in Pakistan: issues and directions. *International Journal of Entrepreneurship*.
- Raziq, A., & Khair, S. M. (2015). Exploring training and development practices in Pakistani SMEs. *Buitems Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 46-56.
- Siti Anisah, A., Ahmad, K., Arif, N., Omar, S. S., & Rakiman, U. S. Islam, Muslim, and Business.

- Sobhani, F. A., Zainuddin, Y., & Amran, A. (2011). Religion as an emerging institutional factor behind sustainability disclosure practices in Bangladesh: the case of an Islamic bank. *World Journal of Social Sciences*, 1(1), 69-85.
- Tan, P. N., Steinbach, M., & Kumar, V. (2016). *Introduction to data mining*. Pearson Education India.
- ul Haq, A. (2019). Proposing A Model Of Financial Access For Small And Medium Enterprises (SMEs) Through Islamic Banking. *CITY UNIVERSITY RESEARCH JOURNAL*, 9(4).
- Wong, H. M. (2007). Religiousness, Love of Money, and Ethical Attitudes of Malaysian Evangelical Christians in Business. *Journal of Business Ethics*, 81(1), 169-191. doi:10.1007/s10551-007-9487-0
- Zhang, Y., Lu, S., Zhou, X., Yang, M., Wu, L., Liu, B., ... & Wang, S. (2016). Comparison of machine learning methods for stationary wavelet entropy-based multiple sclerosis detection: decision tree, k-nearest neighbors, and support vector machine. *Simulation*, 92(9), 861-871.

Appendix 1: Questionnaire

- Q1 Do you think, having a long-term vision complements the sustainability of your business?
- Q2 Have you integrated technology into your venture?
- Q3 Do you believe the incorporation of Islamic practices helps a business in success?
- Q4 Have you incorporated religious and ethical values in your business?
- Q5 Are expert marketing skills necessary for the survival of your business?
- Q6 Do you believe you have achieved sustainability in your business?
- Q7 On a scale of 1-10 how important is expert finance management for the success of your business?
- Q8 On a scale of 1-10 how crucial is management's prior industry experience for your business' sustainability?
- Q9 On a scale of 1-10 highlight how important is the aspect of hiring a skilled workforce towards your organizational success.
- Q10 On a scale of 1-10 how important is conducting employee training programs for the survival of your company?

Q11 On a scale of 1-10 how critical is a higher education of the management team, for the success of your company?

Q12 On a scale of 1-10 how vital is a large pool of starting capital (initial funding) necessary for your company’s sustainability?

Appendix 2: Questionnaire Responses

Table 5: Questionnaire Responses

Case	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7	Q8	Q9	Q10	Q11	Q12
Organization 1	Yes	Yes	Yes	No	Yes	No	8	9	7	6	4	4
Organization 2	No	Yes	Yes	Yes	No	No	6	8	5	8	3	3
Organization 3	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	7	8	9	8	6	6
Organization 4	No	Yes	Yes	Yes	No	Yes	9	10	6	10	5	4
Organization 5	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	10	8	10	10	5	3
Organization 6	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	7	7	8	8	8	5
Organization 7	Yes	No	Yes	Yes	No	Yes	8	7	7	8	9	3
Organization 8	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	9	6	8	7	9	5
Organization 9	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	4	4	9	9	3	9
Organization 10	Yes	Yes	No	Yes	Yes	Yes	10	5	10	6	7	4
Organization 11	Yes	Yes	No	Yes	Yes	No	6	7	10	6	8	3
Organization 12	No	No	Yes	Yes	No	No	8	8	10	9	5	4
Organization 13	Yes	Yes	Yes	No	No	Yes	7	9	7	8	5	6
Organization 14	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	8	4	7	7	7	4
Organization 15	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	9	8	8	10	6	5
Organization 16	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	10	6	5	8	9	3
Organization 17	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	4	8	9	8	3	5
Organization 18	No	Yes	Yes	Yes	No	Yes	6	7	9	8	9	9
Organization 19	Yes	Yes	Yes	Yes	No	Yes	8	10	8	6	3	4
Organization 20	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	8	5	6	10	4	3

Likert Scale Rating Score Equivalent: 1 to 5: No 6 to 10: Yes

Appendix 3: Test Decision Tree Models

Figure 3: Initial Capital as Root Node

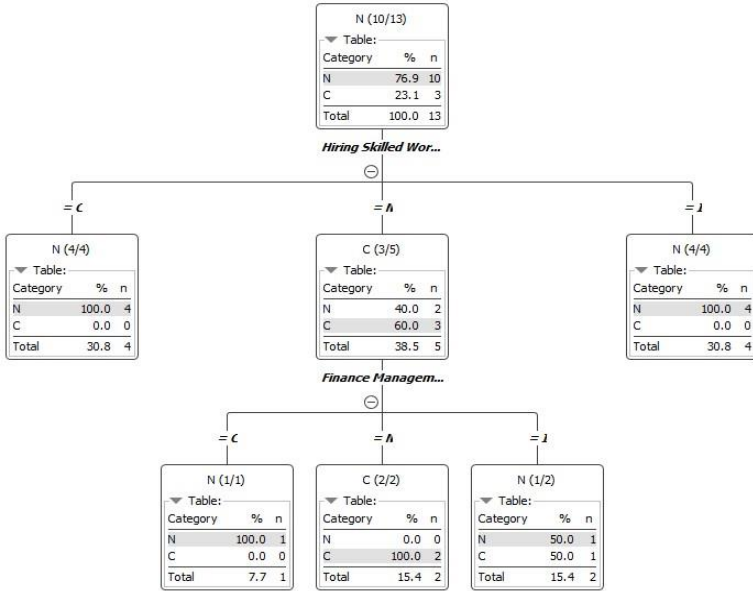

Figure 4: Finance Management as Root Node

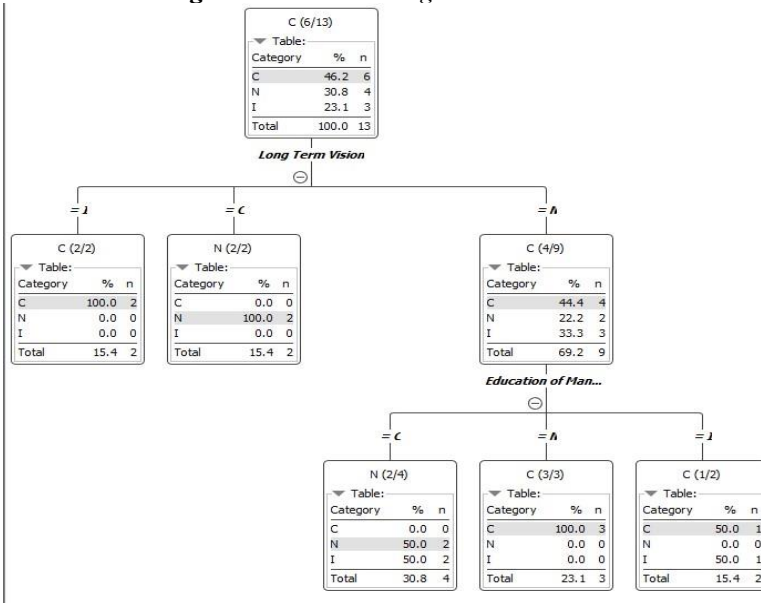

Figure 5: Hiring Skilled Workforce as Root Node

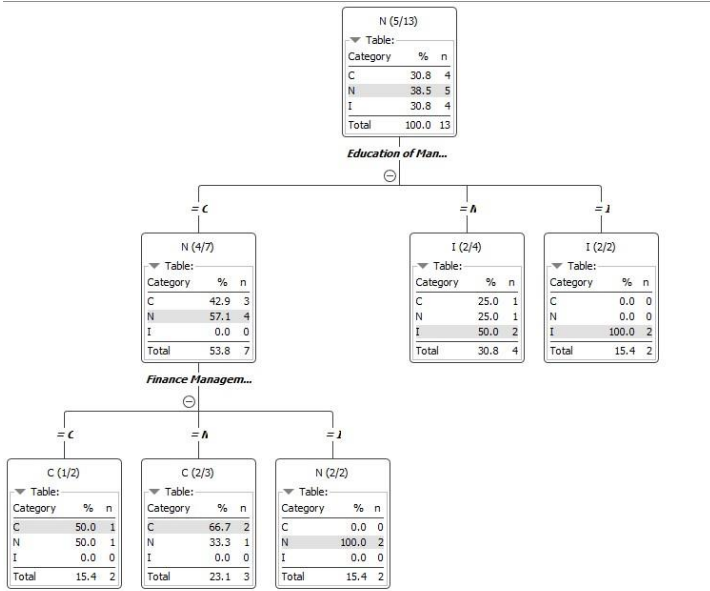
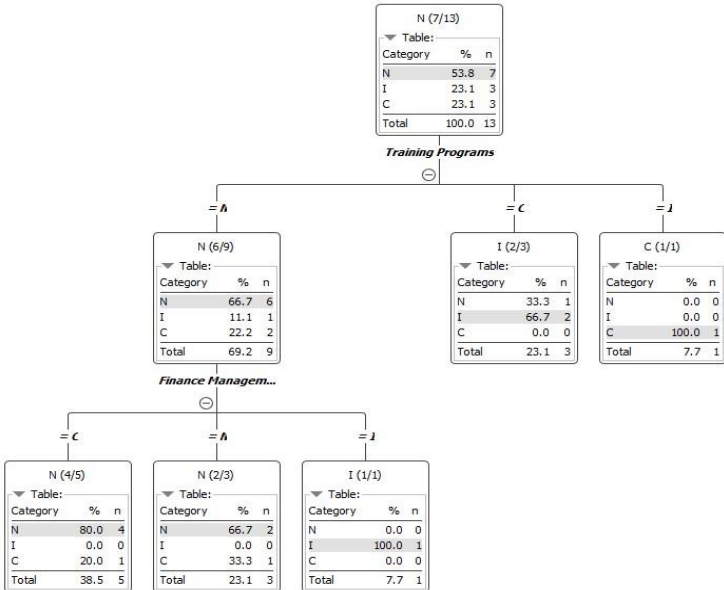

Figure 6: Technological Utilization as Root Node

AUTHORS' PERCENTAGE-BASED CONTRIBUTION

The contributions of each author to the study by percentages are as follows:

The percentage-based contributions of the 1st author and 2nd author are 50% and 50%, respectively.

1st Author: Literature review, Data Collection, Data Analysis, Model Creation, writing.

2nd Author: Evaluation of Research Significance, Research design, writing.

DECLARATION OF CONFLICTING INTERESTS

There is no financial or individual relationship with a person or an institution in the context of the study. Also, conflicting interests do not exist.

ETHICAL APPROVAL OF THE STUDY

All rules within the scope of "Instruction on Research and Publication Ethics for the Higher Education Institutions" were observed throughout the study. No actions mentioned in the Instruction's second chapter titled "Actions Against to Scientific Research and Publication Ethics" were taken in the study.

ETİK TEORİLER ÇERÇEVESİNDE FAİZSİZ FİNANS KURULUŞLARININ BAĞIMSIZ DENETİMİNİ YÜRÜTEN DENETÇİLER İÇİN ETİK KURALLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aynur AKPINAR^a

KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye

Mehmet Emin ÇETİNTAŞ^b

KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 18 Mart 2021

Kabul: 30 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

M42

G23

G34

Z12

Anahtar Kavramlar:

Faizsiz Finans,

Etik Standartlar,

Fıkhî İlkeler

ÖZ

Bugünkü finansal piyasalar üzerinde oldukça etkili olan faizsiz finans ve faizsiz finansa ilişkin muhasebe, denetim ve etik standartlarının önümüzdeki yıllarda önemli bir yere sahip olacağı tahmin edilmektedir. Finansal tabloların konvansiyonel finanstan farklı bir şekilde sunumu, faizsiz finans kuruluşları için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle konvansiyonel finans sistemine alternatif olarak ortaya çıkan faizsiz finans sisteminin, denetim ve raporlama standartları da elbette farklılık gösterecektir. Literatürde faizsiz finans kuruluşları ve standartlarına ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşların denetimi için etik ilkelere yönelik çalışmalar literatürde sınırlı sayıdadır. Bu çalışmada, KGK tarafından yayımlanan bağımsız denetimde etik kurallar ve faizsiz finans kuruluşlarının bağımsız denetimini yürüten denetçiler için etik kurallara yönelik bilgiler verilmiş, aralarındaki benzer ve farklı yönlerine değinilmiş, faizsiz finans kuruluşları denetçileri için etik kurallara getirilen eleştiriler değerlendirilmiştir. Faizsiz finans kuruluşları denetçileri için etik kuralların ayırt edici en önemli özelliği, İslam dininin emir ve yasalarına göre etik davranışların belirlenmesidir. Amaçlar ve hedefler açısından yayımlanan iki etik kural arasında bir farklılığın olmadığı ve birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

^a **Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, E-posta: aynur.akpinar@karatay.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2108-8454>

^b **Sorumlu Yazar:** Doktora Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, E-posta: memincetintas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1711-6344>

Kaynak göster: Akpinar, A. Ve Çetintaş, M. E. (2021). Etik Teoriler Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kuralların Değerlendirilmesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 7(1), 145-173.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

**EVALUATION OF ETHICAL RULES FOR AUDITORS CONDUCTING
INDEPENDENT AUDITS OF INTEREST-FREE FINANCE INSTITUTIONS
WITHIN THE FRAMEWORK OF ETHICAL THEORIES***Aynur AKPINAR^c**KTO Karatay University, Turkey**Mehmet Emin ÇETİNTAŞ^d**KTO Karatay University, Turkey*

ARTICLE INFO**Article history:**

Received: March 18, 2021

Accepted: June 30, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

M42

G23

G34

Z12

Keywords:

Interest-Free Finance,

Ethical Standards,

Fiqh Principles

ABSTRACT

It is estimated that the accounting, auditing and ethical standards of interest-free finance and interest-free finance, which are very influential on today's financial markets, will have an important place in the coming years. Presentation of financial statements differently from conventional finance is of great importance for interest-free financial institutions. For this reason, the auditing and reporting standards of the interest-free financial system, which has emerged as an alternative to the conventional financial system, will of course differ. There are many studies in the literature regarding interest-free financial institutions and their standards. However, studies on ethical principles for the supervision of these organizations are limited in the literature. In this study, information on the ethical rules in the independent audit published by the POA and the ethical rules for the auditors conducting the independent audit of interest-free financial institutions was given, the similarities and differences between them were mentioned, and the criticisms brought to the ethical rules for the auditors of interest-free financial institutions were evaluated. The most distinctive feature of the ethical rules for the auditors of interest-free financial institutions is the determination of ethical behaviors according to the orders and prohibitions of Islam. It can be said that there is no difference between the two ethical rules published in terms of goals and objectives, and they are compatible with each other.

^c **Author:** Asst. Prof., KTO Karatay University, E-mail: aynur.akpinar@karatay.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2108-8454>

^d **Corresponding Author:** PhD Candidate, KTO Karatay University, E-mail: memincetintas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1711-6344>

To cite this article Akpınar, A. ve Çetintaş, M. E. (2021). Evaluation of Ethical Rules for Auditors Conducting Independent Audits of Interest-Free Finance Institutions within the Framework of Ethical Theories, Journal of Islamic Economics and Finance, 7(1), 145-173.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde etik değerlere bağlı krizlerin önlenmesi için ciddi çalışmalar yapılmış ama bu krizleri önleme hususunda gözle görülür bir başarı sağlanamamıştır. Bunun sonucunda işsizlik artmış, insanların gelirleri düşmüş, gelir dağılımındaki adaletsizlik had safhaya ulaşmıştır.

Ekonomik ilişkilerin kontrol ve denetimi, devlet tarafından veya belirli kurumlar tarafından yapılmakta ve yönlendirilmektedir. Bu işleyişi de hukuk, etik ve ahlak kuralları sağlamaktadır. Etik ve ahlak olgusu, herhangi bir maddi müeyyidesi olmayan ortaya çıktıkları değerlerden destek alarak insan davranışlarına etki eden ve bu davranışları yönlendiren bir olgudur (Gözener, 2008: 8).

İslam'ın naslarında ve bunların yorumlarında hukuk ve ahlak iç içe bulunmaktadır. Bu iç içelik, İslam'ın insan davranışlarını ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme hususunda bir farkındalık arz etmektedir. Bu bağlamda bireylerin iç dünyasına seslenilmekte, sorunlar henüz meydana gelmeden engel olunmaya çalışılmakta, hukuk ve ahlak konusunda sorun çıkaranlara çeşitli müeyyideler uygulanmaktadır.

Günümüzde bireyler ve kurumlar şirketlerle ilgili kararlar alırken güvenilir bilgilere gereksinim duyarlar. Şirketlerin oluşturmuş oldukları mali tablolar, bu kararların alınmasında en temel araç olmaktadır. Mali tablolardaki bilgilerin, güvenilir olması ve şirketin gerçek durumunu yansıtması, karar alıcı durumunda olan birey ve kurumların geleceğe dönük kararlarında oldukça önemli olmaktadır.

Bağımsız denetimde etik standartlar, karar alıcılar nezdinde mali tabloların doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması hususunda oldukça etkin olmaktadır. Muhasebe birimi tarafından hazırlanan şirketlere ait finansal tablolar, bu şirketler hakkında, kişi ve kuruluşlara önemli finansal bilgiler sunmaktadır. Bu durum, bağımsız denetim faaliyetlerinde bulunan denetçilerin ilgili taraflara ve topluma karşı sorumluluklarını artırmaktadır. Mali tablolardaki bilgilerin güvenilir olmasını isteyen tarafların bağımsız denetim faaliyetlerini icra edenlerden beklentisi; sosyal sorumluluk ilkesini gözeterek, doğru, dürüst, şeffaf ve güvenilir bilgiler hazırlamaları, hepsinden önemlisi bağımsız ve etik davranış sergilemeleridir.

Etik davranmak, bağımsız denetimin temel faktörlerinden biridir. Nitekim etik değerlerin zedelendiği durumlarda, bağımsız denetçinin ve sunacağı denetim raporunun şeffaflığı ve güvenilirliği şüphe uyandıracaktır. Ülkemizde ve dünyada yaşanan şirket skandalları, denetim alanında etik kavramının eksikliğini hissettirmektedir. Yaşanan skandallar, dikkatleri etik prensiplere çevirmiş, bu alanda yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı ve yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda denetim alanında çalışmalar yürüten

kurum ve kuruluşlar, mali tabloların güvenilirliğini sağlayacak, bağımsız denetimin kalitesini yükseltecek, toplumun güvenini yeniden kazandıracak birtakım düzenlemeler yaparak, güvenilir ve sürdürülebilir bir denetim sistemi kurmayı amaçlamışlardır. Yapılan yeni düzenlemelerde, etik ilkelere uygun bir şekilde gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetlerinin, toplumun ekonomik menfaatlerini sağlama hususundaki önemine de vurgu yapılmıştır (Demir ve Çiftçi, 2016: 92-94).

Bankaları, çeşitli metotlarla kredi, para ve sermaye operasyonlarını gerçekleştiren, ticari, finansal ve ekonomik etkinliklerde bulunan organizasyonlar olarak tanımlamak mümkündür. Bankacılık sisteminin faizsiz olarak ilk uygulaması, aynı zamanda dünyanın ilk yazılı kanunlarında icat edildiği Babil Kralı Hammurabi döneminde olmuştur. Bu dönemden günümüze kadar bankacılık sistemi, çeşitli kültürlerden, dinlerden, yönetim şekillerinden ve toplum ihtiyaçlarından etkilenerek, faaliyetler itibari ile şekil değiştirmiştir. Faizsiz bankacılık sistemi de bu açıdan değerlendirilebilir. Özellikle petrol piyasasında söz sahibi olan Müslüman Körfez ülkeleri, finans işlemlerinde İslami referansları ilke edinmişlerdir. Bu bağlamda İslam ülkeleri ile daha güçlü iktisadi ilişkiler kurabilmek, finans işlemlerinin İslam fihına uygunluğunu sağlamak amacıyla faizsiz bankacılık sistemi oluşturulmuştur (Çanakçı, 2014: 45).

Küresel İslami Finans Raporu'ndan elde edilen verilere göre, küresel İslami finans 2018 yılı sonunda 2,2 trilyon dolara ulaşmıştır. İslami finans alanında ilk 10 ülke sırasıyla İran, Suudi Arabistan, Malezya, BAE, Katar, Kuveyt, Türkiye, Endonezya, Bahreyn ve İngiltere'dir. Müslümanların azınlıkta olduğu İngiltere tarafından İslami finans, stratejik bir alan olarak görülmektedir. Bu bağlamda İngiltere İslami finans alanında en büyük varlığa sahip ilk 10 ülke arasında yer almaktadır (Islamic Finance Report: Focus on Turkey, 2019).

50 yıllık bir geçmişe sahip olan faizsiz finans sistemi, faize dayalı geleneksel finans sistemiyle ciddi bir rekabete girmiş gözükmektedir. Özellikle, Müslüman ülkelerdeki vatandaşlardan çoğunun aynı ve nakdi yardımlarını İslam dininin öngördüğü şekilde değerlendirme ya da koruma altına alma talepleri, sosyal ve dinsel bir realitedir. Bu nedenle, ülkemizde faizle ilgili yasaklayıcı herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen özellikle son 20 yılda faizsiz finans sisteminin yaygınlaştığı gözlemlenebilmektedir (Arslan, 2015: 93-95).

Çalışmanın ilk bölümünde etik kavramı, etik türleri ve teorileri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş ve dünyadaki etik çöküşlere değinilmiştir. İkinci bölümde bağımsız denetim ve faizsiz finans kuruluşları denetçileri için etik kurallar ile ilgili genel bilgiler verilmiş, bu iki standart arasında içerik açısından benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır. Çalışmada son tartışma başlığı altında özellikle faizsiz finans kuruluşları denetçileri için etik kurallara yönelik çeşitli eleştiriler ve olumlu değerlendirmelere yer verilmiştir.

ETİK

Etik; kökleri en az 2500 yıl öncesine gidebilecek bir felsefe bilim dalıdır. Yunanca “örf, adap, karakter, gelenek ve alışkanlık” anlamlarına gelen etik kelimesi ethos kelimesinden türetilmiştir ve töre bilimi olarak tanımlanmaktadır. Etik, felsefenin bir dalı olarak insanlar arasında ahlaksal ilişkileri, örf ve geleneklere ait ilişkileri ve davranış biçimlerini ele alır (Acar, 2000: 1). Türk Dil Kurumu’na göre örf ve âdet bilimi ve ahlak bilimi olarak ifade edilen etik, değişik meslek kollarında tarafların uyması ve kaçınması gereken davranışların bütünü olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu (TDK), 2021).

İnsanlara ilişkin iyi/doğru veya kötü/yanlış davranışların özü, kökleri, nasıl olması gerektiği ve bu davranışlara ilişkin problemlerin tetkiki etik biliminin konusunu oluşturmaktadır (Uluç, 2003: 322).

Etik, bireye belirli bir davranışı değil doğru olduğu kabul edilen davranışı göstermekte ve bu davranışın takip edilmesini istemektedir. Bireye bu davranışın uygulanması konusunda baskı yapmaz, birey tamamen kendi özgür iradesiyle davranışı uygular. Etik kavramı günümüzde, bireylerin alacağı her türlü kararlarda ve tercihlerde onları belirleyen bir değerler birimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etik Türleri

Uzun bir geçmişe ve bilimsel bir çerçeveye sahip etik türleri, betimleyici etik, normatif etik, meta etik, teolojik etik ve deontolojik etik başlıkları altında incelenmektedir.

Betimleyici Etik: Betimleyici etik, bilimsel ve maddeci yaklaşımların ahlak alanına uygulanması anlamına gelmektedir. İnsanların sosyolojik ya da psikolojik olgularını içeren önermelerden oluşmaktadır. Bu etik anlayışı belirli şart ve kural koymaksızın bireylerin eylemlerini gözlemler ve gözden geçirir buna istinaden ortaya çıkan neticeleri betimler. Betimleyici etik uygulama üzerine odaklanmaktadır. Yeni kurallar belirlemese de mevcut duruma yönelik önerilerde bulunur. Bir durum karşısında tedaviden ziyade tahlil üzerine odaklanır, ortaya çıkan durumun resmini çeker, tasvir eder ve gerekli açıklamayı yapar (Cevizci, 2008: 6).

Normatif Etik: İnsanlar için neyin iyi ve doğru, neyin kötü ve yanlış olduğunu, insanların hayatlarını nasıl yaşamaları gerektiği hususları açıklayan etik prensipleri araştırır, insanların yaşamları boyunca en son ve en yüksek değere sahip şeylerin neler olduğunu analiz eder, adil bir toplum yapısında hangi unsurların olması gerektiğini tartışır. Yani normatif etik önceden konulmuş kurallarla birey ve topluma yol gösterir, belli bir hayat tarzı ve yaşam biçimi sunarak bu kuralların sonuçlarını hesaba katmaksızın uyulmasını bekler. Örneğin, kürtajın, ötenazinin,

ölüm cezasının vs. ahlâken doğru olup olmadığını araştırır (Cevizci, 2008: 8).

Normatif etikte insan toplumun parçası olarak ele alınmakta ve insanın bireysel yaşantısından sosyal çevresine, ortaya koyduğu davranışlardan arzu ve heveslerine kadar normlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Uzun, 2013: 8).

Meta Etik: Etik kuramının üçüncü türü ise çağdaş yaklaşımı ifade eden eleştirel veya analitik etik diye de tanımlanan meta etikdir. Kelime anlamı olarak etik üstü anlamına gelmektedir. Meta etik normatif etik kuramına göre oluşturulan ahlâkî kuralları tartışır, bu kurallarda geçen görüş ve fikirleri inceler ve söz konusu görüş ve fikirlerin anlamlarını, niteliklerini, içyüzlerini ve birbirleri karşısındaki durumlarını analiz eder (Cevizci, 2008: 8-9). Ahlak filozoflarının kural koymamaları, nasihatte bulunmamaları, hayat tarzı sunmamaları gerektiğini savunmaktadır. Çünkü filozofun görevi, belli bir dünya görüşü ortaya koymak ve onu desteklemek değildir. Filozof etik kavramları, yargıları incelemeli, analiz etmeli, ahlaki davranış ölçütlerini tartışıp sonuçları üzerinden değerlendirmelere tabi tutmalıdır.

Teolojik Etik: Amaçlanan sonuç etiği olarak da ifade edilen teolojik etik, fayda ve yarar ilkelerini temel ilke kabul etmektedir. Yani bir eylemin sonucunda birey için fayda ve yarar varsa o eylem etikdir ilkesi geçerli olmaktadır.

Deontolojik Etik: Davranışların doğruluğu üzerinde duran ve bu davranışları bireyin ödevi olarak kabul eden, yükümlülüklerle, değerden daha fazla önem veren etik türüdür. Kural etiği olarak da bilinen bu etik türünde bireyin gelecekle ilgili davranışları, çevresinde oluşan eşitlik, tarafsızlık veya evrenselleştirilebilir kurallarla şekillenmektedir.

Ahlak Kavramı

Ahlak iyi ya da kötü bir eylemi gerçekleştirebilme gücünü elinde tutan insana has bir özelliktir. Çünkü, aklını kullanabilmesi bakımından yaratılmışlar arasında bu yeteneği kullanabilen insandan başka bir mahlukat yoktur. İnsanın diğer varlıklara karşı üstün olan bu yönü, onun belli bir disiplin altına alınmasını gerektirmektedir. Bireysel anlamda iç huzurun ve mutluluğun sağlanması ve diğer bireylerin haklarına riayet edilmesi vb. değer yargıları, ahlaki toplumlarda oldukça önemli bir yere taşımaktadır (Uzun, 2013: 17).

Ahlakla ilgili yapılan çalışmalarda ahlak, etik kavramının bir alt başlığı olarak ele alınmakta ve daha kapsayıcı bir tanımla bulunmaktadır. Ahlak; insanda var olan iyi ve kötü yönlerin belirli bir disiplinden geçirilerek kötü yönlerin dizginlenmesi, iyi yönlerin daha da geliştirilmesini sağlayan ilkeler ve kurallar bütünüdür. Böylelikle, insanın topluma faydalı, verimli ve etkin birey olması sağlanmaktadır (Yaran, 2008: 9).

Başka bir tanımda ise ahlak; bireylerin olması gereken davranışlarını belirleyen,

insan nefsinin ıslah ederek, tekâmüle erdirip, arzuladığı mutluluğa ulaştırmayı sağlayan ilkeler ve kurallar bütünü olarak ele alınmıştır (Bilgen, 2006: 40).

Yapılan tanımlar ahlakın özünü kapsayacak şekilde genel çerçeveyi vermektedir. İnsan yaratılışı gereği içinde bir takım heva ve hevesleri vardır. Bu heva ve hevesler ahlaki ilke ve kurallara göre terbiye edilmesi durumunda, insan iç huzura erecek ve manevi bir mutmainlik elde edecektir. Ahlak bilgisi ütöpik bir ideal olmaktan ziyade toplumsal hayatta uygulanabilen bir bilgidir. Bu sebeple devamlı canlıdır ve tam olarak gerçekliktir. Ancak etik ve ahlaka ilişkin derinlemesine fikri çalışmalar, yaşayıp hayata uygulamak yerine, pek çok soru sorarak salt konuşma ve tartışma aşamasında kaldığı zaman felsefe boyutuna indirgenmiş olur. İnsan fitratı gereği iyiye de kötüye de meyillidir. Her iki yöne de gidebilme iradesi tanınan insan, iyilik tarafını tercih etmesi durumunda ahlak kümesine bağlı kalarak hareket etmiş olmaktadır (Yaran, 2008: 9).

Etik ve Ahlak Arasındaki İlişki

Etik ve ahlak kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Ancak yüklendikleri anlam, içerik, nitelik ve kapsam açısından birbirlerinden farklılıklar göstermektedirler.

Etik; hukuka, düşünmeye ve felsefeye ilişkin davranış kalıplarını kapsamakta ve bireylerin birbirleri ile münasebetlerinde yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Evrenseldir ve herkes için geçerli olma özelliğine sahiptir. Ahlak ise genellikle dinsel inançlara ait uyulması gereken ilke ve kurallardan meydana gelmektedir. İnsanların etnik ve dinsel kimliklerine göre farklılık gösteren, uyulma zorunluluğu olan ilkeler bütünüdür (Gök, 2008: 8). Etik kuralların hepsi ahlak kuralları olarak kabul edilebilir ancak her ahlak kuralı etik kural olmayabilir.

Dünyada Muhasebe ve Denetimde Etik Çöküşler ve Sebepleri

Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkan işletmelerin muhasebe ve denetimlerine ilişkin skandallar, etik ve ahlaki değerleri yeniden gündeme getirmiş ve bu alanda birçok araştırma yapılmıştır. Markkula Center for Applied Ethics tarafından yapılan detaylı bir araştırmada işletmelerde meydana gelen muhasebe ve denetimlerine ilişkin etik ve ahlaki çöküşlerin sebepleri, benzer ve farklı yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda muhasebe ve denetim skandallarına ilişkin aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir (Hurst, 2004: 2-54):

a) Bu skandalların işletmelere yönelik paydaşlar üzerinde olumsuz etkisi olmuştur.

b) İşletmeler, 1970'li yıllardan itibaren bünyelerinde etik komitelerin kurulması, etik kodların yerleştirilmesi, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal yönetim gibi konulara ağırlık vermeye başlamışlardır. Ancak bütün bu

çalışmalar muhasebe ve denetimde etik değerlere ilişkin skandalları önleyememiştir. Bu nedenle günümüzde daha yapılandırılmış ve müeyyideleri olan yönetim ve etik ilkeleri oluşturmak için, paydaşlar tarafından siyasilere baskı yapılmaktadır.

c) Avrupa’da yaşanan skandallar, Avrupa Komisyonu’nu, bir dizi özendirici yönetim reformları üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. “International Accounting Standards Board” tarafından hazırlanan, yeni uluslararası muhasebe standartlarının uyarlanmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır.

Komisyon tarafından önerilen standartlar, yöneticilere bağlı olmayan denetim şirketleri tarafından, işletmelerin denetimini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, AB üyesi ülkelerin menkul kıymet borsalarına üye şirketlerin bağımsız denetimini yapacak firmaları her yedi yılda bir değiştirmeleri veya denetim yapacak ortakların yerini beş yılda bir değiştirmeleri gerekmektedir.

d) Meydana gelen skandallar, yöneticilerin üzerinde durması gereken etik değerlerin önemine işaret etmektedir. İşletmelerde etik dışı davranışlar genelde küçük beyaz yalanlarla başlamıştır. Şirketler arası çıkar çatışması oldukça çoktur ve bunu her yöneticinin ve çalışanların açıkça fark etmesi ve çıkar çatışmasını en aza indirmeye çalışması gerekmektedir. Etik değerlerin yöneticiler tarafından içselleştirilmesi, hesap verilebilirlik ve sorumluluğu artırmaktadır.

e) Muhasebe ve denetim skandalları, şirket yöneticilerinin de hata yapabildiğini göstermiştir. Yöneticiler, paydaşların güvenini kazanmaktan ziyade, etik değerlere yönelik standartların oluşturulmasında şuurulu olmalı, bu konu üzerinde daha kapsamlı düşünmeli ve kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Doğan, 2009: 197).

Yaşanan muhasebe ve denetim skandalları incelendiğinde, işletmelerde yolsuzluk, denetçi usulsüzlüğü, rüşvet, muhasebe hileleri, dolandırıcılık, zimmete para geçirme gibi benzer etik dışı davranışların ağırlıkta olduğu görülmüştür.

İşletmeler hakkında yeterli güvenilir bilgiye ulaşılamaması ve işletmelerin şeffaf olmayan uygulamaları, muhasebe ve denetim alanında etik çöküşlere neden olmakta dolayısıyla kamunun işletmelere karşı güveni kaybolmakta, ülke ekonomileri zarar görmektedir (Doğan, 2009: 198).

BAĞIMSIZ DENETİMDE ETİK KURALLAR

Bağımsız Denetçi Tanımı

Bağımsız denetçi, belirli eğitimleri tamamlayarak, mesleki tecrübe edinmiş, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerinin rehberliğinde denetim faaliyetini kendine meslek edinmiş, tek olarak veya bir denetim işletmesinde denetim hizmeti icra eden kişidir (Sağlar ve Tuan, 2009: 350).

Bağımsız denetçi, finansal tabloları etkileyen hata ve hileleri ortaya çıkararak, bu tabloların doğru olup olmadığına ilişkin bilgilerin taraflara sunulmasından sorumludur. Bu sorumluluk çerçevesinde, bağımsız denetçi, çalışmalarında mesleki şüphecilik ilkesini göz önünde bulundurmalı, yatırımcıların ve ortakların kararlarında etkili olabilecek makul bir güvence elde etmelidir (Selimoğlu, 1997: 35).

Bağımsız denetçi, bağımsız denetim faaliyeti icra etmek üzere bağımsız olarak çalışan, belirli ilke ve kurallar çerçevesinde finansal tabloların doğruluğun araştıran, 3568 sayılı yasa ile Yeminli Mali Müşavir (YMM) veya Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM)'lere Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından denetim yetkisi verilen kişidir (Dal ve Çalış, 2013: 98).

Bağımsız Denetim-Etik İlişkisi

Avrupa'da ve ABD'de muhasebe ve denetim alanında ortaya çıkan skandallar, bu şirketlere ilişkin muhasebe ve denetim başarısızlıklarını da gündeme getirmiş ve etik değerler önem kazanmıştır (Zakaria vd., 2010: 44). Bu skandallar bağımsız denetime yönelik etik davranışlar hususunda toplumsal farkındalığa neden olmuş, muhasebe ve denetim başarısızlıkları, bağımsız denetime ilişkin saygıyı, güveni azaltarak denetim mesleğinin prestijini zedelemiştir (Kung ve Huang, 2013: 479). Denetçiler belirlenen kurallara ve standartlara bağlı kalmayarak, müşterilerinin isteklerini yerine getirmeye ve kendi menfaatlerini karşılamaya çalışmakla suçlanmışlardır. Bu skandallar, etik çerçevesinde değerlendirildiğinde; denetçilerin düzenlemelere ve standartlara bağlı kalmayı savunan deontolojik etik kurallarının tersine, belli bir grubun çıkarlarını gözeterek, mutluluk ve sonuç odaklı teleolojik etik çerçevesinde hareket ettikleri gözlemlenmiştir (Zakaria vd., 2010: 45). Ülkemizde bağımsız denetçilerin yapmış oldukları denetimler sonucu ortaya çıkan denetim raporları, genelde olumlu olmasına rağmen özellikle bankacılık sektörüne ilişkin skandallar, denetimde kalite ve meslek etiği gibi kavramların tartışılmasına yol açmıştır (Dinç ve Cengiz, 2014: 225).

Sermaye piyasalarının etkin ve güvenilir olmasında, finansal tabloların bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Toplum, finansal sistemin etkin bir şekilde işleyişi için bağımsız denetçilere güvenilir finansal tablolar oluşturma hususunda önemli roller yüklemiştir (Duska, 2005: 21).

Aktif finans piyasasında işlem yapmak isteyenler, gerçek ve doğru finansal tablo bilgilerine göre karar vermek isterler. Burada denetçinin rolü, finansal tabloların doğruluğuna ilişkin beyandır (Duska, 2005: 22).

Serbest piyasanın hâkim olduğu ekonomik sistemde, fonların verimli bir şekilde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Serbest piyasa ekonomisinde,

yatırımcıların yatırımlarını asimetrik bilgi çerçevesinde yaptıkları varsayılmakta, bu sebeple finansal tabloların denetimi sayesinde, çıkarı olan tüm paydaşlara yönelik bir güvencenin verilmesi amaçlanmaktadır (Campbell, 2005: 90).

Finansal tabloların doğru ve güvenilir olması hususunda etiksel yükümlülükleri olan denetçiler, denetim faaliyetlerini icra ederken, kamuya karşı sorumlulukları vardır. Bağımsız denetçiler sadece müşterilerine değil ülke ekonomisine de hizmet etmektedirler (Gunz ve McCutcheon, 1991: 778). Denetim, yatırımcılara güvence sağlayan bir kamu hizmeti olarak düşünülmekte, bu sebeple denetçiler denetim faaliyetlerini dürüstlük, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerini göz önünde bulundurarak yerine getirmeleri gerekmektedir (Shadmehr ve Moradi, 2013: 1). Denetçi, her ne kadar yapmış olduğu hizmetin ücretini müşterisinden alsa da denetçinin önceliği kamu ve üçüncü tarafların çıkarlarını gözetmek olmalıdır. Bu bağlamda denetim hizmet sözleşmeleri diğer sözleşmelerden farklı olmakta ve denetçi ücret aldığı müşterisini değerlendirerek görüşlerini kamuya ve üçüncü taraflara sunmaktadır (Ashbaugh, 2004: 144). Denetim hizmetlerinde meydana gelen etiksel sorunlar, yatırımcılara ve hissedarlara sadece paralarını değil aynı şekilde güvenlerini de kaybettirmektedir (Campbell, 2005: 90).

Etik ilkeler gözetilerek yapılan denetimin neticesinde, halka açık işletmelerin performanslarına yönelik doğru ve güvenilir bilgilerin var olduğuna dair inanç canlanacak, kamu güveni artacaktır (Campbell, 2005: 91).

Denetçilerin etik konuları iki perspektiften ele alınabilir. Birincisi, denetim mesleğinin etik değerlerini ilgilendiren, denetim faaliyetleri sırasında dürüstlük, tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde hareket edilmesini gerektiren “içeriden bakış” olarak da adlandırılan perspektiftir. İkincisi ise, müşterilerin etik değerleri anlaması, değerlendirmesi ve etik değerlere karşılık vermesi şeklinde olan, “değerlendirme” olarak adlandırılan perspektiftir (Martin, 2007: 5).

Bağımsız Denetim Etiğine İlişkin Düzenlemeler

Denetçinin, denetlediği kuruluştan bağımsız ve mesleğin yürütülmesine yönelik mesleki birikime sahip olması, bağımsız denetim mesleğinin en önemli ilkelerindedir. Avrupa’da ve ABD’de yaşanan işletme skandallarından sonra, bağımsız denetim firmaları ile müşteri firmaları arasında “denetim görüşü alışverişi” (opinion shopping) yapıldığına yönelik iddialar, bağımsızlık ve etik ilkelerin önemini artırmıştır (Uzay 2004, 435-485).

Finansal tablolarda, işletmenin finansal durumu, performansı, nakit akımı, kâr-zararı, varlıkları, kaynakları vb. bilgiler yer almakta ve finansal tablolar belirli bir dönem (genelde 12 ay) için hazırlanmaktadır. Bu bilgiler, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe standartlarına, değerlendirme ölçülerine ve diğer yasal düzenlemelere göre tespit edilmektedir. Fakat bu kurallar ve değerlendirme ölçüleri

ilke bazlı oldukları için esnek olmakta bu sebeple bazı eksiklikler ortaya çıkabilmektedir (Ocak ve Güçlü, 2014: 133). Bağımsız denetim firması, herhangi bir kurum ve kuruluşla ilişkisi olmaksızın bir serbest meslek faaliyeti olarak finansal tabloların denetim hizmetini yerine getirmektedir. Bu sebeple bu hizmeti gerçekleştiren meslek mensupları “*dış denetçi/bağımsız denetçi*”; gerçekleştirilen mesleki faaliyet de “*muhasabe denetimi/finansal tablo denetimi/bağımsız denetim*” olarak isimlendirilmektedir. Denetimin gerçek fonksiyonu, bağımsız denetçilerin, bağımsız ve güvenilir olmalarına odaklanmıştır (Yılandıcı, Yıldız ve Kiracı, 2013: 6).

SPK tarafından 2006 yılında yayımlanan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri:X, No:22)’in ikinci kısım üçüncü bölümünde, bağımsız denetim kuruluşlarının ve bağımsız denetçilerin uyması gereken etik ilkeler düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre etik ilkeler sekiz ana başlıkta ele alınmıştır.

Bu İlkeler:

Mesleki şüphecilik (11. mad.): Bağımsız denetçi, finansal tablolarda sunulan bilgilerin kesin doğru bilgiler olmadığını, önemli bir yanlışlıklar da içerebileceğini göz önünde bulundurarak, denetimini mesleki şüphecilik ikesiyle yerine getirmelidir.

Bağımsızlık (12. mad.): Bağımsız denetçi, denetim hizmetini bağımsız olarak yerine getirmelidir. Bağımsız denetçilerin dürüst, tarafsız ve güvenilir olması yanında, bağımsızlıklarını zedeleyebilecek özel durumlarının da ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bağımsızlığı ortadan kaldıran durumlar (13. mad.): Bağımsızlığın zedelendiğine dair bir şüphe oluşması durumunda bağımsızlığın ortadan kalkmış olduğu kabul edilir.

Mesleki özen ve titizlik (14. mad.): Bağımsız denetim kuruluşu veya denetçilerin, denetimin planlanması, yürütülmesi, sonuçlandırılması nihayetinde bağımsız denetim raporunun hazırlanması aşamalarında gerekli mesleki özen ve titizliği göstermeleri gerekmektedir.

Ticaret ve mesleğe aykırı faaliyet yasağı (15. mad.): Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler; ticari, sınai ve zirai hiçbir faaliyet yapamazlar. Ticari işletmelerin yönetim kurulu başkanlığı, üyeliği, genel müdür ve genel müdür yardımcılığı gibi önemli sorumluluk taşıyan görevlerde bulunamazlar.

Reklam yasağı (16. mad.): Bağımsız denetim kuruluşları ve denetçiler, iş elde etme maksadıyla reklam sayılabilecek hiçbir faaliyette bulunamazlar ve iş öneremezler.

Sır saklama yükümlülüğü (17. mad.): Bağımsız denetim kuruluşları ve denetçiler, bütün çalışanları ile ve dışarıdan hizmet verenler, işleri dolayısıyla elde ettikleri gizli bilgileri açıklayamazlar, bu gizli bilgileri kendilerinin ve üçüncü kişilerin çıkarları için kullanamazlar.

Karşılıklı ilişkiler ve haksız rekabet yasağı (18. mad.): Bağımsız denetim kuruluşları ve denetçiler, denetim hizmetlerini olumsuz yönde etkileyebilecek ve zarar verebilecek şekilde karşılıklı ilişkilerde bulunamazlar ve rekabete giremezler.

Özellikle ücret, eleman ve iş alma gibi hususlarda mesleki prensiplere, denetim standartlarına ve teamüllere aykırı davranışlarda bulunamazlar.

Ülkemizde bağımsız denetime ilişkin etik ilkeler birden çok kurum tarafından değişik tarihlerde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler Tablo 1’de verilmiştir.

Ülkemizde muhasebe ve denetim alanında standart oluşturma yetkisinin tek elde toplanması amacıyla 2011 yılında KGK kurulmuş ve bu yetki KGK’ya verilmiştir.

KGK tarafından yayımlanan “*Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar*”a ilişkin ilkeler aşağıdaki gibidir (KGK, 2021).

Dürüstlük: Denetçiler denetim hizmetlerini icra ederken doğru, dürüst ve güvenilir olma sorumluluğuna sahip olmalıdır.

Tarafsızlık: Denetçilerin önyargıları, menfaat çatışmaları veya başkalarının nüfuzları, meslek veya işle ilgili düşüncelerini ve kararlarını etkilemesine izin vermemelidir.

Mesleki Yeterlilik ve Özen: Müşterilerin yeterli denetim hizmetlerini almalarını sağlamak için yeterli bilgi ve beceri birikimine sahip olma, denetim faaliyetleri sırasında, yürürlükteki teknik ve mesleki standartlara uygun bir şekilde hareket etme ilkesidir.

Sır Saklama (Gizlilik): Denetim hizmeti süresince elde edilen bilgilerin gizliliğini gözeterek, bu tür bilgileri açıklamama ve kendisinin veya üçün kişilerin menfaatleri için kullanmama ilkesidir. Söz konusu bilgiler, yasal bir zorunluk veya mesleki bir hak veya görevin mevcut olması durumunda açıklanabilmektedir.

Mesleğe Uygun Davranış: İlgili yasal düzenlemelere uyma ve mesleğin onurunu zedeleyecek her türlü davranış ve fiilden kaçınma ilkesidir. Bu ilke, meslek onurunun kötü yönde etkilenmesi neticesine varacak tüm faaliyetleri içermektedir.

Tablo 1 : Bağımsız Denetime İlişkin Etik İlkeleri Düzenleyen Kurumlar

KURUM/KANUN	ESAS ALINAN DÜZENLEME	İLKELER
5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu TÜRMOB; “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Müşavirlerin Meslek Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik”	Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsünün (III A) Meslek Ahlak Kuralları Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) bünyesindeki Uluslararası Muhasebe Meslek Mensupları Etik Standartlar Kurulu (IESBA) tarafından yayınlanan “Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar”	Dürüstlük, Tarafsızlık, Nesnellik, Bağımsızlık, Gizlilik, Yetkinlik (Ehil olma) Mesleki Özen ve Yeterlilik
BDDK SPK “Bağımsız Denetim Kuruluşları ve Bağımsız Denetçilerin Uyacakları Etik İlkeler”	Bağımsız Denetim Yönetmeliği Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları	Dürüstlük, Tarafsızlık, Güvenilirlik, Saydamlık Toplumsal Yararın Gözetilmesi Mesleki Şüphencilik, Bağımsızlık, Mesleki Özen ve Titizlik, Ticaret ve Mesleğe Aykırı Faaliyet Yasağı, Reklam Yasağı, Sır Saklama Yükümlülüğü, Karşılıklı İlişkiler ve Hakstz Rekabet
Kamu Gözetimi Kurulu	Uluslararası Denetim Standartları	Dürüstlük, Tarafsızlık Mesleki Yeterlilik ve Özen Sır Saklama Mesleğe Uygun Davranış

Kaynak: (Alkan, 2018: 139)

Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler için Etik Kurallar

Uluslararası bir kuruluş olan, İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) tarafından hazırlanan “*Faizsiz Finans Kuruluşlarının (FFK) Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler için Etik Kurallar ve Standartları*”, KGK tarafından Türkçe’ye çevrilerek 14 Aralık 2019 tarihli 30978 sayılı resmi gazetede yayımlanmış ve 01.01.2020’den itibaren uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir (KGK, 2021).

Yürürlüğe giren denetçiler için etik standartlar 7 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında, muhasebe ilminin önemi ve fihhi ilkelere bağlı kalmanın farkındalığı ele alınmıştır. İkinci bölümde etik kuralların amaçları, üçüncü bölümde etik kuralların yapısı, dördüncü bölümde etik ilkelerin dini dayanakları, beşinci bölümde denetçiler için etik ilkeler, altıncı bölümde denetçiler için etik davranış kuralları yer almakta, son bölümde ise yürürlüğe ilişkin bilgiler yer almaktadır (Çetin, 2020: 76-78).

Faizsiz finans kuruluşlarının bağımsız denetimini yürütecek denetçiler, ilgili finans kuruluşlarının mali tablolarını, iş ve işlemlerini sadece finansal raporlama standartları bakımından değil fihhi ilkelere uygunluk bakımından da gözetlemekle yükümlüdürler. Fihhi ilkelere uygunluk açısından olumsuz bir tespit olduğu takdirde bağımsız denetim raporlarını buna göre oluşturmaları gerekmektedir.

Muhasebe; İslam toplumunda bireyler arasındaki ilişkileri ve düzeni sağlayan fihhi hükümlerin uygulanmasında, bireylerin sahip olduğu hakların kaydedilmesi, ölçülmesi, değerlendirilmesi ve bu hakların adaletli bir şekilde paylaşılması için Müslüman toplumun bir kısmının öğrenme mecburiyetinde olduğu (farzı kifaye) bir ilimdir.

Muhasebe, mali nitelikteki olay ve işlemlere ait verileri para ile ifade edilmiş şekilde veya ihtiyaç duyulan sayısal verileri toplayan, bu verileri üçüncü kişilerin gereksinim ve amaçlarını da dikkate alarak kaydeden, sınıflandıran, özetleyerek rapor eden ve ortaya çıkan sonuçları yorumlayarak analiz eden ve bu raporları ilgililere sunan, bilimsel bir bilgi sağlama yöntemi olarak tanımlanabilir.

Muhasebede oluşturulan verilerin doğru, tarafsız ve güvenilir olması, üçüncü kişilerin doğru kararlar almasında büyük önem arz etmektedir. Bu hususta muhasebeciler büyük sorumluluk taşımaktadırlar. Ayrıca işletme denetiminin tarafsız, güvenilir ve mesleğinde uzman kişiler tarafından yapılması verilerin güvenilirliğini daha da arttıracaktır. Etkin bir yönetim için iyi işleyen muhasebe

ve denetim sisteminin olması gerekmektedir. İşletmede üretilen finansal verilerinin, denetim standartlarına göre incelenerek denetlenmesi, muhasebe verilerinin güvenilirliğini arttırmaktadır. Bu bağlamda muhasebe denetimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iktisadi yapının vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Denetçi tarafından oluşturulan denetim raporları, öncelikle sermaye piyasası yatırımcıları olmak üzere, güvenilir bilgiye gereksinim duyan bütün tarafları ilgilendirmektedir. Kurum ve kuruluşlarda denetim işlevi oldukça önemli olmakta ve bu durum muhasebe gerekliliğini beraberinde getirmekte muhasebesiz denetim olmamaktadır. Bu sebeple muhasebe ve denetim birbirleriyle etkileşim içinde olan iki kavramdır (Demir, 2015: 342-348).

Muhasebe ilminde adalet kavramı, önyargı taşımama olarak ifade edilebilir. Adalet kavramı, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmektedir; *“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder (Nahl:90)”* ve *“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor (Nisa:58).”* Denetim hizmetine ilişkin standartlar, etik bir değer olan adalet kavramının yerine getirilmesine öncülük etmektedir. Bu sebeple denetçiler, denetim hizmetlerini icra ederken etik kurallara ihtiyaç duymaktadır.

Belirlenmiş olan etik kuralların dayanabileceği sağlam ve meşru bir kaynağının olması, bu kuralların ikna gücüne sahip olabildiğini arttırmaktadır. Bağımsız denetçiler için yasalarımızda var olan etik ilkeler tamamen insan muhakemesine dayanır. Bu sebeple etik ilkelerin uygulanabilirliği, yasal zorunluluğa, mesleki ilgiye, mesleği geliştirme ve müşterilerin güvenini kazanma isteğine bağlıdır. Etik ilkeleri İslam dininin bakış açısıyla değerlendirecek olursak; etik ilkeler, yukarıda sayılan dayanaklarla beraber, İslam inanç esaslarına ve fıkhi ilkelere dayanmaktadır. Bu bağlamda dini dayanaklı potansiyel bir yaptırım gücü meydana gelmektedir.

Etik Kuralların Amaçları

Etik kuralların amaçları aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Bağımsız denetçilerin normal mesleki etik kurallarına ilaveten, fıkhi açıdan herhangi bir fiilin etik bir davranış olarak kabul edilebilirliğine dikkat çekerek etik farkındalığın geliştirilmesine yardımcı olmak.
- Finansal tablolarda sunulan bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlayarak, denetim hizmetlerine duyulan güveni arttırmak.
- FFK'nın hem de FFK'larla ilişkili tarafların menfaatlerini korumak.

Etik Kuralların Yapısı

Kurallar, denetçiler için etik ilkelerin dini dayanakları, denetçiler için etik ilkeler ve denetçiler için etik davranış kuralları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır:

Denetçiler için Etik İlkelerin Dini Dayanakları

Etik ilkelerin başlıca dini dayanakları şunlardır (KKGK, 2021):

Dürüstlük

İslam dini dürüstlüğe oldukça önem vererek dürüstlüğün Müslüman bireyin tüm davranışlarına hâkim olmasını amaçlar.

Bu husus; “*Herhâlde ücretle tuttuğunuzun en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır (Kasas:26)*” ayetinde ve ayrıca “*Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz (Buhari, 2017: 17)*” ve “*Sana bir şey emanet eden kişiye emanetini (hakıyla koruyarak) iade et. Sana hainlik edene sen hainlik etme*”(Tirmizi, 2008: 38)” Hadis-i Şeriflerinde de buyrulmuştur.

İnsanın yeryüzündeki halifeliği ilkesi

Kur’an-ı Kerim’de halifelikle ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır: “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım (Bakara:30)*”, “*O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazıınızı bazıınıza derece derece üstün kılandır (En’am:165)*”, “*Sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı (Hud:61)*”, “*Sonra, nasıl amel edeceğinizi görmek için, onların ardından sizi yeryüzünün halifesi yaptık (Yunus:14).*” Bu ayetlerle Allah-u Teâlâ yeryüzünün imar edilmesi hususunda insana sorumluluk vermiştir. Halifelik ilkesi, mülk sahipliğinin ve hüküm koymanın Allah-u Teâlâ’ya ait olduğu ve insanın mülk edinmesinin bir amaç değil kendisine, ailesine ve topluma karşı yaşanabilir bir hayat sağlama aracı olduğu temeline dayanmaktadır.

İhlas

İhlas; denetçinin dış etkilerden kurtularak, riyakârlık ve gösterişten uzak bir şekilde, mesleki sorumluluğun yanı sıra sırf Allah rızası için denetim hizmetlerini yapması olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda denetçinin, icra etmiş olduğu denetim faaliyeti ve mesleki sorumlulukları bir çeşit ibadet olmaktadır.

Takva

Denetçi, denetim hizmetlerini Allah-u Teâlâ’nın azametinden korkarak, emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak yerine getirmelidir. Allah-u Teâlâ şöyle

buyurur; “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün. (Ali-İmran: 102)” Bu nedenle takva, denetçinin sahip olması gereken hususlardan biri olmalıdır.

Erdemli olma ve işini mükemmel yapma

Denetçi, kendini sadece mesleki hizmetleri yerine getirmekle sınırlamamalı, aynı zamanda bu alanda bilgi birikimini geliştirerek, görevlerini en mükemmel şekilde yapmalıdır. Ayrıca denetçi mükemmellik derecesine ulaşmak için dini bilgilere de sahip olması gerekmektedir.

Allah-u Teâlâ korkusuyla davranma

Günümüzdeki etik ilkelere göre insanlarda otokontrol -kendi kendini kontrol etme- mekanizması bulunmalıdır. Yapılan her türlü eylemin, Allah-u Teâlâ tarafından görüldüğü düşüncesi insanlarda otokontrol mekanizmasının etkinliğini artırmaktadır. Allah-u Teâlâ bir ayette şöyle buyurmaktadır; “Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.};{... Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da. (Taha:7)”

Allah-u Teâlâ’ya hesap verilecek olması

Allah-u Teâlâ’ya hesap verilecek olması; Kıyamet Günü’nde kulun bu dünyada yapmış olduğu bütün davranışları için hesaba çekileceği inancıdır. Bu davranışlar, bireyin taşıdığı yükümlülük duygusuyla, ödül ve cezayla ilişkilendirildiği takdirde, birey için önemli derece de bir anlam ifade edecektir.

Denetçiler için Etik İlkeler

Mesleki yeterlilik, özen, sır saklama, mesleğe uygun davranış, dürüstlük, tarafsızlık, güvenilirlik vb. KGK tarafından yayımlanan Bağımsız Denetçiler için Etik İlkeler İslam fıkhtının belirlemiş olduğu ilke ve kurallara aykırı olmamak şartıyla FFK içinde uygulanır. Ayrıca dini dayanakları esas alan fıkhi meşruiyet ve inanç esaslarına dayalı etik ilkelere uygulanır.

Denetçiler için Etik Davranış Kuralları

Aşağıdaki paragraflarda dayandıkları etik ilkelere göre gruplandırılmış olan temel etik davranış kurallarının bazıları yer almaktadır.

Güvenilirlik ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Denetçi, mesleki görev ve hizmetlerini icra ederken, işletmenin lehinde ve aleyhinde olan bilgileri doğru ve şeffaf bir şekilde sunması, edindiği gizli bilgileri üçüncü kişilere açıklamaktan kaçınması, bu gizli bilgileri kendisinin ve üçüncü

tarafının çıkarları için etik dışı bir şekilde kullanmaması gerekmektedir.

Dini meşruiyet ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Allah-u Teâlâ'ya karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren denetçi, topluma karşı sorumluluklarını da yerine getirmiş olacaktır. Dolayısıyla denetçi, Allah-u Teâlâ'ya karşı görev ve sorumluluklarına öncelik vererek bunları en iyi şekilde yerine getirmelidir.

Denetçi, Allah-u Teâlâ'ya karşı üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesi durumunda, hizmet verme esnasındaki sorumluluklarının da yerine getirilmesine vesile olacağına inanarak üstlendiği sorumlulukları en mükemmel şekilde yerine getirmelidir.

Denetçinin, mali işlemlere ilişkin fıkhi kuralları bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple zorunlu ve yeterli eğitim almalıdır.

Denetçi, mesleki görev veya denetim hizmetlerini icra ederken, fıkhtın resmi referanslarını oluşturması sebebiyle, FFK'nın danışma komitesi tarafından tespit edilen fıkhi kurallara uyması gerekmektedir. Fıkhi kurallara uygun olmayan her türlü davranış yerleşik uygulamalara uygun olsa da meşru kabul edilmez.

Tarafsızlık ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Denetçi, şekil ve esasta tarafsızlık ve bağımsızlığını muhafaza etmek zorundadır. Bu ilke kapsamında denetçilerin sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Tarafsızlığına tehdit oluşturabilecek her türlü bağış, hediye vb. karşılıksız olan şeyleri reddetmek mecburiyetindedir.

- Tarafsızlığını tehdit edecek hizmet verdiği kişi ve kuruluşlarla çıkar çatışmasından kaçınılmalıdır.

- Hizmet verdiği kuruluşlarda azami oranda pay/hisse sahibi olmamalı veya yönetim kademesinde görev almamalıdır.

- İnceleme sonuçlarına bağlı, şartla bağlı ücretlendirmeden (örneğin denetim hizmeti verdiği FFK'nın hasılatının belirli bir yüzdesi olarak) kaçınılmalıdır.

Mesleki yeterlik ve özen ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Denetçi, hizmet görevini özenle yerine getirirken aşağıda belirtilen sorumlulukları vardır.

- Uygun düzeyde akademik ve mesleki yeterliliğe sahip olmak, fıkhi konularda belirli bir birikime sahip olmak, bu konularda sürekli kendini

yenilemek ve geliştirmek.

- Mesleki görev ve hizmetlerini yerine getirirken, yüksek kalitede hizmet vermek, bütünleşmiş bir plan yapmak, denetçi yardımcılarının ve kendisine bağlı personelin performanslarını devamlı kontrol etmek, gerektiğinde bunun için bir program belirlemek.

- FFK'lar tarafından hazırlanan finansal raporların tam ve açık olduğundan ve bu raporlardaki bilgilerin ihtiyaca uygunluğunun ve güvenilirliğinin, analizlerle desteklendiğine emin olmak.

İnanç esaslarına göre davranma ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Denetçi, mesleki görev ve hizmetleri ifa ederken, denetçinin tutum ve davranışları, İslam dininin belirlemiş olduğu ilke ve kurallara uygun olmalı, Allah-u Teâlâ'nın sürekli kendini izlediğine, kıyamet gününde hesaba çekileceğine dair bilinç sahibi olmalı, devamlı Allah-u Teâlâ'nın rızasını gözetmelidir.

Mesleki davranış ve teknik standartlar ilkesine dayalı etik davranış kuralları

Denetçi, mesleki hizmetleri ifa ederken, Faizsiz Finans Denetleme Standartları (FFDS) gibi teknik standartlara ek olarak etik standartlara da uyması gerekmektedir. Bu bağlamda denetçinin sorumlulukları aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Abartılı ve uygun olmayan bir şekilde kendini tanıtmaktan ve hizmetini pazarlamaktan kaçınmak, diğer bağımsız denetçilerin hizmetlerini kötülemekten kaçınmak, yeni denetim hizmeti almak veya bir müşterinin kendisine yönlendirilmesi için diğer bağımsız denetçilere komisyon ödemekten kaçınmak.

- Müşteri tarafından mevcut denetçinin yerine geçmesi talep edildiğinde yeni denetçi; mevcut denetçinin değiştirilmesine ilişkin nedenleri araştırmalıdır ve nedenlerin kabul edilebilir olmaması durumunda yeni görevlendirmeyi kabul etmekten kaçınmalıdır. Örneğin, mevcut denetçinin fikhî kurallara uymaması veya FFDS'leri uygulamaması yönündeki baskıları reddetmesi sebebiyle değiştirilmek istenmesi.

Faizsiz Finans Kuruluşları için Etik Kurallar Düzenlemesine Yapılan Eleştiriler

Faizsiz finans kuruluşları için etik kurallar düzenlemesine çeşitli eleştiriler bulunmaktadır.

Bunlar; “Faizsiz Finans Kuruluşlarının Denetçiler için Belirlenen Etik İlke ve Kurallar” standardının denetim hizmeti açısından uygulamada büyük sorunlara neden olacağı, önceden kabul edilen mesleki denetim standartlarının tüm dünyada uygulandığı ve bu standartların yalnız bir alanı ilgilendiren yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmadan, gerçekleştirilecek tüm denetim sürecine sağlıklı bir şekilde destek sağlayacağı ifade edilmiştir (Erdoğan, 2020). Aynı şekilde İslam dininin ilkelerini benimsememiş olan bağımsız denetçilerin FFK’da çalışma şekilleri ve böyle bir denetim hizmeti talep edildiğinde, ne şekilde hizmetin yerine getirileceği eleştirilen hususlar arasındadır. Yine TÜRMOB tarafından 16 Ocak 2020 tarihinde düzenlenmiş olan “Faizsiz Finans Etik Kuralları, Muhasebe ve Denetim Standartları Tartışmalar ve Öneriler” konulu açık oturumda “Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar”ın daha çok dini referanslara ağırlık verilen etik kurallar olduğu ifade edilmiştir (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği (TURMOB), 2021). Denetim hizmetine ilişkin etik kuralların evrensel olduğu ve bunların dini, dili, millet ve ırkı olmadığına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla tüm dünyada etik kuralların mevcut olduğu ve bunların kişilerin ve meslek mensuplarının tüm davranışlarına yansıdığı belirtilmiştir (Erdoğan, 2020).

Yukarıdaki eleştiriler değerlendirildiğinde; öncelikle TÜRMOB tarafından düzenlenen açık oturumda “Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar”ı savunan bir konuşmacının yer almaması tartışmanın eksikliğini göstermektedir. Oturumu düzenleyenler, KGK temsilcilerini de davet ettiklerini belirtmişlerse de, Katılım Bankaları’ndan bir yetkilinin de konuşmacı olarak yer alması konunun daha ayrıntılı tartışılmasına yol açabileceği düşünülmektedir (TÜRMOB, 2021).

Yapılan eleştiriler, faizsiz finans kuruluşları için geliştirilen etik ilkelerin arkasında bu kuruluşların iş ve işlemlerinin finansal raporlama standartlarına uygunluğundan çok fıkhi ilkelere uygunluğu yönünde olmuştur. Halbuki faizsiz finans kuruluşlarının kuruluş amacı İslami duyarlılığı olan (özellikle faizli işlemlere ilişkin) bireylerin parasal birikimlerini ekonomiye kazandırmak ve fıkhi ilkeler çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirmektir. Bu bağlamda faizsiz finans kuruluşları için fıkhi referanslı etik ilkeler zorunlu hale gelmektedir.

Diğer bir hususta etik değerlerin evrenselliği ilkesine ısrarla vurgu yapılmıştır. Yukarıda etik değerlerle ilgili verilen bilgiler doğrultusunda etik değerlere ilişkin bütün insanlıkça kabul edilen etik değerler olduğu gibi (yalan söylememe,

hırsızlık yapmama vb.) toplumdan topluma değişebilen etik değerler de olabilmektedir. Özellikle faiz ve aldatmaya yönelik her türlü finans hareketleri, İslam dininde hem hukuken hem de etik olarak kabul edilmemiştir. Günümüzde uygulanmakta olan etik ilkeler bu duruma nasıl çözüm bulacaktır. Körfez ülkelerinin sermayelerini Amerika ve Avrupa ülkelerinde özellikle de İngiltere’de değerlendirdikleri düşünülürse, ülkemizin yabancı sermayeye ihtiyaç duyduğu bu günlerde körfez sermayesini ülkemize kazandırmak için AAOIFI standartlarının tercüme edilerek ülkemize kazandırılması ve uygulamaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

Faizsiz finans kuruluşlarının konvansiyonel finans sistemine alternatif olarak ortaya çıkması, Müslüman coğrafyasının yanı sıra Avrupa ve Amerika olmak üzere tüm dünyada yayılmaya başlaması, bu kuruluşların faaliyetlerinde çeşitli zorluklar ve belirsizlikler ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle faizsiz finans kuruluşları tarafından hazırlanan finansal tabloların doğruluğu, güvenilirliği ve ihtiyaçlara uygun bilgi sunulması hususunda bir yöntem sorunu ortaya çıkmıştır. Konvansiyonel finans sistemine alternatif olarak ortaya çıkan faizsiz finans sisteminin, denetim ve raporlama standartları da elbette farklılık gösterecektir. Buna istinaden faizsiz finans kuruluşlarının üst düzey yetkilileri ve uzmanları bir araya gelerek en uygun yöntemleri araştırmışlar ve neticesinde faizsiz finansal raporlama standartları ve faizsiz finansa ilişkin etik kurallar ortaya çıkmıştır.

Finansal tabloların konvansiyonel finanstan farklı bir şekilde sunumu, faizsiz finans kuruluşları için büyük önem arz etmektedir. Faizsiz finansa ilişkin fıkhi kuralların, birey ve toplum menfaatlerini dengeleyen paradigmaların, tarafların ihtiyaç duyduğu şekilde toplanarak sunulması bağlamında Faizsiz Finans Raporlama Standartları (FFRS) ve faizsiz finans kuruluşları için etik kurallar oluşturulmuştur.

KGK tarafından yayımlanan bağımsız denetimde etik kurallar ve faizsiz finans kuruluşlarına ilişkin etik kurallar arasında bir çok benzerlikler vardır ve ikisi de mevzuat hükümleri çerçevesinde zorlayıcı hükümler içermektedir. Faizsiz finansa ilişkin etik kuralların ayırt edici en önemli özelliği, İslam dininin emir ve yasaklarına göre etik davranışların belirlenmesidir. Amaçlar ve hedefler açısından yayımlanan iki etik kural arasında bir farklılığın olmadığı ve birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Faizsiz finans kuruluşları için etik kurallar, daha çok bağımsız denetimde bu kuruluşların fıkhi ilkelere uygun şekilde hareket edip etmediklerine ilişkin

kurallardır ve uluslararası etik kurallardan farklı olarak dini referansları ilke edinmektedir. Faizsiz finans kuruluşlarının bağımsız denetimini yürütecek denetçiler, ilgili finans kuruluşlarının mali tablolarını, iş ve işlemlerini sadece finansal raporlama standartları bakımından değil fıkhî ilkelere uygunluk bakımından da gözetlemekle yükümlüdürler. Fıkhî ilkelere uygunluk açısından olumsuz bir tespit olduğu takdirde bağımsız denetim raporlarını buna göre oluşturmaları gerekmektedir. Yine bu etik kurallar İslami yaşam tarzı ve ahlaktan beslenmekte, toplumsal sorumluluğun yanı sıra Allah-u Teâlâ'ya karşı sorumluluk da, denetim hizmetleri yerine getirilirken ön plana çıkmaktadır.

Etik kurallar, günümüzde bağımsız denetimde önemli bir durum haline gelmiştir. Uluslararası alanda birçok mesleklere ilişkin etik kurallar yayımlanarak meslek mensuplarının bu kurallara uymaları zorunlu hale getirilmiştir. Genel olarak evrensel çerçevede ele alınmış olan etik ilkelere ilişkin düzenlemelerle mesleğin saygınlığını korumak ve denetim hizmetlerinin kalitesini arttırmak hedeflenmiştir. Ülkemizde de uluslararası bu düzenlemeler göz önünde bulundurularak çeşitli meslek kuruluşları tarafından etik kurallar hazırlanmıştır. KGK tarafından en son yayımlanan “*Bağımsız Denetçiler Etik Kurallar*” standardı bağımsız denetçiler için uygulanması zorunlu hale gelmiştir. KGK tarafından yayımlanan diğer bir düzenleme de AAOIFI'nın “*Faizsiz Finans Kuruluşlarının Denetimi için Belirlenen Etik İlke ve Kurallar*”a ilişkin düzenlemesidir. Türkçe'ye çevrilerek yayımlanan bu düzenleme, diğer etik düzenlemelerinden farklı olarak İslam dininin fıkhî yönelik ilkelerini referans almaktadır. Ancak bu iki düzenleme karşılaştırıldığında “*Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar*” düzenlemesinin daha kapsamlı olduğu ve birçok ülkede kabul gördüğü söylenebilir.

Ülkemizde “*Faizsiz Finans Kuruluşlarının Denetçileri için Belirlenen Etik İlke ve Kurallar*”ın yayımlanması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Amerika ve Avrupa'da meydana gelen muhasebe ve denetim skandalları sebebiyle uluslararası alanda yerleştirilmeye çalışılan etik ilkelerle birlikte AAOIFI tarafından yayımlanan etik kuralların da önemli bir düzenleme olduğu ve bu düzenlemenin İslami ilkeler çerçevesinde oluşturulması, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkemizde yerinde bir düzenleme olduğu yönünde görüşlerde bulunmaktadır (Haber Vakti, 2019).

Literatürde faizsiz finans kuruluşları ve standartlarına ilişkin bir çok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşların denetimine yönelik etik ilkeler tartışmalı bir şekilde gündem oluşturmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde gelecek dönemlerde faizsiz finans kuruluşları için etik kuralların, bu kuruluşların

bağımsız denetimine etkisi konularında çalışmalar yapılabilir ve neticeleri kamuoyunda tartışılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. G. (2000). *Etik Değerlerin Kurumsallaştırılması Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkan, G. (2018). Etik Teoriler Işığında Bağımsız Denetim ve BİST’te Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 129-149.
- Arslan, H. (2015). Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93-117.
- Ashbaugh, H. (2004). Ethical Issues Related to the Provision of Audit and Non-Audit Services: Evidence from Academic Research. *Journal of Business Ethics*, 52(2), 143-148.
- Bilgen, M. (2006). *Yüksek İslam Ahlakı*. İstanbul: Milsan Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (2017). Sahîh-I Buhârî/ Muhtasarı Tecrid-i Sahîh. (Çev.A.F. Koceer). Konya: Hüner Yayınları.
- Campbell, T. (2005). *True and Fair to Whom?: A Philosophical Approach to Auditing*. T. Campbell ve K. Houghton (Ed.). *Ethics and Auditing*. ANU E Press, Canberra, 85-108.
- Cevizci A. (2008). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları. İkinci Baskı.
- Çanakçı, M. (2014). Çok Kutuplu Dünyada İslami Finans Piyasalarının Gelişimi ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 43-58.
- Çetin, A. (2020). *Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebesi Tek Düzen Hesap Planı ve AAOIFI Standartları Çerçevesinde*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Dal, S. ve Çaltış, Y. E. (2013). Anonim Şirketlerde Bağımsız Denetim ve Bağımsız Denetçi. *Mali Çözüm Dergisi*, 118, 87-106.
- Demir, B. (2015). Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 341-352.
- Demir, E. ve Çiftçi Y. (2016). Denetçi Bağımsızlığının Etik İlkeler Çerçevesinde İncelenmesi: Bir Denetim Firması Uygulaması. *KMÜ Sosyal ve Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 87-97.
- Dinç, Y. ve Cengiz, S. (2014). Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 221-236.
- Doğan, N. (2009). İş Etiği ve İşletmelerde Etik Çöküşü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(19), 179-200.
- Duska, R. (2005). The Good Auditor – Skeptic or Wealth Accumulator? Ethical Lessons Learned from the Arthur Andersen Debacle. *Journal of Business Ethics*, 57(1), 17-29.
- Erdoğan, M. (2020). Faizsiz Finans Kuruluşlarının Denetimine İlişkin Sorunlar ve

- Sorular. *Sosyal Demokrat Dergi*, Erişim Adresi: <http://www.sosyaldemokratdergi.org/melih-erdogan-faizsiz-finans-kuruluslarinin-denetimine-iliskin-sorular-ve-sorular/>. (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Gök, S. (2008). İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Gözener, E. (2008). Etik ve İşletme Etiği Üzerine. *Eğitim Dergisi*, 19, 8-14.
- Gunz, S. ve McCutcheon, J. (1991). Some Unresolved Ethical Issues in Auditing. *Journal of Business Ethics*, 10(10), 777-785.
- Haber Vakti. (2019). *Resmi Gazete Faizsiz Finans Standartları'nı Yayınladı! Ayetler ve Hadislerden Alıntı Yapıldı*, Erişim Adresi: <https://www.habervakti.com/gundem/resmi-gazete-faizsiz-finans-standartlari-ni-yayinladi-h87638.html>. (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Hurst, Nathan E. (2004). *Corporate Ethics, Governance and Social Responsibility: Comparing European Business Practices to Those in The United States*. Santa Clara University, A Study Conducted for the Business and Organizational Ethics Partnership Markkula Center for Applied Ethics, Spring.
- Islamic Finance Report: Focus on Turkey. (2019). https://www.tasarrufakademi.com/wp-content/uploads/2019/11/Islamic_Finance_Report_2019.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Kamu Gözetim Kurumu. (2021). *Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler*, Erişim Adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/FFK_Denetçileri_Icin_Etik_Kurallar.PDF. (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- Kamu Gözetim Kurumu. (2021). *Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallar*. <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5165/Etik-Kurallar>. (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- Kung, F. H. ve Huang, C. L. (2013). Auditors Moral Philosophies and Ethical Beliefs. *Management Decision*, 51(3), 479-500.
- Kur'an-ı Kerim, *Nahl:9, Nisa:58, Kasas:26, Ali-İmran:102, Taha:7*. Diyanet Yayınları.
- Martin, R. D. (2007). Through the Ethics Looking Glass: Another View of the World of Auditors and Ethics. *Journal of Business Ethics*, 70(1), 5-14.
- Ocak, M. ve Güçlü F.C. (2014). Muhasebe manipülasyonu: Hile, yaratıcı muhasebe, kâr ve izlenim yönetimine ilişkin kavramsal çerçeve, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 123-135.
- Sağlar, J. ve Tuan, K. (2009). İşletmelerde İç Denetim Fonksiyonunun Bağımsız Dış Denetim Maliyeti Üzerindeki Etkileri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(19), 343-358.
- Selimoğlu, S. (1997). *Muhasebe Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşım*. III. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu Bildiri Kitabı (30 Nisan-4 Mayıs, Alanya), İSMMMÖ Yayınları, No: 20, Antalya.

- Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ. (Seri: X, No: 22). <https://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>. (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
- Shadmehr, F. ve Moradi, M. (2013). Factors Influencing Auditors Ethical Sensitivity in Ethical Decision-Making: Evidence from Iran. *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 3(11), 1-16.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsa es-Sülemî. (2008). Muhtasar Sünen-i Tirmizi. (Çev. M. Göçer), Konya: Konevi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2021). www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
- TÜRMOB, (2021). Faizsiz Finans Etik Kuralları, Muhasebe ve Denetim Standartları: Tartışmalar ve Öneriler. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Wq6XAt4j1iI>. (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
- Uluç, G. (2003). *Türk Medyasında Etik Sorunlar: Örnek Olaylar ve Öneriler*. 1. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı, Ankara: ODTÜ.
- Uzay, Ş. (2004). *Türkiye'de Denetçi Bağımsızlığı*. MÖDAV, the First Annual International Accounting Conference, 3-5 November 2004, İstanbul Bildiri Kitabı.
- Uzun, V. (2013). *Etik, Ahlak ve Liderlik Kavramları ve Etik Liderlik*. Gebze Yüksek Teknoloji Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yaran, C. S. (2008). *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Yılanlı, F., Yıldız, B. ve Kiracı M. (2013). *Muhasebe Denetimi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zakaria, M. Haron, H. ve Ismail, I. (2010). Do Moral Philosophies Influence Auditors' Ethical Judgments?. *Malaysian Accounting Review*, 9(1), 43-65.

EXTENDED ABSTRACT

The control and supervision of economic relations are carried out and directed by the state or certain institutions. It is the rules of law, ethics and morality that provide this functioning. The phenomenon of ethics and morality is a phenomenon that affects human behaviour and directs these behaviours by taking support from the values they arise without any material sanctions.

Law and morality are intertwined in the verses of Islam and their interpretations. This is one of the most important characteristics of Islam that is effective in regulating human behaviour. As a result, people are called out to their inner world, problems are tried to be prevented before they occur, and various sanctions are applied to those who cause problems in terms of law and morality.

Ethical standards in independent auditing assume the function of ensuring the accuracy and reliability of financial statements for decision-makers. Financial statements of companies prepared by the accounting department provide important financial information about these companies to individuals and organizations. This situation increases the responsibilities of the auditors, who carry out independent audit activities, to the related parties and society. The expectation of the parties who want the information in the financial statements to be reliable from those performing the independent audit activities; They prepare accurate, honest, transparent and reliable information by taking into account the principle of social responsibility, and above all, exhibit independent and ethical behaviour.

Ethical behaviour is one of the main factors of independent auditing. As a matter of fact, in cases where ethical values are damaged, the transparency and reliability of the independent auditor and the audit report he will submit will raise doubts. Company scandals in our country and in the world make us feel the lack of ethics in the field of auditing. The scandals experienced turned the attention to ethical principles and it was concluded that the regulations made in this area were not sufficient and new regulations should be made. In this context, institutions and organizations working in the field of auditing have aimed to establish a reliable and sustainable auditing system by making arrangements that will ensure the reliability of financial statements, increase the quality of independent auditing, and restore the trust of the society. In the new regulations, the importance of conducting independent auditing in accordance with ethical principles is also emphasized in terms of the economic interests of the society.

The interest-free finance system, which has a history of 50 years, seems to have entered into serious competition with the traditional finance system based on interest. Particularly, it is a social and religious reality that most of the citizens of Muslim countries are demanding to evaluate or protect their in-kind and

monetary aid as prescribed by the religion of Islam. For this reason, although there is no prohibitive provision regarding interest in our country, it can be observed that especially in the last 20 years, the interest-free finance system has become widespread and has reached financial values to a great extent.

The emergence of interest-free financial institutions as an alternative to the conventional financial system, and their spread to the Muslim geography as well as Europe and America, has created various difficulties and uncertainties in the activities of these institutions. For this reason, a method problem has arisen regarding the accuracy and reliability of financial statements prepared by interest-free financial institutions and their ability to present information in accordance with the needs. The audit and reporting standards of the interest-free finance system, which emerged as an alternative to the conventional financial system, will of course also differ. Accordingly, senior officials and experts of interest-free finance institutions came together to research the most appropriate methods, and as a result, interest-free financial reporting standards and ethical rules regarding interest-free finance have emerged.

Presentation of financial statements different from conventional finance is of great importance for interest-free financial institutions. Ethical rules have been established for TFRS and interest-free financial institutions in the context of gathering and presenting the legal rules on interest-free finance and paradigms that balance the interests of individuals and society, as needed by the parties.

In the independent audit published by the KGK, there are many similarities between ethical rules and ethical rules regarding interest-free organizations, and both contain compelling provisions within the framework of the legislative provisions. The most important distinguishing feature of the ethical rules regarding interest-free finance is the determination of ethical behaviour according to the orders and prohibitions of the religion of Islam. It can be said that there is no difference between the two ethical rules published in terms of goals and objectives and they are compatible with each other.

Ethical rules for interest-free financial institutions are rules about whether these institutions act in accordance with legal principles in independent audits and, unlike international ethical rules, they adopt religious references as a principle. Again, these ethical rules are nourished by the Islamic lifestyle and morality, and come to the fore in the responsibility towards Allah, besides social responsibility, when performing inspection services.

Ethical rules have become an important issue in independent auditing today. Ethical rules regarding many professions have been published in the international arena and it has become obligatory for the members of the profession to comply with these rules. It is aimed to protect the reputation of the profession and to

increase the quality of audit services with the regulations on ethical principles, which are generally considered in a universal framework. In our country, ethical rules have been prepared by various professional organizations by taking these international regulations into consideration. The “Independent Auditors Code of Ethics” standard published by the KGK has become mandatory for independent auditors. Another regulation published by the KGK is the regulation of AAOIFI on "Ethical Principles and Rules for the Audit of Interest-Free Financial Institutions". Unlike other ethical regulations, this regulation, which has been translated into Turkish and published, takes as reference the principles of the Islamic religion regarding fiqh. However, when these two regulations are compared, it can be said that the "Ethical Rules for Independent Auditors" regulation is more comprehensive and is accepted in many countries.

The publication of the “Ethical Principles and Rules for the Auditors of Interest-Free Finance Institutions” in our country brought along some discussions. Therefore, along with the ethical principles that are tried to be placed in the international arena due to the business scandals in America and Europe, there is an important regulation in the ethical rules published by the Accounting and Auditing Organization of Islamic Financial Institutions (AAOIFI) and there are also opinions in the direction of the creation of this regulation within the framework of Islamic principles is an appropriate arrangement in our country where the majority of the people are Muslim. There are many studies in the literature on interest-free financial institutions and their standards. However, ethical principles for the supervision of these organizations have been controversial. Within the framework of these developments, studies on the effect of ethical rules for interest-free financial institutions on the independent audit of these institutions can be carried out and the results can be discussed in the public.

In the first part of the study, detailed information is given about the concept of ethics and ethical types and theories, and ethical breakdowns in the world are mentioned. In the next section, general information on the ethical rules for independent audit and interest-free financial institutions auditors is given; In the last section, similarities and differences between these two standards in terms of content are explained. In the study, under the last topic of discussion, various criticisms and positive evaluations regarding ethical rules especially for the auditors of interest-free financial institutions were also pointed out.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %50, yazar 2'nin araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Yazar 1: Veri analizi, modelin oluşturulması, yazım.

Yazar 2: Literatür taraması, araştırmanın tasarımı, yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

KATILIM BANKACILIĞI İHRACAT FİNANSMANINDA MURABAHA YÖNTEMİ UYGULAMALARI

Fatih KAZANCI^a

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 21 Mayıs 2021
Kabul: 30 Haziran 2021

Makalenin Türü:

Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırma:

G39
G23
O16
Z12

Anahtar Kavramlar:

İslami Finans,
Katılım Bankacılığı,
Murabaha,
İhracat Finansmanı

ÖZ

Katılım bankacılığında murabaha yöntemi, üretilmiş ve kullanıma hazır olan ürünlerin peşin olarak banka tarafından satın alınması ve üzerine kâr konularak vadeli olarak müşterisine satılması şeklinde uygulanmaktadır. Katılım bankaları murabaha yöntemini hem ithalat hem de ihracat alanında dış ticareti finanse etmek amacıyla kullanmaktadırlar. İthalatın finansmanı daha yoğun gerçekleştirilmekle birlikte bazı katılım bankaları hem sevk öncesi hem de sevk sonrası ihracat finansmanında murabaha yöntemini tercih etmektedirler. Murabaha yöntemi ile gerçekleştirilen sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı sayesinde ihracatçılar, faizsiz finansman olanaklarından yararlanmaktadırlar. Bu ürünler sayesinde, çalışma prensipleri reel sektörü finanse etme amacına da hizmet eden katılım bankaları, hem kâr elde etmekte hem de reel sektörü ihracat yönlü olarak destekleyerek ülke ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Makalenin yazılış amacı; katılım bankalarının fıkhi açıdan uygun olan murabaha sözleşmeleri aracılığıyla ihracatçı müşterilerini desteklerken, sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanında murabaha yöntemini nasıl kullanabilecekleri hakkında detaylı bilgi vermek ve ayrıca katılım bankalarının ve ihracat finansman kurumlarının konu hakkında yapabilecekleri farklı katkıları irdelemektir.

^a **Sorumlu Yazar:** Dr., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., E-posta: fatih.kazanci@kuveytturk.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7865-4229>,

Kaynak göster: Kazancı, F. (2021). Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 7(1), 175-199.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

THE USE OF MURABAHA METHOD IN EXPORT FINANCING IN ISLAMIC BANKING

Fatih KAZANCI^b

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: May 21, 2021

Accepted: June 30, 2021

Article Type:

Research Article

JEL Classification:

G39

G23

O16

Z12

Keywords:

Islamic Finance,
Participation Banking,
Murabahah,
Export Financing

ABSTRACT

In participation banking, the murabahah method is used by the bank to purchase products that are manufactured and ready for use by the bank in advance and sell them to its customers on a term basis with a profit on it. Participation banks use the murabahah method in foreign trade financing in both import and export fields. Although import financing is more intense, some participation banks prefer the murabaha method in both pre-shipment and post-shipment export financing. Exporters benefit from interest-free financing opportunities, thanks to the murabahah method of pre-shipment and post-shipment export financing. Thanks to these products, participation banks, whose working principles also serve the purpose of financing the real sector, both make profit and contribute to the country's economy by supporting the real sector in terms of exports. The purpose of writing the article; the aim of this study is to provide detailed information on how participation banks can use the murabaha method in pre-shipment and post-shipment export financing, while supporting their exporting customers through murabahah contracts that are appropriate in fiqh, and also to examine the different contributions that participation banks and export finance institutions can make on the subject.

^b **Corresponding Author:** Dr., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., E-posta: fatih.kazanci@kuveytturk.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7865-4229>

To cite this article Kazancı, F. (2021). The Use of Murabaha Method in Export Financing in Islamic Banking, Journal of Islamic Economics and Finance, 7(1), 175- 199.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

GİRİŞ

Katılım bankacılığında murabaha yöntemi, üretilmiş ve kullanıma hazır olan ürünlerin peşin olarak banka tarafından satın alınması ve üzerine kâr konularak vadeli olarak müşterisine satılması şeklinde uygulanmaktadır. Katılım bankaları murabaha yöntemini hem ithalat hem de ihracat alanında dış ticareti finanse etmek amacıyla da kullanılmaktadırlar. İthalatın finansmanı daha yoğun olmakla birlikte bazı katılım bankaları hem sevk öncesi hem de sevk sonrası ihracat finansmanında murabaha yöntemini tercih etmektedirler.

Murabaha yöntemi ile gerçekleştirilen sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı sayesinde ihracatçılar, faizsiz finansman olanaklarından yararlanmaktadırlar. Bu ürünler sayesinde kuruluş amaçlarından biri reel sektörü finanse etmek olan katılım bankaları hem kâr elde etmekte hem de reel sektörü ihracat yönlü olarak destekleyerek ülke ekonomisine katkı sağlamaktadırlar.

Makalenin hazırlanmasındaki ana motivasyon, fihhi açıdan uygun olan murabaha sözleşmeleri aracılığıyla katılım bankalarının ihracatçı müşterilerini desteklerken, sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanında murabaha yöntemini nasıl kullanabilecekleri ve ayrıca katılım bankalarının ve ihracat kredi kurumlarının konu hakkında yapabilecekleri farklı katkıları irdelemektir.

Dış ticaret işlemlerinde murabaha sözleşmesi ile ilgili literatür incelendiğinde; bu sözleşmenin hangi amaçlar için kullanıldığı, taraflara sağladığı avantaj ve getirdiği risklere odaklanıldığı görülmektedir. Makalemizin literatüre katkısı ise; sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı hizmeti veren ya da verecek olan katılım bankalarının ihracat finansman operasyonlarına ve bu konuda pazarlama yapan birimlerine yön göstermek, ihracatçılara faizsiz finansmana ulaşma yolunda fikir vermek ve konu hakkında bundan sonra yapılacak olan çalışmalara bir altyapı hazırlamaktır.

Çalışmanın kısıtları olarak, bazı katılım bankalarından konu hakkında detaylı bilgi edinilebildiği halde bazılarında bilgi edinilememesi, katılım bankalarının internet siteleri ve diğer ulaşılabilen kaynaklarında konu ile ilgili detaylı bilginin bulunmaması sıralanabilir.

Makale içerisinde sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı anlatıldıktan sonra, murabaha sözleşmeleri, murabaha sözleşmesi ile sevk öncesi ve sevk sonrası finansman yöntemleri ve bu sözleşme türünün fihhi arka planı incelenmiştir. Makale sonunda murabaha yöntemiyle sevk öncesi ve sevk sonrası finansman yöntemleri genel değerlendirme bölümünde bir tablo ile karşılaştırılarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Iqbal ve Quibtia'ya (2017) göre, murabaha yöntemi; varlık finansmanı,

hammadde finansmanı, konut finansmanı, girişim finansmanı, ekipman finansmanı, ithalat finansmanı, ihracat finansmanı (sevkiyat öncesi), tüketim malları finansmanı, arazi finansmanı, araç finansmanı, tur paketi finansmanı, eğitim paketi finansmanı ve paket şeklinde satılabilecek diğer tüm hizmetlerin finansmanı için kullanılabilir.

Nethercott'a (2012) göre; modern İslami finans endüstrisinde en yaygın olarak kullanılan finansman tekniklerinden biri olan murabaha, faizsiz uluslararası ticaret finansmanında kullanılmaktadır. Bu yöntem, emtiaların maliyet artı kâr esasına göre satıldığı bir finansman şeklidir. Murabaha sözleşmesinde, satıcının alıcıya orijinal fiyatı ve yapılan ek masraflar artı eklenen kâr miktarını beyan etmesi gerektiğinden, bu sözleşme güvenilirliği esas alan bir sözleşmedir. Finansal kurumların murabaha işlemlerindeki rolü finansal araçlar şeklindedir.

Al-Harran'a (1993) göre; uluslararası ticaret finansmanı ile ilgili olarak murabaha, alıcının satın alımını vadeli ödemelerle finanse etmesine izin verirken, finansör olan İslami banka, taraflarca kararlaştırıldığı gibi önceden belirlenmiş bir kâr hakkına da sahip olacaktır.

Rahim ve diğerlerine (2014) göre; murabaha sözleşmesi özellikle dış ticaret finansmanında faizsiz bankacılıkta çok önemli bir rol oynamaktadır. Faizsiz bankalar dış ticaret işlemlerinde murabaha yöntemini; akreditifler, poliçe kabulleri ve sevk öncesi ihracat kredisi refinansmanında kullanmaktadırlar. Faizsiz bankalarda murabaha sözleşmesinin uygulanmasına ilişkin birkaç fıkhi sorun bulunmakla birlikte genel olarak günümüzde faizsiz bankaların ürünlerinde uyguladıkları murabaha sözleşmesinin, fıkıhçılar tarafından tartışılan murabahanın gereklerini ve şartlarını takip ettiği sonucuna varabiliriz.

Radzali ve diğerleri (2019); murabaha ile dış ticaret finansmanında birkaç operasyonel fıkhi sorun olduğundan bahsetmektedir. Bu sorunlardan biri, akreditifleri düzenleyen UCP 600 (Akreditiflere İlişkin Birörnek Usuller ve Uygulama Kuralları) kurallarında bankanın mallarla değil, yalnızca belgelerle ilgilendiği belirtilmekte olduğu halde, faizsiz bankalar murabaha sözleşmesi nedeniyle mallarla da ilgilenmek durumunda olduklarından dolayı fıkhi açıdan problem yaşayabilmektedirler.

Murabaha yöntemi taraflara getirdiği riskler açısından değerlendirildiğinde, literatürde aşağıdaki araştırmalara rastlanmıştır:

Suryanto'ya (2014) göre; faizsiz bankalar geçmişte, ham petrol, pamuk, pirinç ve benzeri temel malların veya emtiaların ihracat ve ithalatını murabaha ilkesine dayalı olarak finanse ederek kısa vadeli (1 ilâ 12 ay arası) finansmanda aktifti. Bu ilkeyi kullanan faizsiz bankalar, farklı ticari riskleri, döviz riskini ve diğer ilişkili finansman risklerini bünyelerinde taşırlar.

Siddiqui'ye (2008) göre; faizsiz bankalar dış ticaret finansmanında çeşitli risklere

maruz kalmaktadırlar. Murabaha yöntemi diğer yöntemlere göre getiri oranı önceden belirlendiği için daha az risk taşımakla birlikte yine de müşterinin murabaha bedelini geri ödememe riski her durumda mevcuttur.

Chong ve diğerleri (2009), ticaret finansmanında murabaha işlemlerinin riskini değerlendirmişlerdir. Onlara göre; murabaha finansmanında finansör, normal bir ticarete malların nakliye veya depolama sırasında zarar görmesi gibi tüm risklerle karşı karşıyadır. Banka ayrıca satın alınan malın kalitesi nedeniyle müşteri tarafından kabul edilmeme riskini de üstlenmektedir. Risk, malın fon kullanıcısına teslimi aşamasına kadardır. Mallar teslim edildikten sonra tüm risk fon kullanıcısına aittir. Kâr marjına dayalı finansman, banka için minimum risk içerir çünkü banka sözleşmenin tamamı boyunca risk taşımaz. Murabaha yöntemi; kâr marjı sabit, önceden belirlenmiş ve güvenli bir borç yaratır. Bu durum, faize dayalı işlemlere alternatif olarak murabaha finansmanını faizsiz bankalar için cazip hale getirmiştir.

Rosly'e (2005) göre ise; bankanın karşı karşıya olduğu risk türleri likidite riski ve kredi riskidir. Likidite riski, bankanın murabaha alacaklarını üçüncü şahıslara satmasını engelleyen murabaha sözleşmesinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca firma zamanında ödeme yapmazsa kredi riski oluşur ve bu da bankanın finansör olarak likidite riskinin artmasına sebep olur. Murabaha finansmanında finansör tarafından üstlenilen bir diğer risk, borca dayalı murabaha alacaklarıdır. Fıkhi prensipler gereğince, alacakların ancak eşit olarak (aynı miktarda) satılması gerektiğinden, bu alacaklar ne daha yüksek ne de daha düşük bir fiyata farklı bir tarafa satılamaz. Bu nedenle faizsiz bankalar tarafından murabaha alacaklarının farklı bir fiyattan tekrar satılarak likiditeye ulaşılması zordur.

ARAŞTIRMA METODU

Araştırma metodu olarak niteliksel araştırma yöntemi kullanılarak, öncelikle kütüphane ve internet kaynakları üzerinden literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca katılım bankalarının mevcutta kullandıkları murabaha sözleşmesine dayalı sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansman yöntemlerine ulaşmak için internet üzerinden banka kaynakları kullanılmıştır. Niteliksel araştırma metodunun seçilme nedeni, bu alandaki kaynakların çalışmamızın sonucuna katkı sağlamadaki yeterliliğidir.

İhracatın Finansmanı

İhracat kredileri ihracatı özendirilen bir finansman yöntemi olmakla birlikte diğer kredi türlerine göre daha fazla risk taşırlar. Bunun nedeni ihracatın hem ticari hem de ekonomik riskleri fazla bilinmeyen dış ülkelere dönük bir faaliyet olmasından kaynaklanır. Satılan malların bedellerinin tahsil edilememesi, kur riskleri ve transfer riskleri gibi belirsizlikler dış ticarete önemli sorunlar doğurabilirler. Tüm bu riskler nedeniyle ihracat kredileri iç piyasaya verilen

kredilere göre daha risklidirler (Tomanbay, 2003: 144).

Çoğu hükümet, kendi ihracatçıları desteklemek amacıyla özel mali kurumlar oluşturmuşlardır. Bu kurumlar sübvansiyonlu krediler verirler. Dolayısıyla bu krediler özel ticari bankalar tarafından verilen kredilere göre hem düşük faizli olmakta hem de geri ödeme koşulları daha uygun olmaktadır. Hükümetlerin sağladığı bu faizi düşük kredilerin kaynağı devlet bütçesinden karşılandığından, hükümetler düşük maliyetli finansman sayesinde hem istihdam yaratırlar hem de dış pazarlarda rekabetçi olurlar. Bu finansmanın maliyeti vergi ödeyen halk kitleleri arasında dağıtılır (Seyidoğlu, 2016: 501).

Bu kredilerin amacı, ihracatın herhangi bir aşamasında ihracatçıların ihtiyaç duydukları finansmanı tedarik etmelerini sağlamaktır. İhracatçılar sevk öncesinde finansman için bankalara başvurabildikleri gibi sevk sonrasında da başvuru yapabilirler.

Sevk Öncesi İhracat Finansmanı

Sevk veya yükleme öncesi finansman, ihracatçının ihtiyaç duyduğu işletme sermayesi gereksinimini karşılamak için verilen bir kredi türüdür. Bu krediler kısa vadeli krediler olup, sipariş tarihiyle yükleme tarihi arasındaki finansman ihtiyacını karşılamak üzere ihracatçılara verilirler. Bu krediler, ihracatçının yaptığı anlaşma üzerine ihraç edeceği malı temin etmesi ya da üreterek ihracata hazırlaması için kullanılırlar. İhracata hazırlık aşaması, uygulamada genellikle 180 gün olarak düşünülür. Bu nedenle bu tür kredilerin vadesi genellikle altı ay olarak belirlenmektedir. Eğer ihraç edilecek olan mallar tedarik edilmeleri yerine üretiliyorlarsa bu durumda bu kredilerin vadesi 1 yıla kadar uzatılabilmektedir. Bu krediler hem üretici ihracatçılara hem de pazarlamacı ihracatçılara kullanılabilirler.

Verilecek kredi limitleri genellikle ihracatçının aldığı siparişin değeriyle sınırlandırılmakla birlikte kredi limiti saptanırken malın üretim maliyeti, yurt içi nakliyesi, ambalajlaması, gümrükleme, vergi ve sigorta gibi masrafları da değerlendirmeye katılır (Tomanbay, 2003: 140-142).

Satıcı yani ihracatçı lehine açılan akreditifler veya ödeme garantisinin varlığı sevk öncesi finansman şartlarını kolaylaştıran imkânlardır. Özellikle ihracatçılar lehine açılan transfer edilebilir akreditiflerin tedarikçilere transfer edilebilmesi sayesinde hem nakit akışı düzenlenebilir hem de satıcıdan tedarikçiye doğru bir teminat nakli de söz konusu olur. Böylece tedarikçiler akreditifleri kendi sevk öncesi işleri için kullanabilirler. Ödeme garantileri de riski azaltan bir araç olup, ithalatçının sözleşme şartlarına göre ödeme yükümlülüklerini içerir. Ödeme garantisi sayesinde ihracatçılar bankalarındaki kredi limitlerini arttırabilmektedirler.

Bu araçlar dışında red clause (kırmızı şartlı) akreditifler de ihracatçılara sevk

öncesi finansman sağlamada faydalı olmaktadır. Lehine red clause akreditif açılan bir ihracatçı akreditifte belirtilen tutar kadar, henüz malı üretip/tedarik edip yükmeden önce avans alma imkânına sahip olmaktadır. Avans dışında kalan kısmı ise ihracatçı yükleme yapıp uygun evrakları amir bankaya ulaştırdığında alacaktır (Grath, 2008: 127-128).

Sevk Sonrası İhracat Finansmanı

Sevk sonrası finansman, malın sevk edilmesi ile satıcının mal bedelini tahsil edeceği tarih aralığında, ihracatçının ihtiyacı olduğu nakit paranın kredi yoluyla temin edilmesidir. Sevk sonrası ihracat bu nedenle pazarlama amacıyla kullanılır. Dış ticarete rekabetin önemi ve büyüklüğü dolayısıyla sevk sonrası finansmanda vade önemli bir konudur. Sevk sonrası krediler genellikle üç grupta toplanırlar:

- **Kısa Vadeli Krediler:** Bu krediler ticari bankalar tarafından tüketim malları pazarlaması amacıyla verilirler ve vadeleri 12 ayı geçmez. Bu krediler ihracat miktarının FOB (gemi üzerinde teslim) değeri üzerinden %80-90'ına kadar verilebilirler. Bu kredilerde teminat olarak ihracatçılar, lehlerine açılan akreditifleri, varsa ihracat kredi sigorta poliçelerini ve ilgili farklı belgeleri kullanabilirler.
- **Orta Vadeli Krediler:** Bu kredilerin süreleri iki ilâ beş yıl arasında değişebilmektedir. Krediler, dayanıklı tüketim ve hafif sanayi mallarının finansmanında kullanılabilir. İhracatın %80'i kredi olarak verilebilir. Teminat olarak ihracatçılar bankalarına ihracat kredi sigorta poliçesi veya arazi, mülk ipoteki verebilirler.
- **Uzun Vadeli Krediler:** Bu krediler; ağır sanayi malları, fabrika ve alt yapı çalışmaları gibi mal ve hizmet ihracatlarında kullanılmak üzere verilirler. İhracat değerinin %80'i kredi olarak verilebilmekte olup, vadeleri beş yıldan on beş yıla kadar değişebilmektedir. Kredi teminatı olarak; orta vadeli kredilerde verilen teminatlar kullanılabilmesi gibi fabrika ve teçhizat ipoteki, ithalatçı ülkeden alınan banka garantileri veya alıcının ülkesinden verilen devlet garantileri kullanılabilir (Tomanbay, 2003: 140-142).

Murabaha Sözleşmeleri

Sözlükte “artma, kâr, ticari kazanç” anlamındaki “ribh” kökünden türeyen ve “kazandırma, kâr hakkı tanıma” manasına gelen murabaha, terim olarak “bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasını” ifade eder.

Ribh kelimesinin türevi olan fiil kelimesinin bir ayette ve değişik türevleri hadislerde geçmesine rağmen Kur'an'da ve hadislerde “murabaha” kelimesine rastlanmamaktadır. Malın alış fiyatına veya maliyetine maktû bir kâr ilavesiyle

yapılan murabaha, satım akdiyle ilgili genel hükmün kapsamında sayıldığından, cevazı hususunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ancak Malikiler, malın alış fiyatına veya maliyetine ait bilgiler doğru beyan edilmediğinde çıkabilecek sorunlar dolayısıyla bu tür satışları tercihe şayan bulmazlar. Alış fiyatı ve maliyete nispi kâr eklenerek yapılan murabahayı da çoğunluk tecviz etmekle birlikte bazı fakihler caiz görmez, bazıları da mekruh sayarlar.

Murabaha işleminin geçerli olması için satım akdinde arananlar yanında aşağıdaki şartların da gerçekleşmiş olması gerekir:

- a. Önceki satım sözleşmesi sahih olmalıdır. Çünkü murabaha önceki semen (bedel) esas alınarak yapılan bir akittir.
- b. Alış fiyatı taraflarca biliniyor olmalıdır.
- c. Önceki sözleşmede semen aynı cinsten bir malla değişilmiş olmamalıdır. Aksi halde alınan fazlalık, kâr değil faiz olur.
- d. Kâr, taraflarca biliniyor olmalıdır. Çünkü kâr, satış bedelinin bir kısmını temsil etmekte olup, satış bedelinin bilinmesi bey'in (satışın) şartlarındandır.
- e. Hanefilere göre; önceki satım sözleşmesinde semen misliyiattan olmalıdır. Önceki semen kıyemi mal ise bunun değeri bilinmediğinden murabahanın semeni de belirsiz kalır (Dönmez, 2006).

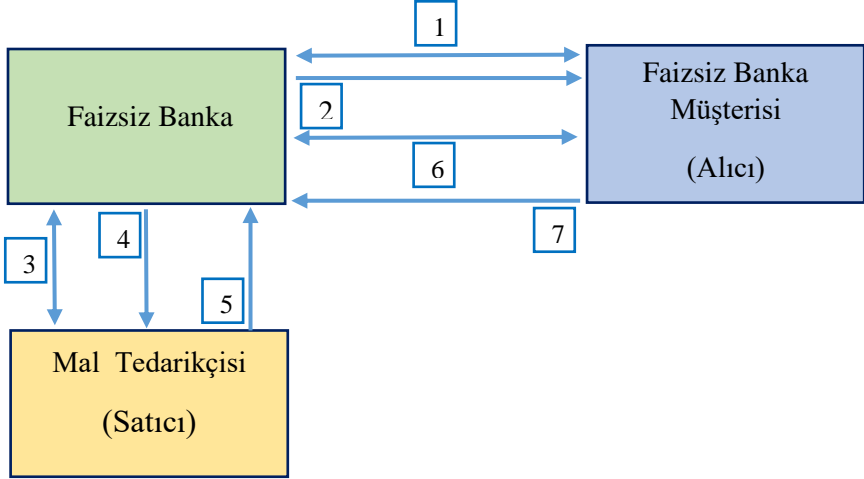
Murabaha, faizsiz finasta en yaygın olarak kullanılan satış yöntemlerindedir. Satış yöntemlerinde, bankadan mal satın alması ve üretici veya tüketiciye o malları kâr marjıyla vadesinde ödenecek şekilde satması talep edilir. Tüm satış yöntemleri vadede tek bir seferde borcun ödenmesi veya vadeye yayılmış olarak taksitli ödeme şeklindedir.

Murabaha, fıkhıta belirli bir satış türünü ifade eder (Billah, 2019). Murabaha, faizsiz finans kurumları tarafından kullanılan bir finansal teknik olarak aynı adı taşıyan murabaha sözleşmesinden geliştirilmiştir. Murabaha basitçe “kârlı satış” (mark-up sale) anlamına gelir. Murabaha, fikhın bir güven sözleşmesi olarak gördüğü özel bir satış türüdür. Çünkü satıcı ve alıcı fiyatı müzakere etmezler. Bunun yerine, satıcının malın fiyatını beyan ettiği maliyetine eklenen bir kâr marjı üzerinde anlaşma yapılır.

Eski dönemlerde murabaha yöntemi, vadeli olarak kullanılma zorunluluğu olmadığından bir finansman tekniği olarak düşünülmemiştir. Nakit elde etmek için murabaha satışı istisnadan daha çok, bir kuraldı. Murabaha kredisi, hane halkları ve ticari işler için mal alımını finanse etmekte finans dışı kurumlar tarafından da kullanılabilir. Fakat tam teşekküllü finansal kurumlar tarafından murabahanın bir kredi finansman aracı olarak kullanılması için sözleşmesinde çok fazla değişikliğe ihtiyaç vardır.

Gerçekte, murabaha kredisi kullandıracak olan bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, az ya da çok finansal aracılık fonksiyonlarına ek olarak bir ticari aracılık fonksiyonu da üstlenmelidirler. Yani bankaların, nihai alıcı ve satıcı arasında, aracı alıcı ve satıcı rolünü üstlenmeleri gerekir. Fakat, finansal kuruluşlar ticarete uzmanlaşmamışlardır ve tüccarların iktisadi işlevlerini yerine getirecek şekilde bir donanıma da sahip değildirler. Bu nedenle, geleneksel finansal aracılık işlevlerinden mümkün olan en az şekilde uzaklaşmak ve ticari rollerini fıkhi ilkelere uymak için gerekli olan asgari düzeyde tutmak isterler. Özellikle, malları stokta tutmak ve uzun bir zaman boyunca pazarlamaktan kaçınırlar. Bu nedenle, müşterinin talep ettiği mallar finansör tarafından satın alındıktan sonra, müşteri, satış sözleşmesinden önce satın alma sözü vermelidir. Bu durum orijinal murabaha kavramında yapılan bir diğer değişikliktir (Hassan ve Lewis, 2007: 174). Standart bir murabaha işleminin aşamaları Şekil 1'deki gibi anlatılabilir.

Şekil 1: Standart Murabaha İşlem Aşamalarının Gösterimi

İşlem akışı aşağıdaki gibidir:

1. Müşteri ile faizsiz banka arasında, müşterinin faizsiz banka tarafından satın alınan malı satın alacağına dair bir satın alma vaadi sözleşmesi imzalanır. Sözleşme içeriğinde; sipariş edilen malın tanımı, niteliği, maliyeti ve bankaya verilecek olan kâr oranı yer almalıdır.
2. Faizsiz banka tarafından, banka adına belirtilen fiyata ve belirtilen malı satın alması için müşteriye vekâlet verilir.
3. Banka (vekili olan müşteri aracılığıyla) ile satıcı arasında, bedelin satıcıya derhal (nakit) veya belgelerin alınması üzerine ödeneceğine dair bir satın alma sözleşmesi imzalanır.
4. Bedel banka tarafından doğrudan satıcıya ödenir.

5. Banka malı, vekili olan müşterisi aracılığıyla satın alır.
6. Malın satın alınmasından sonra, banka ile alıcı arasında ikinci bir satış sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşme ile mal, müşteriye maliyet artı kâr ile satılır.
7. Malın bankadan (vekili olan müşterisi aracılığıyla) alıcıya teslimi ile ikinci satış sözleşmesi akdedilmiş olur ve taksit ödemeleri başlar (Kahf, 2021).

Finansal murabaha, gerçekte konvansiyonel banka kredilerine alternatif olarak kullanılabilir. Bunun için şart, finansmanın mal satın alınmasına bağlanmasıdır. Ancak, faizsiz bankalar ve diğer finans kurumları, konvansiyonel bankalara kıyasla bu pazara radikal olarak farklı bir şekilde girerler. Konvansiyonel bankalar alıcılara doğrudan borç verebilirlerken ve satıcılar tarafından sağlanan krediyi yeniden finanse (refinanse) edebilirlerken, faizsiz bankalar sadece alıcıları finanse edebilirler ve refinansman işlemlerinden uzak dururlar. Öte yandan, konvansiyonel bankalar tamamen finansal aracılık rolü üstlenirlerken, finansal murabaha kullanan faizsiz bankalar bir tür ticari aracılık üstlenmek durumundadırlar.

Murabaha Yöntemi ile Sevk Öncesi ve Sevk Sonrası İhracat Finansmanı

Faizsiz bankalar, murabaha yöntemine dayalı olarak ihracatçı müşterilerine finansman sağlayabilirler. Aşağıda önce murabaha yöntemi ile sevk öncesi ihracat finansmanı akabinde de murabaha yöntemi ile sevk sonrası ihracat finansman imkânları tanıtılmıştır.

Murabaha Yöntemiyle Sevk Öncesi İhracat Finansmanı

Türk Eximbank'ın açıklamasına göre sevk öncesi ihracat finansmanı; dış ticaret sermaye şirketleri hariç olarak, Türkiye'de yerleşik ihracatçı, imalatçı-ihracatçı ve ihracat kaydı ile nihai mal üreten ve ihracatçı aracılığıyla malını ihracat eden imalatçıların, ihracı yasaklanan mallar dışında kalan Türk menşeli malların kesin ihracat taahhüdü karşılığında finanse edilmesi için aracı bankalara kredi tahsis edilmesidir.

Katılım bankaları sevk öncesi ihracat kredisini kendi imkânlarını kullanarak müşterilerine sunabilecekleri gibi bir ihracat kredi kurumu aracılığıyla da kullanabilirler. Günümüzde katılım bankaları bu krediyi, Türk Eximbank'tan tedarik ettikten sonra, ihracata hazırlık aşamasındaki finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla murabaha yöntemi ile KOBİ segmentindeki ihracatçı, imalatçı ve serbest bölge kullanıcılarına kullanıdılmaktadırlar (Türk EXIM Bank, 2021a).

İhracat kredi kurumlarına aracılık edilerek ihracatçıların finanse edilmesi durumunda ihracatçıları daha düşük kâr oranı ile borçlandırılmaktadır. Bu tür bir durumda katılım bankaları işleme aracılık ettiklerinden, gelirleri sadece

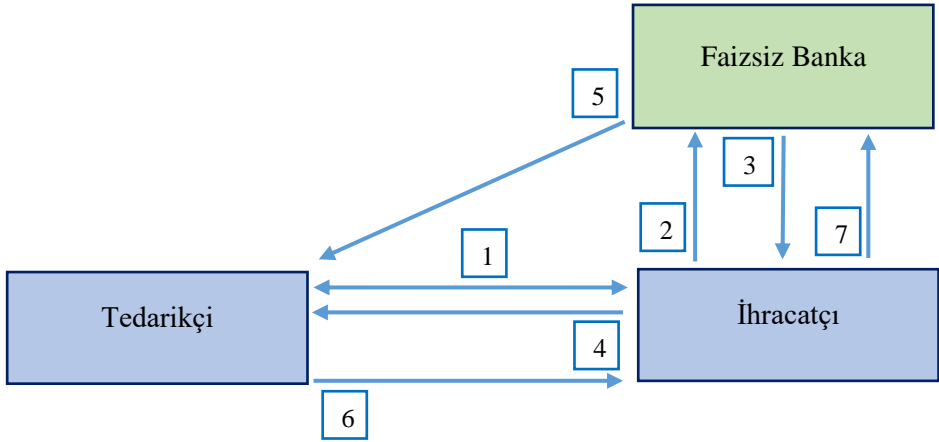
ihracatçılardan tahsil edecekleri aracılık/hizmet komisyonu olmaktadır.

Katılım bankasının kendi kaynaklarını kullanarak murabaha yöntemiyle gerçekleştirdiği bir sevk öncesi ihracat finansmanı sayesinde, bir tedarikçiden mal satın almak için finansmana ihtiyaç duyan ihracatçılara murabaha yöntemi ile finansman sağlanabilir. Bunun için ihracatçı, tedarikçisi ile anlaştıktan sonra bankasına başvurarak murabaha sözleşmesi imzalar. Banka, müşterisine malı satın alması için vekâlet verir. İhracatçı bankadan aldığı vekâlete istinaden tedarikçiye sipariş verir. Ödeme bu durumda peşin olarak banka tarafından tedarikçiye yapılır. Tedarikçi malı ihracatçıya teslim eder. İhracatçı, bankaya olan borcunu vadeli olarak taksitler halinde bankasına geri öder.

İhracatçıların peşin ödeme şekli ile ihracat yapamadıkları durumlarda bu yöntem sayesinde ihraç edecekleri malı tedarik etme imkânları mevcuttur. İhracatçılar sevk öncesi finansman elde etmeleri halinde mal mukabili, vesaik mukabili veya akreditifli ödeme şekillerine göre ihracatlarını gerçekleştirebilirler.

Aşağıda Şekil 2’de faizsiz bir bankanın kendi kaynağı ile gerçekleştirdiği murabaha yöntemiyle sevk öncesi ihracat kredisinin işleyişi anlatılmaktadır.

Şekil 2: Katılım Bankasının Kendi Kaynağı ile Gerçekleştirdiği, Murabaha Yöntemiyle Sevk Öncesi İhracat Kredisinin İşleyişi

İş akışı aşağıdaki gibidir:

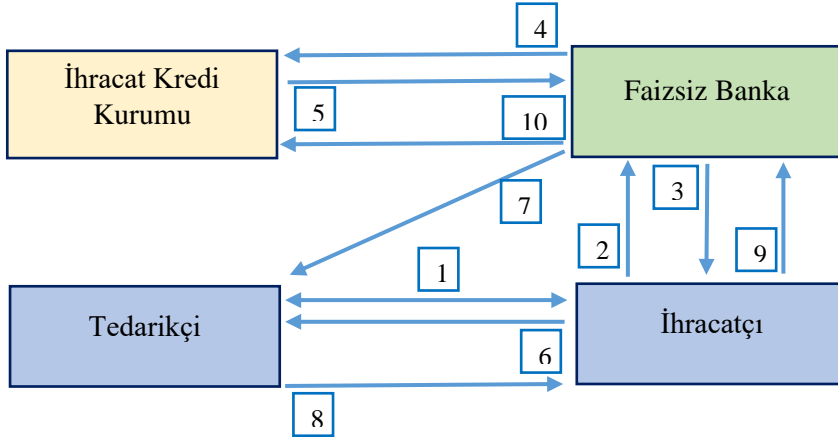
1. Tedarikçi ve ihracatçı aralarında mal alım satımı üzerine anlaşılır.
2. İhracatçı, faizsiz bankaya sevk öncesi kredi başvurusunda bulunur.
3. Faizsiz banka, riskini üstlenmeyi uygun bulduğu ihracatçı ile murabaha sözleşmesi imzalar ve ihracatçıya tedarikçiden satın alacağı mal için vekâlet verir.

4. İhracatçı, tedarikçisine bankaya vekâleten sipariş verir.
5. Ödeme, banka tarafından peşin olarak tedarikçiye yapılır.
6. Tedarikçi malı ve malın faturasını ihracatçıya gönderir.
7. Vadelerde taksitler halinde murabaha geri ödemeleri ihracatçı tarafından bankasına yapılır.

Murabaha yöntemi ile sevk öncesi ihracat finansmanı bir ihracat kredi kurumundan elde edilen finansman kullanılarak da gerçekleştirilebilir. Bunun için ilgili ihracat kredi kurumu, katılım bankasına faizsiz bir finansman imkânı sunmalıdır. Katılım bankası bu finansmanı vekâleten yönetecek olup, katılım bankası ihracatçı müşterilerine murabaha yöntemi ile bu finansmanı kullanacaktır. Katılım bankası aynı zamanda müşterisinin ödeme yapmaması ihtimaline karşılık müşterisine kefil olarak da hareket etmektedir. Dolayısıyla bu tür bir işlemde katılım bankası vekâlet, murabaha ve kefalet sözleşmelerinden yararlanmaktadır.

Şekil 3'te katılım bankalarının bir ihracat kredi kurumundan tedarik ettiği finansmanla gerçekleştirdiği murabaha yöntemiyle sevk öncesi ihracat kredisinin işleyişi gösterilmektedir.

Şekil 3: Katılım Bankasının İhracat Kredi Kurumu'ndan Tedarik Ettiği Finansmanla Gerçekleştirdiği Murabaha Yöntemiyle Sevk Öncesi İhracat Kredisinin İşleyişi

İş akışı aşağıdaki gibidir:

1. Tedarikçi ve ihracatçı aralarında mal alım satımı üzerine anlaşılır.
2. İhracatçı faizsiz bankaya sevk öncesi kredi başvurusunda bulunur.
3. Faizsiz banka, riskini üstlenmeyi uygun bulduğu ihracatçı ile

murabaha sözleşmesi imzalar ve ihracatçıya tedarikçiden satın alacağı mal için vekâlet verir.

4. Banka ihracatçının talebini ihracat kredi kurumuna iletir.
5. İhracat kredi kurumu tarafından bankaya kredi kullandırımı gerçekleştirilir.
6. İhracatçı, tedarikçiye bankaya vekâleten sipariş verir.
7. Ödeme, banka tarafından peşin olarak tedarikçiye yapılır.
8. Tedarikçi malı ve malın faturasını ihracatçıya gönderir.
9. Vadelerde taksitler halinde murabaha geri ödemeleri ihracatçı tarafından bankasına yapılır.
10. Banka tarafından ihracat kredi kurumuna geri ödeme yapılır.

Murabaha Yöntemi ile Sevk Sonrası İhracat Finansmanı

Murabaha yöntemi ile sevk sonrası ihracat finansmanı genellikle; kabul kredili avalli vesaik mukabili veya vadeli akreditiflerle kullanılan bir finansman türüdür.

Tahsil riskini azaltmak isteyen bazı ihracatçılar ithalatçının bankasından da bir garanti isterler. Bu garantinin adı “aval garantisi”dir. Bir bankanın bir ihracat vesaik mukabili işlemde bir poliçeye aval verebilmesi için öncelikle poliçenin ithalatçı tarafından kabul edilmesi gerekir. Ayrıca ithalatçının, bankasında bir gayri nakdi kredi limitinin de tesis edilmesi şarttır. Bu durumda işlem, basit bir vesaik mukabili işlemde, kredi niteliği taşıyan bir işlem sürecine girer. Bir bankanın bir poliçeye aval vermesi, müşterisine gayri nakdi bir kredi açması anlamına gelmektedir. Bir bankanın bir poliçeye aval vermesi sayesinde, poliçenin tahsil edilmeme riski tamamen ortadan kalkacaktır.

Bankaların, aval talimatı aldıklarında poliçeye aval verme zorunlulukları mevcut değildir. Bankalar aval vermek istemediklerinde bu talebi geri çevirme hakkına sahiptirler. Böyle bir durumda bankaların, talimat aldıkları bankaya gecikmeksizin bilgi vermek dışında herhangi bir yükümlülükleri yoktur. Bu nedenle, ihracatçıların poliçelerine aval talep etmeden önce ithalatçı ile görüşerek ithalatçının, bankası ile bir kredi sorunu olup olmadığı ve bankasının poliçeye gecikmeksizin aval verebileceği hususlarından emin olmaları gerekir.

Akreditifler ise uluslararası ticarete kullanılan ödeme şekillerinden biri olup, satıcının ödeme alabilmesi için en güvenilir yöntemlerden biridir. Akreditifler, ülkeler arasındaki ticarete kullanılmaktadır ve özellikle bankalar için önemli bir komisyon kazanma fırsatıdır. Akreditif, banka tarafından alıcının (akreditif amiri) talimatı üzerine, akreditifte belirtilen şartlara uygun evrakların akreditifte belirtilen süre içerisinde bankaya ibraz edilmesi şartıyla, satıcıya görüldüğünde

veya vadesinde ödeme yapılmasını öngören yazılı bir taahhüttür.

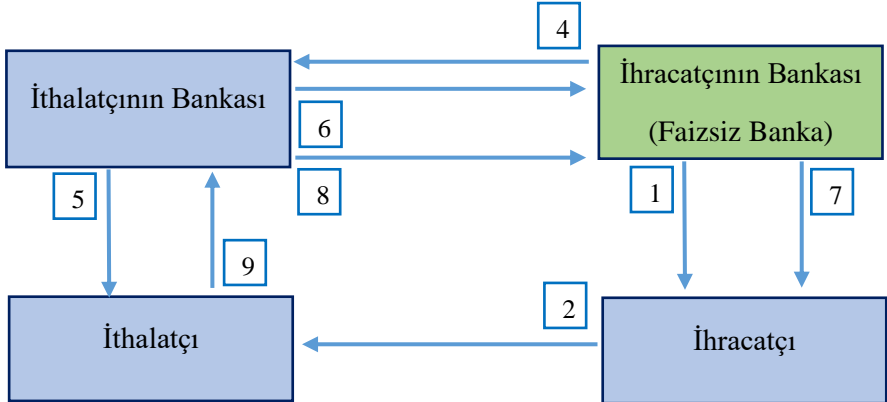
Faizsiz bir ödeme şekli olarak akreditifler, konvansiyonel akreditiflere benzerler. Akreditifler, bir bankanın belirtilen belgelerin ibrazına karşılık ilgili tarafa ödeme yapma taahhüdüdür. Faizsiz bankalarda akreditifler bazen murabaha ve selem gibi ticari türden işlemlerle birlikte kullanılırlar ve ödeme yapılmama riskini bankaya devrederler. Akreditifli işlemlerde taraflar, malla değil sevk evraklarıyla ilgilendiklerinden özellikle bahsedilse de akreditiflerde her zaman belgelerle temsil edilen fiziksel bir dayanak varlık mevcuttur (Schoon, 2016: 61).

Kabul kredili avalli vesaik mukabili ödeme şekli ile sevk sonrası ihracat finansmanı, murabaha yöntemiyle gerçekleştirilebilir. Bunun için öncelikle katılım bankası, ihracatçının mal temin edip vadeli olarak yurtdışında satması için ihracatçıya vekâlet verir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ihracatçının malı sevk etmesinden önce kendisine vekâlet verilmesi gerekliliğidir. Eğer ihracatçı yüklemeyi yaptıktan sonra bankaya başvurursa murabaha şartları gereğince finansman sağlanamaz. Vekâlet sonrasında ihracatçı malı yükler ve hazırladığı sevk evraklarını katılım bankasına teslim eder. İhracatçıya fatura tutarından düşük olarak anlaşılan tutarda ödeme yapılır. Faizsiz banka, sevk evraklarını (fatura, taşıma belgesi, sigorta poliçesi, paketleme listesi vb.) ve ekindeki poliçeyi, ithalatçının bankasına gönderir.

İhracatçıya ödeme, ithalatçının bankasının poliçeye avalini eklediğini bildirmesinden sonra yapılır. Böylece faizsiz banka, poliçeye ithalatçının bankası tarafından aval verilmesi sayesinde ihracatçıya yapacağı ödemeyi vadeli olarak tahsil edeceğine dair garanti elde etmiş olur. Avalli poliçenin ödeme vadesinde, katılım bankası bedeli tahsil eder.

Aşağıdaki Şekil 4’te bu işlemin operasyonel aşamaları görülebilir.

Şekil 4: Kabul Kredili Avalli Vesaik Mukabili Ödeme Şekli ile Murabaha Yöntemi Kullanılarak Sevk Sonrası İhracat Finansmanı

İş akışı aşağıda açıklanmıştır:

1. Faizsiz banka, ihracatçının mal temin edip vadeli olarak yurt dışında satması için ihracatçıya vekâlet verir.
2. İhracatçı malı yükler.
3. İhracatçı hazırladığı sevk evraklarını faizsiz bankaya teslim eder.
4. Faizsiz banka evrakları ve ekindeki poliçeyi ihracatçının bankasına gönderir.
5. İthalatçının bankası ithalatçıya poliçeyi kabul ettirdikten sonra evrakları teslim eder. Sonrasında kabul edilmiş poliçeye avalini ekler.
6. İthalatçının bankası, poliçeye aval eklediği bilgisini katılım bankasına iletir.
7. Faizsiz banka, ihracatçıya başta anlaştıkları tutarda ödeme yapar.
8. Avallî poliçenin ödeme vadesinde, ithalatçının bankası faizsiz bankaya bedeli öder.
9. İthalatçı poliçe tutarını bankasına öder.

Bu işlemde katılım bankasının elde edeceği murabaha kârı, ihracat fatura bedeli ile ihracatçıya ödenen bedel arasındaki farktır. Bu işlemde katılım bankası ihracatçıdan peşin bedelle mal almış ve ithalatçıya belli bir kâr ile vadeli olarak murabaha yöntemi ile satmıştır.

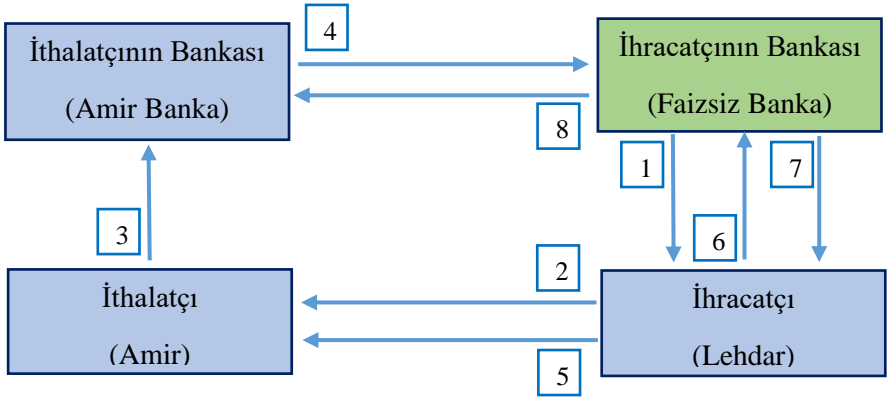
Vadeli ihracat akreditif finansmanı ise, akreditifle mal satan ihracatçıların, ihracat bedellerini peşin olarak tahsil edebilmeleri için yapılandırılmış bir üründür. Ürünün temelinde murabaha yöntemi kullanılmaktadır. Banka, ihracatçıdan kendi adına ve anlaşılan nitelikte mal temin eder. Sonra belli bir vadeyle yurt dışında satması için ihracatçıyı vekil olarak tayin eder. Banka burada yurtdışındaki ithalatçıya murabaha yöntemiyle vadeli olarak mal satmaktadır. Yani banka, malı ihracatçıdan peşin olarak satın almakta ve yurtdışına vadeli olarak belli bir kâr ile satmaktadır.

Bu finansman türünde; akreditifin, ilgili fonlamayı yapacak olan katılım bankası adına açılmış olması gerekir ve sadece TL, USD ve EURO bedelli akreditifler kullanılır. Malların sevk tarihi, ihracatçının finansman kullanmak istediği tarihten sonra olmak zorundadır. Akreditif tutarının genellikle %95'i üzerinden ihracatçıya ödeme yapılmakta olup, vadede oluşabilecek olası muhabir banka komisyonları ihracatçıdan tahsil edilir.

Bu finansman türünde, vadeli bir akreditif aracılığıyla ihracat yapacak olan ihracatçı, henüz yükleme işlemini gerçekleştirmeden önce katılım bankasına başvurur. İhracatçıya vekâlet verilerek fiyatta anlaşma sağlanır. İhracatçı

yüklemeyi gerçekleştirir ve akreditif evraklarını katılım bankasına ibraz eder. Bu aşamada ihracatçı, ilgili taşıma ve sevk evraklarını katılım bankası adına ciro ile devreder. Sevk evrakları, katılım bankası tarafından incelendikten sonra akreditif şartlarına uygun bulunursa, anlaşılan fiyatta ihracatçıya peşin olarak ödeme yapılır. Vade tarihinde amir bankadan gelen akreditif bedeli katılım bankası tarafından tahsil edilir. Vadeli ihracat akreditifinin murabaha yöntemiyle finansmanının iş akış süreci Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: Vadeli İhracat Akreditif Ödeme Şekli ile Murabaha Yöntemi Kullanılarak Sevk Sonrası İhracat Finansmanı

İş akışı aşağıda açıklanmıştır:

1. Faizsiz banka tarafından ihracatçı olan müşterisine şartlı vekâlet verilir. Bu vekâlet kapsamında ihracatçı, ihracat anlaşması yapması için faizsiz banka tarafından vekil tayin edilmiş olur. İhracatçı, bu aşamadan önce ithalatçı ile herhangi bir anlaşma yapmamış olmalıdır.
2. İhracatçı, mal satmak için yurtdışında bir ithalatçı ile faizsiz banka lehine vadeli bir akreditif açılması için anlaşır. İhracatçı, ithalatçıya akreditif ve satış şartlarını içeren proforma fatura gönderir.
3. İthalatçı akreditif açtırmak için amir bankaya başvurur.
4. Amir banka, faizsiz banka lehine bir akreditif açar.
5. İhracatçı, malı ithalatçının ülkesine sevk eder.
6. İhracatçı, akreditifle ilgili ticari evrakları ciro ile devrederek faizsiz bankaya teslim eder.
7. Faizsiz banka evrakların akreditif şartlarına uygun olup olmadığını inceler ve evrakları uygun bulunursa ihracatçıya başta anlaşılan peşin fiyat üzerinden ihracat bedelini öder.

8. Faizsiz banka ticari evrakları amir bankaya gönderir. Amir banka evrakları inceler ve evrakları akreditif şartlarına uygun bulması durumunda ödeme vadesinde faizsiz bankaya ödeme yapacağına dair yazılı taahhütte bulunur (Ödeme taahhüdünü SWIFT mesajı ile faizsiz bankaya gönderir). Akreditif vadesinde, amir banka faizsiz bankaya ödeme yapar.

Bu işlem türünde faizsiz banka ihracatçıdan peşin fiyatına mal almış ve ithalatçıya, peşin fiyat üzerine bir kâr marjı koyarak vadeli olarak satmıştır. Vadeli ihracat akreditifinin murabaha yöntemi ile finansmanı olarak adlandırılan bu işlem sayesinde ihracatçıya sevk sonrası finansman sağlanmış olmaktadır.

Murabaha Sözleşmesine İstinaden Yapılan İşlemlerin Faizsiz Finans Kuralları Açısından Değerlendirmesi

Faizsiz bir bankanın, herhangi bir malın mülkiyetini devralmadan önce murabaha yöntemi ile satması fikhen uygun değildir. Bu nedenle banka, ilk satıcı ile murabahaya konu olacak olan malı satın almak üzere sözleşme yapıp, malı hükmen ya da hakikaten teslim almadan önce müşterisi ile murabaha sözleşmesi imzalamaz. Mal üzerinde tasarruf imkânının alıcıya devredilmesi ya da malın teslimi anlamına gelen evrakların teslim alınması halinde hükmen teslim de gerçekleşmiş olur.

Faizsiz bankanın malı ilk satıcıdan doğrudan satın alması, murabaha işleminde asıl kurallardan biridir. Fakat murabaha talebinde bulunan müşteri dışında, üçüncü bir kişiye vekâlet verilerek de ilk satıcıdan mal satın alınabilir. Bu durumda faizsiz banka aşağıdaki hususlara dikkat etmelidir:

- Faizsiz banka mal bedelini ilk satıcıya doğrudan kendisi ödemelidir.
- Satışın gerçek bir satış olduğunu gösteren belgeler ilk satıcıdan alınmalıdır.

Taşınır malların teslimi, malın satın alındığı yere göre değişiklik arz eder. Eğer mallar yurtdışından satın alınıyorsa, bankanın ya da vekilinin malla ilgili yükleme evraklarını teslim alması malı hükmen teslim aldığı anlamına gelmektedir. Antrepolarda depolanan mallar içinse depolamaya ilişkin belgelerin (antrepo beyannamesi) teslim alınması da aynı sonucu doğurur.

Murabaha konusu malın bizzat faizsiz banka tarafından, ilk satıcıya ait depodan ya da teslim için belirlenen bir yerden teslim alınması gereklidir. Malın teslim alınmasıyla birlikte malın zarar görmesi ve maldan yararlanma ile ilgili tüm sorumluluk ve haklar da bankaya geçer. Banka, bu işlemleri kendi adına gerçekleştirmesi için bir başkasına vekâlet de verebilir.

Murabahaya konu edilecek olan bir malın satın alınması aşamasında malın

sigortalanması sorumluluğu faizsiz bankaya aittir. Banka malın maliki olduğu için, sigortalama işlemini kendi hesabına gerçekleştirmeli ve riskleri de üstlenmelidir. Banka oluşan sigorta masraflarını, malın maliyetine ve ayrıca murabaha satış bedeline ekleme hakkına da sahiptir.

Faizsiz banka, müşterisine murabaha yöntemiyle satacağı malı vadeli olarak satın alacaksa da bu durumu müşterisine açıklamalıdır. Bunun yanında satış sözleşmesi imzalanırken malın satış bedeline bankanın ekleyeceği tüm masraflar ayrıntılı ve eksiksiz olarak müşteriye açıklanmalıdır.

Malın satış bedeli veya kâr miktarının belirli olmayan ve ileride belirli olacak bir endekse bağlanarak tespiti ise caiz değildir. Mesela murabaha kâr oranı LİBOR'a endekslenemez. Kâr oranı ancak maliyetin belirli bir yüzdesi olarak belirlenebilir.

Banka ve müşterisinin murabaha sözleşmesiyle satılan malın bedelini kısa ya da uzun vadeli taksitler halinde ödemek üzere anlaşmaları caizdir. Bankanın vadenin uzatılması karşılığında ya da müşterisinin mazeretsiz olarak ödeme yapmaması halinde borç tutarını artırması ise caiz değildir. Fakat bankanın, müşterisinin kabul edilebilir bir mazereti olmadığı halde taksitlerden birini ödememesi ya da geciktirmesi halinde tüm taksitlerin muaccel hale geleceği yönünde şart koşması caizdir.

Banka ile müşterisinin murabaha borcunu ödeme günündeki kurlar esas alınmak üzere başka bir döviz cinsi ile ödenmesi hususunda anlaşmaları caizdir. Fakat ödeme gününde borcun tamamının ödenmesi ya da farklı bir döviz cinsi ile ödenmesi durumunda, borcun tümüyle kapatılması gerekir (AAOIFI, 2012: 168-175).

Genel Değerlendirme

Murabaha yöntemi ile sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı Tablo 1'de; ödeme şekline, bankanın teminat gereksinimine, murabaha alıcı ve satıcılarının hangi taraf olduğuna, kullanılacak döviz cinsleri, kullanım amacı ve finansman kaynağına göre değerlendirilmiştir.

Sevk öncesi ihracat finansmanında murabaha ilk satıcısı tedarikçi, murabaha alıcısı ise ihracatçı müşteridir. Sevk sonrası ihracat finansman işlemi ise murabaha ilk satıcısı ihracatçı olmakta, ithalatçı ise murabaha alıcısı konumunda olmaktadır. Hem sevk öncesi hem de sevk sonrası ihracat finansmanı Türk lirası, USD veya EURO cinsinden gerçekleştirilebilmektedir.

Sevk öncesi ihracat finansmanının ihracatçılar açısından kullanım amacı, ihracatçının öncesi mal tedarik etmek için finansman bulma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Sevk sonrası finansmanının kullanım amacı ise ihracat gerçekleştikten sonra, vadeli alacağın peşin olarak tahsil edilmesidir. İhracatçılar sevk öncesi finansman sağladıktan sonra ihracatlarını; mal mukabili, vesaik

mukabili, görüldüğünde ödemeli akreditif veya vadeli akreditif yöntemiyle gerçekleştirilebilirler. İhracatçıların sevk sonrasında murabaha yöntemiyle sağladıkları finansman da kabul kredili avallı vesaik mukabili ödeme şekli ve vadeli akreditifler kullanılmaktadır.

Tablo 1. *Murabaha Yöntemi ile Sevk Öncesi ve Sevk Sonrası İhracat Finansmanı Arasındaki Farklar ve Benzerlikler*

	Murabaha Yöntemi ile Sevk Öncesi İhracat Finansmanı	Murabaha Yöntemi ile Sevk Sonrası İhracat Finansmanı
Murabaha İlk Satıcısı	Tedarikçi	İhracatçı
Murabaha Alıcısı	İhracatçı	İthalatçı
Döviz Cinsi	TL, USD, EURO	TL, USD, EURO
Kullanım Amacı	İhracat öncesi mal tedariki için finansman imkânı	İhracatçının vadeli alacağını peşin olarak tahsili
Kullanılabilecek Ödeme Şekli	Mal mukabili, vesaik mukabili, görüldüğünde ödemeli akreditif, vadeli akreditif	Kabul kredili avallı vesaik mukabili, vadeli akreditif
Finansman Kaynağı	Banka kaynağı veya ihracat kredi kurumu kaynağı	Banka kaynağı
Bankanın Teminat Gereksinimi	Teminat ihracatçıdan alınır. İhracat kredi kurumuna aracılık edildiğinde teminata gerek yoktur.	Avallı poliçe veya faizsiz banka lehine açılan akreditif, teminat niteliği taşır.
İmalat Desteği	Yok	Yok

Faizsiz bankalar hem sevk öncesi hem de sevk sonrası ihracat finansmanında kendi kaynaklarını kullanmaktadırlar. Sevk öncesi finansmanda ise bir ihracat kredi kurumunun kaynağını kullanarak da finansman sağlayabilmektedirler. Sevk öncesi ihracat finansmanında eğer bankalar kendi kaynaklarını kullanıyorlarsa teminatı ihracatçıdan almakta, bir ihracat kredi kurumuna aracılık ediyorlarsa da herhangi bir teminata gerek duymamaktadırlar. Sevk sonrası finansmanda ise ithalatçının bankası tarafından aval verilen poliçe veya banka lehine açılan ihracat

akreditifi banka için bir teminat niteliği taşımaktadır.

Murabaha yöntemi ile gerçekleştirilen sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı üretilmiş olan mallar için geçerli olduğundan, henüz üretilmemiş olan mallar için katılım bankaları tarafından selem ve/veya istisna yöntemi kullanılması önerilir.

SONUÇ

Katılım bankaları murabaha yöntemini ithalat finansmanı için sıklıkla kullandıkları halde, ihracatçı müşterilerini finanse etmekte de başarılı bir şekilde kullanmaktadırlar. İhracat finansmanı; sevk öncesi ve sevk sonrası olarak iki farklı türe ayrılır. Sevk öncesi ihracat finansmanında finanse edilenler yurtiçi tedarikçiler iken, sevk sonrasında ise ihracatçıların kendileri finanse edilmektedir.

Katılım bankaları murabaha yöntemi ile sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanında kendi kaynaklarını kullanabilmektedirler. Katılım bankaları sevk öncesi ihracat finansmanın da ise bir ihracat kredi kurumuna aracılık ederek hem kendi kaynaklarını kullanırmak durumunda kalmazlar hem de teminat gereksinimi duymayacaklarından üzerlerindeki riski azaltmaktadırlar. Fakat bu durumda elde edecekleri kâr sadece komisyon bedeli olmaktadır. İhracatçılar imkân bulduklarında genellikle bir ihracat kredi kurumunun kaynağını tercih ederler. Çünkü ihracat kredi kurumları devlet destekli olduklarından, bu kurumların sundukları kredilerin faiz/kâr oranları bankalara göre oldukça düşüktür.

Devlet, ihracat finansmanını Türk Eximbank aracılığıyla desteklemektedir. Bu sayede ihracatçılar daha düşük faiz/kâr oranları ile ihracat finansmanı elde edebilmektedirler. Fakat bu destekler makale içerisinde de anlatıldığı gibi faizsiz bankalar için sadece sevk öncesi ihracat finansmanı için geçerlidir. Faizsiz bankalar sevk sonrası ihracatı da finanse ettiklerinden Türk Eximbank'ın bu konuda faizsiz ürünler geliştirmesi ve katılım bankaları aracılığıyla bu finansmanı ihracatçıların hizmetine sunması gereklidir. Ayrıca katılım bankaları sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat finansmanı için sadece kendi kaynaklarını ve Türk Eximbank'ı kullanmadan Uluslararası İslami Ticaret Finansmanı Kurumu (International Islamic Trade Finance Corporation-ITFC) gibi faizsiz finansal kurumlardan maliyeti düşük faizsiz finansman sağlayarak ülke ihracatına katkılarını artırabilirler.

KAYNAKÇA

- AAOIFI (2012). Faizsiz Bankacılık Standartları. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği. Yayın No: 2.
- Al-Harran, S.A. (1993), *Islamic Finance-Partnership Financing*, Pelanduk Publications, Selangor.
- Billah, M.M. (2019). *Islamic Financial Products (Principles, Instruments and Structures)*. Palgrave Macmillan.
- Chong, R., Abdullah, R. F. S., Anderson, A., & Amin, H. (2009). Economics of Islamic Trade Financing Instruments. *International Review of Business Research Papers*, 5(1), 230-241.
- Dönmez, İ.K. (2006). Murabaha. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 31, s. 148-152.
- Grath, A. (2008). *The Handbook of International Trade and Finance: the Complete Guide to Risk Management, and Guarantees, Credit Insurance and Trade Finance*. Kogan Page Limited: Great Britain and United States.
- Hassan, M.K. & Lewis, M.K. (2007). *Handbook of Islamic Banking*. USA: Edward Elgard.
- Iqbal, Z., & Quibtia, M. (2017). Theoretical Differences between Islamic Banking and Conventional Banking. *International Journal of Business and Social Science*, 8(1), 141-153.
- Kahf, M. (2021). *Training Islamic Banking*. [http://www.alhudacibe.com/images/Presentations%20on%20Islamic%20Banking%20and%20Finance/Bai%20\(Murabahah,Salam%200&%20Istisna%20\)/Islamic%20Finance%20by%20Monzer%20Khaf%20.pdf](http://www.alhudacibe.com/images/Presentations%20on%20Islamic%20Banking%20and%20Finance/Bai%20(Murabahah,Salam%200&%20Istisna%20)/Islamic%20Finance%20by%20Monzer%20Khaf%20.pdf) [28.06.2021].
- Nethercott, C.R. (2012), “Murabaha and Tawarruq”, in Nethercott, C.R. and Eisenberg, D.M. (Eds), *Islamic Finance: Law and Practice*, Oxford University Press, Oxford, pp. 192-208.
- Radzali, N.E.B., Habibi, N.A.B.M.N., Sabri, N.A.B. M., & Ismail, S. A. B. (2019). Examining Contracts used in Islamic Trade Financing: Issues in Bai Al-Dayn and Murabahah. *International Journal of Management and Applied Research*, 6(4), 366-374.
- Rahim, A.K.A., Razimi, M.S.A. & Noor M.M.N. (2014). Murabahah Contract in Islamic Trade Finance Instruments in Malaysia. *Islamic Business Management Conference (IBMC)*.
- Rosly, S.A. 2005, *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets*, Malaysia: Dinamas Publishing.
- Schoon, N. (2016). *Modern Islamic Banking. Products and Processes in Practice*. Wiley.
- Seyidoğlu, H. (2016). *Uluslararası Finans. Geliştirilmiş 6. b.* İstanbul: Yılmaz Basın Yayın ve Kağıt.
- Siddiqui, A. (2008). *Financial Contracts, Risk and Performance of Islamic Banking*. Managerial Finance.

- Suryanto, T. (2014). Determinants of Audit Fee Based on Client Attribute, Auditor Attribute, and Engagement Attribute to Control Risks and Prevent Fraud: A Study on Public Accounting Firms in Sumatra-Indonesia. *International Journal in Economics and Business Administration*, 2(3), 27-39.
- Tomanbay, M. (2003). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*. 4. b. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Türk EXIM Bank (2021a). Katılım Bankaları Sevk Öncesi İhracat Kredileri [https://www.eximbank.gov.tr/tr/urun-ve-hizmetlerimiz/krediler/katilim-bankaciligi-urunleri/sevk -onesi-ihracat-kredisi-katilim-bankasi](https://www.eximbank.gov.tr/tr/urun-ve-hizmetlerimiz/krediler/katilim-bankaciligi-urunleri/sevk-onesi-ihracat-kredisi-katilim-bankasi) [20.04.2021].

EXTENDED ABSTRACT

In participation banking, the murabahah method is applied in the form of purchasing the products that are produced and ready for use in cash by the bank and selling them to the customer on a credit basis with a profit. Participation banks also use the murabahah method to finance foreign trade in both import and export areas. Although import financing is more intense, some participation banks prefer the murabaha method in both pre-shipment and post-shipment export financing.

Thanks to the pre-shipment and post-shipment export financing realized with the murabahah method, exporters benefit from interest-free financing opportunities. Thanks to these products, participation banks, whose founding purpose is to finance the real sector, both make profit and contribute to the country's economy by supporting the real sector in terms of exports.

The main motivation in the preparation of the article is to examine how participation banks can use the murabaha method in pre-shipment and post-shipment export financing, while supporting their exporting customers through murabahah contracts that are in accordance with the principles of interest-free finance, and also to examine the different contributions that participation banks and export credit institutions can make on the subject.

When the literature on the murabaha contract in foreign trade transactions is examined; it is seen that the focus is on the purposes for which this contract is used, the advantages it provides to the parties and the risks it brings. The contribution of our article to the literature is; to guide the export financing operations of participation banks that provide or will provide pre-shipment and post-shipment export financing services and their marketing units in this regard, to give ideas to exporters on the way to reach interest-free financing, and to prepare an infrastructure for future studies on the subject.

The limitations of the study can be listed as the lack of detailed information on the subject from some participation banks, but the lack of detailed information on the subject in the websites and other accessible sources of participation banks.

In pre-shipment export financing, the first seller of murabaha is the supplier, and the buyer of murabaha is the exporter customer. In the post-shipment export financing transaction, the first seller of murabaha becomes the exporter and the importer becomes the buyer of murabaha. Both pre-shipment and post-shipment export financing can be realized in Turkish lira, USD or EURO.

The purpose of using pre-shipment export financing for exporters stems from the exporter's need to find financing to procure goods beforehand. The purpose of post-shipment financing is to collect the forward receivable in cash after the export is realized. Exporters export their exports after providing pre-shipment

financing; against the goods, documentary collection, or deferred letter of credit method.

Interest-free banks use their own resources for both pre-shipment and post-shipment export financing. In pre-shipment financing, they can also provide financing by using the source of an export credit institution. In pre-shipment export financing, if banks use their own resources, they receive the collateral from the exporter, and if they are intermediating with an export credit institution, they do not need any collateral. In post-shipment financing, the policy issued by the importer's bank or the export letter of credit opened in favor of the bank is a guarantee for the bank.

Since pre-shipment and post-shipment export financing with the murabahah method is valid for manufactured goods, participation banks recommend using the salam and/or istisna' method for goods that have not yet been produced.

Participation banks can use their own resources in pre-shipment and post-shipment export financing with the murabahah method. Participation banks do not have to use their own resources by intermediating with an export credit institution in pre-shipment export financing, and they also reduce the risk on them as they do not need collateral. But in this case, the profit they will get is only the commission price. Exporters generally prefer the source of an export credit institution when they have the opportunity. Because export credit institutions are state-supported, the interest/profit rates of the loans offered by these institutions are quite low compared to banks.

The government supports export financing through Türk Eximbank. In this way, exporters can obtain export financing with lower interest/profit rates. However, as explained in the article, these supports are only valid for pre-shipment export financing for interest-free banks. Since interest-free banks also finance exports after shipment, Turk Eximbank should develop interest-free products in this regard and offer this financing to exporters through participation banks. In addition, participation banks can increase their contribution to the country's exports by providing low-cost interest-free financing from interest-free financial institutions such as the International Islamic Trade Finance Corporation (ITFC) without using only their own resources and Turk Eximbank for pre-shipment and post-shipment export financing.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkı oranı aşağıda belirtildiği gibidir.

Yazar 1'in araştırmaya katkı oranı %100'dür.

Yazar 1: Literatür taraması, araştırmanın tasarımı, veri analizi, modelin oluşturulması, yazım.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.